

*hee tuli tänne Syömään häpeemätä Suomen mustaa leipää,
mutt eivät tahdo tukee Suomen walkieta Kieltä –*

Kieli-ideologia ja suhtautuminen kansankirjoittajan kirjeissä

Pro gradu -tutkielma

Anni Seppälä

Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, suomen kieli

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Tammikuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta, Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto		
Tekijä – Författare – Author Anni Seppälä		
Työn nimi – Arbetets titel – Title ”hee tuli tänne Syömään häpeemätä Suomen mustaa leipää, mutt eivät tahdo tukee Suomen walkieta Kieltä –”. Kieli-ideologia ja suhtautuminen kansankirjoittajan kirjeissä.		
Oppiaine – Läroämne – Subject suomen kieli		
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year 6.1.2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 81 s.
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkielmani käsittelee suhtautumista ja kieli-ideologioita Adam Fredrik Jaakkolaisen kirjeissä Carl Axel Gottlundille vuosina 1841–1857. Adam Jaakkolainen oli lammilainen talollinen ja itseoppinut kirjoittaja ja C. A. Gottlund suomen kielen yliopistonlehtori, kielimies ja kirjailija. Aineistoon kuuluu 29 kirjettä, joita säilytetään Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkistossa. Gottlundin kirjoittamia vastauskirjeitä ei ole säilynyt.</p> <p>Tutkin Jaakkolaisen kirjeissään ilmaisemaa suhtautumista vastaanottajaan ja eri valtainstansseihin J. R. Martinin ja P. R. R. Whiten suhtautumisen teorian avulla. Tutkimus asettuu sosiolingvistiikan ja diskurssintutkimuksen kenttään. Tutkimukseni sijoittuu jatkoksi myös monitieteiselle itseoppineiden kirjoittajien tutkimukselle.</p> <p>Jaakkolaisen ideologiassa vastakkain ovat suomen ja ruotsin kieli. Suomi yhdistyy tavalliseen kansaan ja ruotsin kieli herroihin. Suomen kieli eli kansa on alisteisessa asemassa ruotsin kieleen eli herroihin nähden. Ruotsin kielestä ja herroista puhutaan negatiivisen affektiivisesti. Gottlundin hän mieltää suomen kielen puoltajaksi ja osoittaa myönteistä affektiivisuutta. Tsaariin ja venäläishallintoon Jaakkolainen suhtautuu aluksi ylistäen, mutta suomen kielellä julkaisemista rajoittanut vuoden 1850 sensuuriasetus muutti suhtautumista kriittisemmäksi. Venäjän kieleen suhtautuminen ei ole yhtä negatiivista kuin ruotsiin. Arvosteleva suhtautuminen paikkakunnan kappalaisiin ja kirkkoherraan kertoo Jaakkolaisen korkeasta sosiaalisesta statuksesta.</p> <p>Suomen kielen sisäisistä kehittämisideologioista olennaiseksi nousee kansankielisyyskanta, jota Gottlundkin edusti. Jaakkolainen siirtyy kirjeenvaihdon aikana käyttämään yhtä kotimurteensa leimallisinta piirrettä, <i>l</i>-varianttia <i>t:n</i> heikon asteen vastineena ja alkaa myös kirjoittaa etunimensä ilman <i>d</i>-kirjainta (<i>Adam Fredrik > Aatu Reito</i> ym.) Tämä kertoo implisiittisesti suvaitsevasta suhtautumisesta variaatioon ja oman murteen käyttöön. Jaakkolainen kertoo myös eksplisiittisesti olevansa kirjakielen variaation hyväksymisen kannalla.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sosiolingvistiikka, historiallinen sosiolingvistiikka, kansankirjoittajat, itseoppineet kirjoittajat, suhtautuminen, asennoituminen, diskurssintutkimus, kieli-ideologia, C. A. Gottlund		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanin kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1 Johdanto ja tutkimuksen aineisto	1
2 Teoria ja metodit	6
2.1 Historiallinen etnografia ja diskurssintutkimus	6
2.2 Suhtautumisen teoriaa	8
2.2.1 Systemis-funktionaalinen kieliteoria	10
2.2.2 Asennekolmio	10
2.2.3 Suhtautumisen teoria	11
3 Kansankirjoittajien tutkimus ja Adam Jaakkolainen	18
3.1 Kansankirjoittajien tekstien tutkimisesta	18
3.2 Kuka oli Adam Jaakkolainen?	21
4 Kieli-ideologiat kirjeiden kielellisissä valinnoissa	25
4.1 Käsialasta ja ortografiasta	25
4.2 Suomen kielen käyttö – Jaakkolaisen kirjeet ideologioiden valossa	29
4.2.1 Jaakkolaisen kielimuodot: murre vai kirjakieli?	30
4.2.2 Yleiskielen d:n merkintä ideologisena valintana	33
4 Suhtautumisen tarkastelua paikallisella ja yhteiskunnallisella tasolla	36
5.1 C.A. Gottlund – suhtautuminen vastaanottajaan	38
5.1.1 Ristiriitojen Gottlund	39
5.1.2 Rakkain herrani! – suhtautumisen analysointia	41
5.2 Venäjä ja tsaari	46
5.2.1 Autonomian ajan kielipolitiikka	46
5.2.2 Hyväntahtoinen tsaari ja väärät hallitukset	48
5.3 Ruotsin kielen rakkaat	53
5.3.1 Ruotsin kieli Suomessa	53
5.3.2 Jaakkolainen, ruotsin kieli ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura	55
5.4 Sanomalehdet keskustelufoorumina	59
5.4.1 Suomalaisen sanomalehdistön nousu	59
5.4.2 Jaakkolaisen kannanottoja julkiseen keskusteluun	60
5.5 Kylän tukipylväs ja papisto	63
5.5.1 Jaakkolainen ja kappalaiset	65

5.5.2 Jaakkolainen ja kirkkoherra Lagus	67
6 Yhteenvetoa ja pohdintaa.....	71
Aineistolähteet	75
Lähdekirjallisuus	75

1 Johdanto ja tutkimuksen aineisto

Tutkielmani käsittelee kieli-ideologioita ja suhtautumista 1800-luvun talonpoikaisen kirjoittajan kirjeissä. Aineistonani ovat talollinen Adam Jaakkolaisen kirjeet suomen kielen yliopistonlehtori Carl Axel Gottlundille vuosilta 1841–1859. Jaakkolainen ja Gottlund olivat molemmat innostuneet suomen kielen edistämisestä, ja kirjeissä käsitellään paljon suomenkielistä lehdistöä ja kirjallisuutta sekä suomen kielen asemaa yhteiskunnassa. Suhtautumisella (tai asennoitumisella) tarkoitetaan asenteen tai arvioinnin muodostamista ja osoittamista kielellisesti sekä itsensä positiointia kommunikointitilanteissa suhteessa toisiin henkilöihin ja heidän asenteisiinsa. Käsitteelen kirjoittajan suhtautumista sekä välittömässä sosiaalisessa verkostossaan että laajemmin yhteiskunnassa. Tutkin suhtautumista J.R. Martinin ja P.R.R. Whiten (2005) suhtautumisen teorian pohjalta ja avulla.

Tutkimus tuo samalla uuden näkökulman 1800-luvun “kansallisen projektin” tutkimukseen. 1800-luku oli Venäjään kuuluvassa Suomen suuriruhtinaskunnassa suomen kielen virallisen aseman ja kirjakielen kehittämisen aikaa. Kansallisromanttisen aatteen yksi kansa, yksi kieli -periaate oli kehityksen taustalla. Suomessa aateliston ja oppineen luokan kieli oli vanhastaan ruotsi. Kansallisromantiikan ajatusten mukaisesti Suomen kansa haluttiin kielen avulla identifioida erilliseksi ruotsalaisista ja venäläisistä, joten koko kansan yhteiseksi kieleksi haluttiin nostaa tähän asti vain alempien kansankerrosten käytössä ollut suomen kieli. Jotta suomen kielestä tulisi varteenotettava vaihtoehto ruotsille, siitä täytyi tulla täysin kehittynyt kirjakieli, jolla on riittävän laaja sanasto. Sanastoa ja kielioppia kehitettiin tietoisesti. Kielikeskustelua käytiin julkisesti sanomalehdissä, ja sitä kautta myös kansa pääsi siihen osalliseksi. (Ks. esim. Huomo, Laitinen & Paloposki toim. 2004.)

1800-luvun kielipoliittista liikehdintää on kuvattu enemmän yläluokkaan kuuluvien ja siihen nousseiden oppineiden kielimiesten näkökulmasta, mutta ei juurikaan kansanihmisten näkökulmasta. Useat kirjallistuneet kansanihmiset kuitenkin ottivat suomen kielen asian sydämelleen ja osallistuivat ahkerasti yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi kirjoittamalla sanomalehtiin lukijakirjeitä (ks. esim. Stark 2013; Nordlund

& Pallaskallio 2018), ja kuten aineistoni osoittaa, he olivat myös tekemisissä ja yhteydessä oppineiden kielimiesten kanssa.

Tutkimukseni asettuu jatkoksi itseoppineiden kirjoittajien tai kansankirjoittajien tutkimukselle. Näitä kahta käsitettä käytetään yleensä synonyymisesti, ja ne viittaavat yleensä alemmista yhteiskuntaluokista tuleviin henkilöihin, jotka ovat oppineet itse kirjoitustaidon aikana ennen koululaitoksen vakiintumista. Adam Jaakkolainen oli laajasta sivistyksestään huolimatta todennäköisesti oppinut kirjoitustaidon itse tai minimaalisella opetuksella. Lähtökohtani on kuitenkin hänen tasavertainen toimijuutensa suomen kielen emansipaatiopyrkimyksessä, mikä toki edellytti kirjoitustaitoa, mutta kirjoitustaito tai sen arviointi ei ole tutkimuksen fokuksessa. Tietävästi kansankirjoittajien tekstejä ei ole aiemmin fennistiikassa tutkittu asennoitumisen kannalta tai suhtautumisen teorian avulla. Historiallinen ulottuvuus tuo uusia haasteita asennoitumisen tulkitsemiseen. On tärkeää tiedostaa oma lukijapositionsa ja sen rajoitukset.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavia: 1. Millaista kieltä Jaakkolainen kirjoittaa? 2. Miten kieli-ideologia heijastuu kielellisissä valinnoissa ja suhtautumisessa? 3. Miten hän suhtautuu eri valtainsansseihin? Ajatuksena on, että suhtautuminen ja kielelliset valinnat heijastavat kieli-ideologiaa ja toisin päin kieli-ideologiat ja niihin kytkeytyvät yhteiskunnalliset ideologiat ohjaavat kielellisiä valintoja ja suhtautumista. Pyrin lähestymään kysymyksiä erityisesti suhtautumisen tutkimuksen ja yleisesti diskurssintutkimuksen keinojen kautta. Ensimmäistä kysymystä tutkin myös variaationanalyysin keinoin.

Tutkimukseni kuuluu historiallisen sosiolingvistiikan piiriin. Pyrin lähestymään aiheittani eri näkökulmista ja historiallisten rinnakkaislähteiden kautta ja yritän yksityiskohtien analysoimisen kautta luoda laajan kuvan aineistosta. Aineistona olevaa tekstiä syvennetään ottamalla huomioon konteksti: kirjoitushetken historiallinen ja yhteiskunnallinen tilanne, kirjoittajan henkilöhistoria ja sosiaalinen asema. Käytän historiantutkimusta taustoittamaan analyysiäni. Sen vuoksi esittelen ajankohdan historiaa tarkemmin vasta analyysilukujen yhteydessä.

Tutkimukseni liittyy Digital Humanities -ohjelman Tekstin ja rakenteisen tiedon yhdistäminen kielenmuutoksen sosiolingvistisessä tutkimuksessa (STRATAS) -tutkimushankkeen suomenkielisen kirjekorpuksen keruuseen. Hankkeessa pyritään luomaan uusia tapoja analysoida digitaalisesti historiallista aineistoa sosiolingvistisessä

kontekstissa.¹

Tutkimukseni aineisto koostuu lammilaisen talonpojan Adam Jaakkolaisen (1795–1859) Carl Axel Gottlundille (1796–1875) kirjoittamista kirjeistä. Kirjeenvaihdon lähtökohta on mielenkiintoinen. Jaakkolainen kirjoittaa Gottlundille, jota ei henkilökohtaisesti tunne, mutta on nähnyt kerran Lammin käräjillä. Hän toki tuntee Gottlundin maineen suomenmielisenä kirjoittajana ja suomen kielen yliopistonlehtorina, ja ensimmäinen kirje onkin eräänlaista ihailijapostia. Se alkaa vuolailla kehuilla ja kiitollisuuden vakuutuksilla lehtori Gottlundille, jota Jaakkolainen piti yhtenä suomen kielen aseman tärkeimmistä esitaistelijoista. Seuraavaksi Jaakkolainen pyytää Gottlundia tulemaan vierailulle Jaakkolaan helluntaiksi. Gottlund ei alkuun ollut halukas lähtemään, mutta vaimonsa houkuttelemana matkusti kuitenkin vaimonsa ja nuorimman lapsensa kanssa Lammille (*Suomalainen* 7, 11.3.1846). Seuraavassa kirjeessään Jaakkolainen kiittää Gottlundia vierailusta, viittaa käytyihin keskusteluihin ja lähettää terveisiä kaikilta lammilaisilta ystäviltä. Tästä alkoi kirjeenvaihto, joka kesti Jaakkolaisen kuolemaan asti ja syveni yksipuolisesta ihailusta henkilökohtaiseksi ystävyydeksi ja molemminpuoliseksi avunannoksi.

Adam Jaakkolaisen kirjeitä ei ole aiemmin tutkittu perinpohjaisesti ainakaan kielelliseltä kannalta. (Ks. historiantutkimuksen osalta kuitenkin esim. Kuuliala 1939; Pänkäläinen 2001; Klinge 2006: 387–391.) Tutkimukseni aineistoa on tarkoitus hyödyntää STRATAS-tutkimushankkeen kirjekorpuksen osana. Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkistosta löytyy 29 Jaakkolaiselta Gottlundille osoitettua kirjettä vuosilta 1841–1857. Yksi kirjeistä on tosin osoitettu rouva Gottlundille (Charlotta Augusta Gottlund, os. Brink) ja yksi Gottlundin vanhemmille tyttärille, mutta ne on arkistoitu samaan kansioon, ja olen ottanut ne mukaan analyysiini. Kirjeet on kuitenkin osoitettu saman perheen jäsenille, ja on oletettavaa, että ne eivät olleet luonteeltaan yksityisiä, vaan tarkoitettu koko perheen luettavaksi; siitä kertoo jo se, että ne ovat olleet perheen isän jäämistössä ja arkistoitu hänen papereidensa joukkoon. Gottlundin perheenjäsenet eivät myöskään osanneet suomea vanhinta tytärtä lukuun ottamatta (R. Pulkkinen 2003: 125). Jaakkolainen varmastikin tiesi tämän tavattuaan perhettä usein, eli hän lienee odottanut perheenpään tulkkaavan kirjeet. Nordlundkin (2013a: 131–132 ja 2013b) mainitsee, että

¹ <https://blogs.helsinki.fi/stratas-project/fi/>

historiallisesti kirjeenvaihto on usein ollut luonteeltaan yhteisöllistä: kirjeitä on luettu ääneen suurelle joukolle, ja myös niiden kirjoittamiseen on voinut osallistua useampia ihmisiä. Gottlundin vastauskirjeitä Jaakkolaiselle ei valitettavasti ole säilynyt. Käsikirjoitusarkistossa on kuitenkin yksi Jaakkolaiselle osoitettu kirjekonsepti vuodelta 1842.

Adam Jaakkolaisen kirjeet muodostavat kirjoitusajankohdalleen poikkeuksellisen laajan suomenkielisen kirjekokonaisuuden. Niiden tutkiminen avaa mielenkiintoisen mikrohistoriallisen näkökulman talonpoikaissäädyn osallistumiseen suomen kielen kansalliseen projektiin.

Olen litteroinut ja valokuvannut käsinkirjoitetut kirjeet, joita on koneella kirjoitettuna 31 sivua ja runsaat 10 000 sanaa. Olen litteroinut aineiston mahdollisimman uskollisesti alkuperäiselle kirjoitustavalle. Esimerkkeihin olen jättänyt näkyville mahdollisimman paljon tekstin alkuperäisiä piirteitä, kuten kappalejaon ja välimerkityksen. Olen yksinkertaistanut esimerkkejä jättämällä pois rivinylisen lisäyksen merkitsemisen ja poistamalla alkuperäisen rivityksen.

Käsialan tulkinnanvaraisuus ja siitä aiheutuvat virheet litteraatiossa saattavat aiheuttaa ongelmia tutkimuksen luotettavuudessa, samoin kuin paperin vahingoittumisesta aiheutuvat vaikealukuiset osiot. Olen pyrkinyt välttämään tätä jättämällä epäselvimät kohdat analyysin ulkopuolelle ja tarkistamalla analysoitavat kohdat tarvittaessa valokuvatusta originaalista.

Olen numeroinut kirjeet aikajärjestyksessä yhdestä 29:ään ja viittaa analyysisäni niihin koodilla kirje+järjestysnumero. Seuraavassa taulukossa on kirjeiden kirjoituspäivämäärä ja -vuosi. Yksi kirjeistä on päiväämätön, mutta se on arkistossa sijoitettu vuosina 1850–1851 kirjoitettujen kirjeiden kohdalle. Kirjeen sisältö tukee tulkintaa ajankohdasta. Kirjeenvaihto siis kesti kaikkiaan 16 vuotta, mutta se ei ollut jatkuvasti aktiivista: joinakin vuosina Jaakkolainen on kirjoittanut vain kerran, ja vuosilta 1844, 1848, 1853 ja 1856 ei ole yhtään kirjettä. Aktiivisin vuosi on 1850, jolloin Jaakkolainen kirjoitti viisi kirjettä. On toki mahdollista, että kaikki kirjeet Gottlundin jäämistössä eivät ole säilyneet (Gottlund tietävästi itse säilytti kaiken, mutta myöhemmissäkin vaiheissa ennen arkistoon päätymistä hävikkiä on voinut tapahtua). Jotkut kirjeet ovat myös saattaneet kadota matkalla Gottlundille. Kirjeenvaihdon looginen sisällöllinen eteneminen viittaa kuitenkin siihen, että ehdottomasti valtaosa Jaakkolaisen kirjoittamista kirjeistä on säilynyt.

Koodi	Kirjoitusaika
kirje1	16.5.1841
kirje2	20.6.1841
kirje3	23.7.1841
kirje4	4.10.1841
kirje5	1.5.1842
kirje6	22.5.1842
kirje7	30.10.1842
kirje8	27.1.1843
kirje9	2.2.1843
kirje10	21.2.1843
kirje11	23.7.1843
kirje12	18.1.1845
kirje13	21.6.1846
kirje14	12.1.1847
kirje15	20.10.1847
kirje16	9.5.1849
kirje17	27.4.1850
kirje18	14.6.1850
kirje19	23.7.1850
kirje20	17.8.1850
kirje21	5.10.1850
kirje22	päiväämätön 1850/1851
kirje23	12.7.1851
kirje24	30.3.1852
kirje25	4.8.1854
kirje26	14.7.1855
kirje27	17.7.1855
kirje28	10.1.1857
kirje29	23.9.1857

Taulukko 1. Kirjeiden kirjoitusajankohdat.

Seuraavassa pääluvussa esittelen tutkimukseni teoreettista pohjaa ja metodeja. Kolmas luku käsittelee kansankirjoittajien tutkimusta ja Jaakkolaisen henkilöhistoriaa. Varsinainen analyysi on jaettu kahteen eri lukuun: neljäs luku keskittyy kielellisiin valintoihin ja ideologioihin. Viidennessä luvussa analysoin kirjeissä ilmenevää suhtautumista valtainstansseihin yhteiskunnallisen ja aatehistoriallisen tilanteen valossa. Viimeisessä luvussa kokoaan johtopäätöksiä ja pohdin jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2 Teoria ja metodit

Aineistoni on peräisin 1800-luvulta, joten tutkimukseni kuuluu historiallisen sosiolingvistiikan piiriin. Historiallinen sosiolingvistiikka hyödyntää modernin sosiolingvistiikan teorioita ja metodeja, mutta tutkimuksen kohteena ovat menneet kielimuodot. Toisin kuin nykysosiolingvistiikassa, tutkijalla ei ole suoraa pääsyä arvioimaan yhteiskunnallisia oloja ja yhteisöjä, vaan on nojaututtava historian tutkimuksen tietoihin. Siksi historialliselle sosiolingvistiikalle on ominaista useiden rinnakkaisten lähteiden käyttö ja monitietisyys (Nordlund & Pallaskallio 2017 ja Pallaskallio & Nordlund 2018). Historiallisen tutkimusaineiston säilyminen voi olla sattumanvaraista ja yksipuolista, koska historiallisesti tekstejä tuottivat enemmän miehet ja ylempien sosiaaliluokkien jäsenet. On siis vaikeampaa toteuttaa perinteisen sosiaalisiin makrokategorioihin nojaavan korrelatiivisen sosiolingvistiikan tavoitetta variaation tarkastelusta eri sosiaalisissa konteksteissa. (Nevalainen & Raumolin-Brunberg 2000: 40–42.) Nykyään historiallinen sosiolingvistiikka tutkiikin yhä useammin kieltä yksilön tai tietyn sosiaalisen verkoston identiteetin tai tyylin näkökulmasta kuin koko yhteisön näkökulmasta.

2.1 Historiallinen etnografia ja diskurssintutkimus

Kun tutkitaan kokonaisia tekstejä kontekstissaan, liikutaan paitsi sosiolingvistiikan myös tekstintutkimuksen, diskurssianalyysin ja historian tutkimuksen alueella. Tutkimukseni teoreettisena lähtökohtana on historiallinen etnografia (tai tekstin etnografia). Nordlundin (2012a) mukaan historiallisen etnografian idea on, että tekstiä tutkitaan laajemmassa kontekstissa ottaen huomioon tekstin tavoitteet ja vastaanoton, kirjoittajan henkilöhistorian ja sosiaalisen verkoston ja yhteiskunnallis-historiallisen taustan ja tilanteen. Tätä varten on hyödynnettävä muitakin lähteitä varsinaisen aineiston lisäksi: historiatiedon lisäksi esimerkiksi arkistolähteitä, kuten sanomalehdet ja muut kustanteet. Tätä periaatetta kutsutaan myös informaatiomaksimalismiksi (*informational maximalism*), joka tarkoittaa paitsi rinnakkaisten lähteiden käyttöä myös tieteenalojen rajojen

ylittämistä; tässä tapauksessa erityisesti historiaa ja aatehistoriaa kohti (Säily, Nurmi, Palander-Collin & Auer 2017: 4). (Nordlund 2012a: 34–35; Pallaskallio & Nordlund 2018, myös Blommaert 2008: 12: *ethnography of text*.)

Lähestymistapa on siis perusluonteeltaan kvalitatiivinen: suppeaakin aineistoa voi syväluodata eri lähteiden ja metodien avulla. Etnografian perusperiaatteisiin kuuluu, että ihmisen toiminnan monimutkaisuutta ei pyritä tyhjentävästi selittämään tai pelkistämään ominaisuuskimpuiksi. Toinen perusajatus on, että pienten yksityiskohtien kautta voi päästä käsiksi isompiin asioihin, eli mikrotason kautta voi tutkia makrorakenteita. Etnografia on teoreettinen lähtökohta, ei niinkään metodi. Monimetodisuus on siksi historialliselle etnografialle ominaista. (Blommaert 2008: 13–15). Omassa tutkimuksessani hyödynnän historiallista ja aatehistoriallista tietoa ja tutkimusta aineistoni taustoittamiseen. Myös monitieteinen kirjetutkimus ja kansankirjoittajien tutkimus auttavat ymmärtämään aineistoa. Käytän hyväksi myös arkistolähteitä: 1800-luvun sanomalehtiä, jotka löytyvät digitoituna Kansalliskirjaston sivuilta, ja Gottlundin kirje- ja käsikirjoituskoelmaa. Metodisesti tutkimukseni painottuu toisaalta variaationanalyysiin ja toisaalta suhtautumisen teoriaan, jota käytän tekstin lähtökohdista käsin.

Sekä suhtautumisen että kieli-ideologioiden tutkimuksen voi laajemmassa kehyksessä sijoittaa diskurssintutkimuksen piiriin. Diskurssintutkimuksen voi määritellä monella tavalla ja sillä on eri merkitys eri tieteenaloilla. Perinteisesti kielentutkimuksessa on määritelty, että diskurssintutkimus tutkii kieltä laajemmin kuin lauseen tasolla (eli tekstejä) tai kieltä käytössä (*language-in-use*) eli millaista ihmisten käyttämä kieli todella on. Blommaertin (2005) mukaan ajatusta voi laajentaa niin, että diskurssi on kieltä yhteiskunnassa (*language-in-society*). Sen tutkimuksessa on siis otettava huomioon paitsi kielenkäyttö myös se, mitä ihmiset ajattelevat kielenkäytöstä, ja ymmärrettävä, että kieli toimii eri tavalla eri ympäristöissä, eikä siten ole mahdollista luoda mallia, joka yksiselitteisesti selittäisi kaikkea kielenkäyttöä. Kontekstualisaatio on siis avainsana, kuten myös tekstin etnografian kohdalla. (Blommaert 2005: 2, 14–15.)

Työssäni määrittelen kontekstin Blommaertia seuraten laajasti: siihen liittyy paitsi tekstintuottotilanne, myös tilanteen osapuolten sosiaaliset roolit ja yhteiskunnallinen asema. Konteksti on mikrotasolla esimerkiksi sitä, miten dialogissa toisiaan seuraavat lauseet liittyvät ja vaikuttavat toisiinsa, ja makrotasolla kontekstia on koko yhteis-

kunnan rakenne, sosiaalinen erottelu esimerkiksi miehiin tai naisiin tai vaikkapa säätyihin. Blommaertin mukaan kielellinen merkitys itse asiassa rakentuu siinä, miten teksti asettuu kontekstiin. (Blommaert 2005: 39–40.)

Sosiolingvistiikan ja diskurssintutkimuksen piiriin kuuluu myös kieli-ideologioiden tutkimus ja kielen standardisaation tutkimus. Kieli-ideologioiden tutkimus tarkastelee kielenkäyttäjien ja yhteisöjen näkemyksiä esimerkiksi siitä, mitä kieli on, mitä sillä tehdään, mitä arvostuksia ja luokitteluja siihen liittyy ja miten kielten ja kielimuotojen rajat vedetään. Kieli-ideologiat myös muokkaavat ja ohjaavat kieltä, koska niihin sisältyy käsityksiä siitä, mikä on sopivaa, kaunista tai arvokasta kieltä. Ne rakentavat myös kielten välisiä suhteita: mitä kieltä arvostetaan, missä tilanteessa mitäkin kieltä voi käyttää. Ne vaikuttavat kiinteästi kielipolitiikkaan ja esimerkiksi siihen, nouseeko jokin kielimuoto yhteisön viralliseksi kieleksi, kehittykö sen käyttöön standardi ja miten se muotoutuu ja muuttuu. Tätä kutsutaan standardikieli-ideologiaksi. Kielen standardisaatioprosessin yhteydessä puhutaan **korpu suunnittelusta** eli itse kielen (kuten sanojen, kieliopin tai oikeinkirjoituksen) kehittämisestä, **statussuunnittelusta** eli kielen virallisen ja poliittisen aseman edistämisestä suhteessa muihin kieliin sekä **oppimissuunnittelusta** (*acquisition planning*), joka tähtää kielitaidon leviämiseen ja natiivipuhujien määrän kasvattamiseen (ks. esim. McColl Millar 2005: 99–100). (Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin 2012: 325–329.)

2.2 Suhtautumisen teoriaa

Tutkimukseni käsittelee kirjoittajan suhtautumisen ja kielellisten valintojen kautta kieli- asenteita tai -ideologioita ja itsensä kielellistä asemointia suhteessa muihin. Kieli-ideologia itsessään on kielimuodon tai varieteetin evaluointia, joten tietyn kielimuodon tai siihen kuuluvan variantin käyttö samalla aina myös indeksoi kieli-ideologiaa (Morgan 2017: 37). Kieli-ideologia ilmenee kahdella tasolla: suorissa metakielellisissä arvioissa eli kielestä puhuttaessa, ja kielenkäytön tasolla kielellisten valintojen kautta (Woolard, Schieffelin & Kroskrity 1998: 9). Morgan (2017: 35–36) kirjoittaa, että asennoitumisen analyysin avulla saa kieli-ideologiat näkyväksi sekä metakielellisellä että kielen käytön tasolla.

Käytän **suhtautumisen** ja **asennoitumisen** käsitteitä työssäni synonyymisesti. Englannin *stance* on yleensä suomennettu asennoitumiseksi tai asenteeksi ja Martinin ja Whiten käyttämä *appraisal* puolestaan suhtautumiseksi (Rouhikoski 2012: 470). Niiden merkitys on kuitenkin hyvin lähellä toisiaan, vaikka *stance* on laajemmin käytetty sosiolingvistisessä teoretisoinnissa ja *appraisal* on käytössä lähinnä systeemis-funktionaalisen kieliteorian piirissä. Du Boisin (2007) tarkoittama asennoitumisen käsite (*stance*) on siis pitkälti synonyyminen Martinin ja Whiten suhtautumisen (*appraisal*) kanssa ainakin tämän tutkimuksen vaatiman analyysin tasolla. Hämäävää voi olla se, että suhtautumisen teorian ensimmäinen alasysteemi on myös suomennettu asennoitumiseksi (engl. *attitude*), mutta tässä tutkimuksessa puhuessani asennoitumisesta tarkoitan nimenomaan mm. Du Boisin määrittelemää yläkäsitettä *stance*. Englanninkielistä termistöä on selvittänyt Jaffe (2008: 6–7), joka listaa *appraisal*-käsitteen yhdeksi *stancen* eri ulottuvuuksia kuvaavaksi käsitteeksi.

Suhtautuminen on modaalista, episteemistä tai affektiivista asenteen muodostamista asioihin, esineisiin, inhimillisiin toimijoihin tai toimintaan. (Ks. esim. Martin & White 2005: 1–2.) Kirjeessä suhtautuminen on esimerkiksi sitä, miten kirjoittaja suhtautuu vastaanottajaan ja hänen mielipiteisiinsä: pitääkö hän jotain asiaa totena tai valheena, todennäköisenä tai mahdollisena, ilahduttavana tai sopimattomana.

Martinin ja Whiten suhtautumisteoriaa (laajimmin esitelty teoksessa *Appraisal in English*, 2005) on fennistiikassa sovellettu paljolti argumentoiviin tekstilajeihin (talouslehtien pääkirjoitukset, Katajamäki 2007; äidinkielen ylioppilaskokeessa tuotetut yleisönosastokirjoitukset, Mikkonen 2010). Sitä on lisäksi käytetty myös opinnäytteissä analysoimaan muun muassa päiväkirjatekstin affektiivisuutta (Kaski 2017), blogikommenttien lukijapaikkoihin suhtautumista (Salokanto 2017) ja lasten tietokirjojen moniäänisyyttä (Kolli 2018). Se soveltuukin mainiosti tekstin argumentoinnin ja mielipiteen ilmaisun keinojen erittelyyn. Martinin ja Whiten alkuperäisteoksessakin on käytetty paljon esimerkkeinä argumentoivia sanomalehtitekstejä (tosin lisäksi monenlaisia muitakin tekstejä, kuten laulun sanoituksia). Kirjetekstien analysointiin teoria ei ole tekstilajin kannalta ehkä odotuksenmukaisin. Teorian tavoitteena on kuitenkin kattaa koko suhtautumisen kenttä kaikessa kielenkäytössä, niin kirjoitetussa kuin puhutussakin, ja siten se soveltuu kaikkiin tekstilajeihin. Koska koko teoria rakentuu kielen intersubjektivisuuden ja dialogisuuden varaan, se on kirjeiden tutkimiseen jopa erityisen hedelmällinen: onhan

kirje luonnostaan dialoginen tekstilaji, yksi kirje osa kirjeenvaihtoa eli keskustelua, jolla on kaksi osapuolta.

2.2.1 Systeemis-funktionaalinen kieliteoria

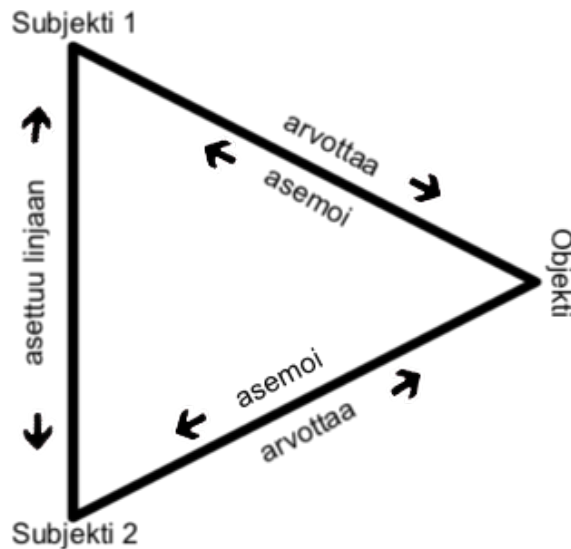
Suhtautumisen teoria sijoittuu Martinin ja Whiten mukaan osaksi systeemis-funktionaalisen kieliteorian (SFL) intersubjektiaalista metafunktiaa, joka sisältää mm. suhtautumisen, arvioinnin, arvostelun, tunnustamisen ja tunteisiin vaikuttamisen. Systeemis-funktionaalinen kieliteoria on M.A.K. Hallidayn kehittämä lähestymistapa, joka tarkastelee kieltä sen funktionaalisesta merkityksestä käsin (ks. esim. Halliday & Mathiessen 2004). Sen mukaan kieli rakentaa merkityksiä kolmella metafunktiolla: ideationaalinen, tekstuaalinen ja intersubjektiaallinen. Nämä metafunktiot ovat läsnä jokaisessa kommunikaatiohetkessä. Kaikki funktiot ovat siis läsnä siis myös suhtautumista välittävissä ilmauksissa, vaikka se onkin ensisijaisesti osa intersubjektiaalista funktiota (Hood 2019: 383–384). Ideationaalinen funktio rakentaa konkreettisia merkityksiä: mitä tapahtuu, kuka tekee mitä ja kenelle, missä ja milloin. Tekstuaalinen funktio liittyy informaation rakentamiseen: missä järjestyksessä asiat esitetään ja miten ne liittyvät toisiinsa. Intersubjektiaallinen funktio käsittelee ihmisten välisten suhteiden luomista ja ylläpitämistä ja tunnetasoa. (Martin & White 2005: 7.)

Systeemis-funktionaalinen teoria jakaa kielen myös eri tasoille, joilla merkitystä ja funktiota toteutetaan: fonologinen/grafologinen, leksikogrammaattinen ja diskurssin taso. Suhtautumisen kannalta olennaisinta on tarkastella diskurssin tasoa eli merkityksiä, jotka rakentuvat yli sanojen ja lauseiden rajojen eivätkä kahliudu äännetason, sanaston tai kielipillisten kategorioiden tarkasteluun. (Martin & White 2005: 8–11.)

2.2.2. Asennekolmio

Analyysini apuna asennoitumisen hahmottamisessa käytän Martinin ja Whiten suhtautumisen teorian (2005) lisäksi Du Bois'n **asennekolmiota** (*stance triangle*, 2007). Du Bois erottaa asennoitumisessa (*stance*) kolme komponenttia: asennoitujan (subjekti 1), asennoitumisen kohteen (objekti) ja muut kommunikaatioilanteen osanottajat (subjekti

2). Nämä ovat kolmion kolme kärkeä. Kaikki kolme komponenttia ovat läsnä asennoitumishetkellä: asennoituja arvottaa asennoitumisen kohteen (*evaluation*), asemoi itsensä suhteessa siihen (*positioning*) ja asettuu linjaan muiden subjektien kanssa (*alignment*). (Du Bois 2007: 142–143, 165; Nordlund 2012a: 38.)

Kuva 1: Asennekolmio (*stance triangle*; mukaillen Du Bois 2007: 162).

Arvottaminen eli evaluaatio tarkoittaa Du Boisin mukaan prototyyppisesti objektia määrittävää ilmausta, mutta se voi olla myös implisiittisesti läsnä diskurssissa indeksien kautta (Morgan 2017: 36; alun perin Kiesling 2011, 2015). Indeksillä tarkoitetaan kieliyhteisössä jaettuja merkityksiä ja rooleja, joita liitetään tiettyihin kielenpiirteisiin tai kielimuotoihin ja jotka tulevat tulkituksi kontekstista käsin. Kielen indeksisyys tarkoittaa kielellisen merkin kykyä viitata itsensä ulkopuolelle ja ilmaista tietoa siitä kontekstista, jossa sitä käytetään (Sorjonen, Lehtonen & Rouhikoski 2015: 17). Asemoituminen puolestaan liittyy lauseen subjektiiviseen ulottuvuuteen: kuka on subjekti (prototyyppisesti minä), mikä on tunnetila eli affektiivisuus, mikä on evaluaation episteeminen asema (varma/epävarma/tunnettu/mahdollinen jne.). Linjaan asettuminen tarkoittaa paitsi saman- tai erimielisyyttä toisten kanssa, myös sisältää jatkumona eriasteisen saman- tai erimielisyyden tai kaksiselitteisyydenkin. (Du Bois 2007: 150–165.)

2.2.3 Suhtautumisen teoria

Martinin ja Whiten (2005) **suhtautumisen** teorian tarkoitus on luoda selkeä systeemi

mielipiteitä, arvostuksia ja tunteita välittävän eli **evaluoivan** kielen analysointiin (Juvo-
nen 2007: 431). Du Bois (2007: 141) huomauttaa, että asennoitumisen akti (*the act of
taking a stance*) sisältää välttämättömästi evaluointia tavalla tai toisella. Kumpikin teo-
ria pohjautuu Bahtinin ajatukseen kielen dialogisuudesta eli siitä, että jokainen lausuma
on aina reaktio toiseen lausumaan ja samalla valmistautuu tuleviin reaktioihin: kaikki
lausumat siis ovat tavalla tai toisella dialogissa edellisten ja tulevien lausumien kanssa.
Asennoituminen tai suhtautuminen on juuri tätä eri äänten läsnäoloa, niiden evaluointia
ja itsensä positiointia kielenkäytössä. Suhtautumisen teoriaa ovat esitelleet mm. Juvo-
nen (2007) ja Mikkonen (2010), joiden termien suomennoksia hyödynnän.

Asennoituminen

Suhtautumisen teoria jakautuu kolmeen keskenään vuorovaikutuksessa olevaan alasy-
steemiin, joista ensimmäiseksi esittelen **asennoitumisen** (*attitude*) alasysteemin. Asen-
noituminen on siis tunnereagointia, inhimillisen käytöksen sekä erilaisten asioiden ja
esineiden arviointia. Asennoitumisen analysointi keskittyy eksplisiittiseen evaluoivaan
sanastoon, mutta myös tekstin ideatasoon eli implikoituihin asenteisiin, joita teksti paitsi
välittää myös pyrkii herättämään lukijassa (Martin & White 2005: 61–65).

Asennoituminen jakaantuu kolmeen ryhmään, jotka ovat affektiivisuus eli tunne
(*affect*), inhimillisen toiminnan arvottaminen (*judgement*) ja asia-arviointi (*ap-
preciation*). Affektiivisuus on tunnereagointia, joka voi kohdistua toimintaan, tuotteisiin
(kuten teksteihin) tai ilmiöihin. Inhimillisen toiminnan arvottaminen on olentoihin ja
niiden toimintaan kohdistuvaa eettistä arviointia, asia-arviointi puolestaan esteettistä ja
tuotteisiin/prosesseihin tai ilmiöihin kohdistuvaa. Nämä kolme ryhmää taas jakaantuvat
eri analyysiluokkiin, joita esittelen seuraavaksi. Koska olen rajannut analyysini inhimil-
lisiin toimijoihin suhtautumiseen, en esittele elottomien olioiden tai ei-inhimillisten
ominaisuuksien arvottamiseen keskittyvää asia-arviointia tarkemmin. (Martin & White
2005: 42–45.)

Martinin ja Whiten mukaan affektiivisuutta voi jaotella monella tavalla, esimer-
kiksi sen mukaan, liittyykö tunteeseen triggeri eli laukaisija. Heidän tärkein jaottelunsa
jakaa tunteet kolmeen ryhmään: onni/onnettomuus, varmuus/epävarmuus, tyytyväi-
syys/tyytymättömyys. Ensimmäisen ryhmän tunteet ovat prototyyppisiä ”sydämen asi-

oita”: onni, rakkaus, ilo, viha, suru. Toinen ryhmä liittyy ihmisen hyvinvointiin ympäristössään ja yhteisössään: varmuus, luottamus, huolenpito, yllätyneisyys, pelko. Kolmas ryhmä liittyy tavoitteiden saavuttamiseen, sekä omien että muiden: tyytyväisyys, voitonriemu, mielenkiinto, turhautuneisuus, tylsyys, pettymys. (Martin & White 2005: 47–52.)

Inhimillisen toiminnan arvottamisen voi jakaa sosiaaliseen arvonantoon (*social esteem*) ja sosiaaliseen hyväksyntään (*social sanction*). Sosiaaliseen arvonantoon kuuluvat kuuluvat normaalius (*normality*), kyvykkyys (*capacity*) ja määrätietoisuus (*tenacity*). Hyväksyntään kuuluvat uskottavuus (*veracity*) ja asiallisuus/säädyllyisyys (*propriety*). Sosiaalisen arvonnannon ja hyväksynnän eron voi hahmottaa Martinin ja Whiten mukaan toisistaan siten, että arvonnannon piiriin kuuluvat asiat ovat yleensä kirjoittamattomia, välittyvät suullisesti ja vaihtelevat ihmisryhmästä ja kulttuurista toiseen, ja sosiaalinen hyväksyntä puolestaan on kodifioidumpaa ja yleisempää: sitä säädellään esimerkiksi uskonnollisten sääntöjen ja lakien kautta. (Mikkonen 2010: 72–74; Martin & White 2005: 43–45, 52–54.) Seuraavassa taulukossa on eritelty inhimillisen toiminnan arvottamisen alasyteemi ja annettu esimerkkejä sitä ilmaisevasta kielestä.

Inhimillisen toiminnan arvottaminen	Sosiaalinen arvonanto	normaalius	+ tavallinen, tuttu, muodikas - epänormaali, arvaamaton, tuntematon, poikkeava
		kyvykkyys	+ viisas, toimelias, vahva - vähämielinen, neuroottinen, heikko
		määrätietoisuus	+ kärsivällinen, uskollinen, harkitseva - kärsimätön, arka, häilyvä
	Sosiaalinen hyväksyntä	uskottavuus	+ luotettava, rehellinen, suoraselkäinen - valehteleva, epäluotettava, kiero
		asiallisuus/säädyllyisyys	+ sovelias, lainkuuluisuus

			liainen, reilu, vaatimaton, antelias - julma, rikollinen, röyhkeä, itsekäs
--	--	--	---

Taulukko 2 Inhimillisen toiminnan arvottamisen resurssit (mukaillen Mikkonen 2010: 74).

Sitoutuminen

Toinen alasysteemi on **sitoutuminen** (*engagement*), joka kuvaa puhujan tai kirjoittajan, vastaanottajan ja lähteiden dialogista positiointia: sitä, miten tekstissä suhtaudutaan siinä kuuluviin ääniin eli vaikkapa omiin mielipiteisiin, vastaanottajan mielipiteisiin, aiemmin asiasta esitettyihin mielipiteisiin ja “yleiseen mielipiteeseen”; ollaanko niiden kanssa samaa vai eri mieltä, suhtaudutaanko epävarmasti vai neutraalisti. Sitoutumista analysoitaessa keskeisimpiä ovat referoinnin ja modaalisuuden ilmaukset. (Mikkonen 2010: 66–68).

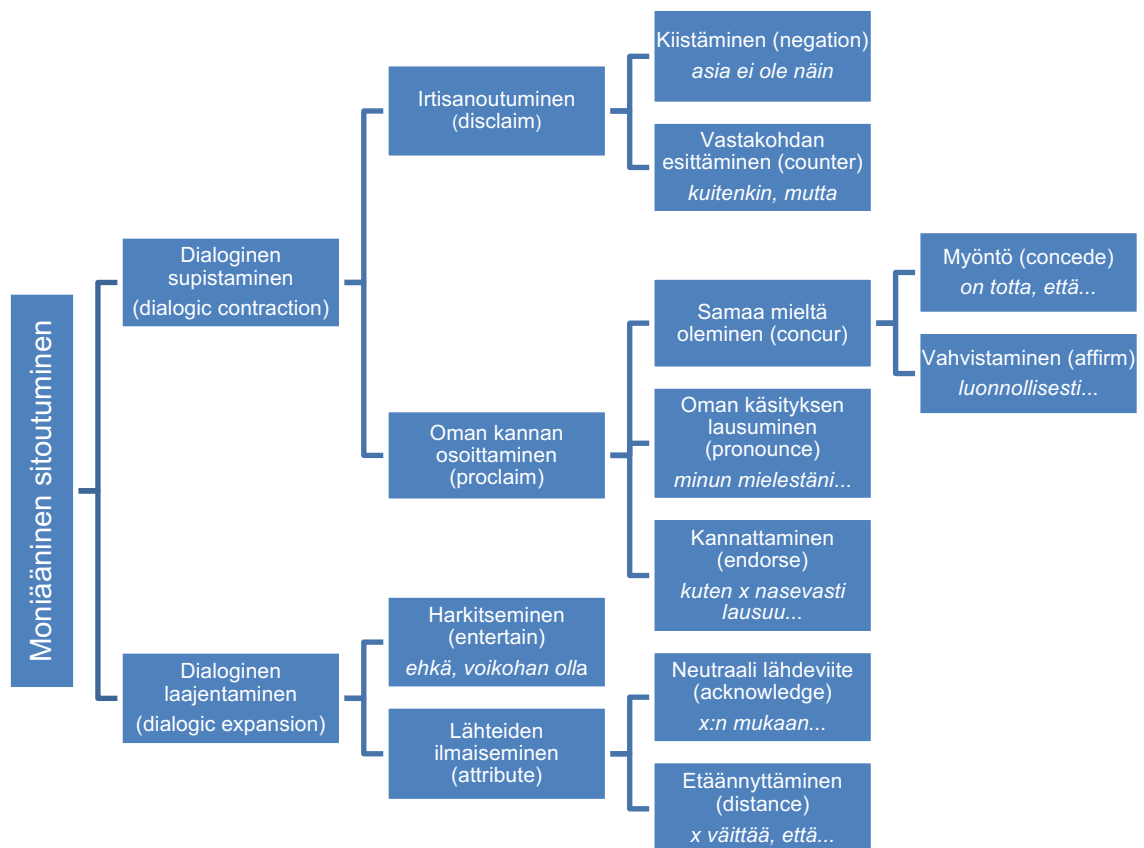
Sitoutuminen jaetaan yksiaäniseen ja moniääniseen (*monoglossic/heteroglossic*) sitoutumiseen. Yksiaäninen sitoutuminen tuo proposition esiin ilman, että sen lähdeä merkitään mitenkään tai sitä kyseenalaistetaan eli siinä ei kuulu toisia ääniä (esim. *Suomen kieli on kaunis*). Moniääninen sitoutuminen on nimensä mukaisesti moniäänistä: siinä kuuluu muiden äänten läsnäolo dialogisessa avaruudessa, jossa lausuma on jatkoa edellisille lausumille ja antaa pohjaa tuleville (teorian lähtökohdat Bahtin ja Vološinov; ks. Martin & White 2005: 92–93).

Moniääninen sitoutuminen jakaantuu dialogiseen supistamiseen ja dialogiseen laajentamiseen. Dialoginen supistaminen sallii muiden äänten läsnäolon tekstissä, mutta pyrkii rajoittamaan tai torjumaan niitä. Se jaetaan oman kannan osoittamiseen (*proclaim*) ja irtisanoutumiseen (*disclaim*). Oman kannan osoittaminen on dialogisesti supistavaa siten, että muita vaihtoehtoja on olemassa, mutta niitä rajoitetaan ilmaisemalla oma mielipide totena tai luonnollisena. Esim. *Minusta suomen kieli on kaunis. Tietysti suomen kieli on kaunis*. Oman kannan osoittaminen jaetaan yhtä mieltä olemiseen (*concur*), oman käsityksen lausumiseen (*pronounce*) ja kannattamiseen (*endorse*). Toinen resurssi on irtisanoutuminen (*disclaim*): *Suomen kielen ei voi sanoa olevan kaunis*. On siis olemassa vastakkaisia mielipiteitä, jotka kiistetään. Se jaetaan vielä kieltämiseen (*negation*, ks. ed. esimerkki) ja vastakohdan esittämiseen (*counter*). Vastakohdan esittäminen esiintyy usein yhdessä yhtä mieltä olemisen kanssa argumentaatorakenteena:

Olen yhtä mieltä siitä, että suomen kieli on kaunis, mutta minusta ruotsin kieli on kauniimpi. (Martin & White 2005: 102–103, 117–130.)

Dialoginen laajentaminen (tai oman tekstin laajentaminen) antaa muiden äänten läsnäolon kuulua tekstissä ja tuo esiin eri dialogisia vaihtoehtoja. Siihen kuuluu harkitseminen (*entertain*): *Suomen kieli saattaa olla kaunis. Onkohan suomen kieli kaunis?* sekä lähteiden ilmaiseminen (*attribute*): *Hän sanoo suomen kielen olevan kaunis. Väitteään suomen kielen olevan kaunis.* Lähteiden ilmaiseminen voi olla neutraalia (ei oteta kantaa lähteen todenmukaisuuteen tai validiuteen) tai etäännyttävää (esim. *väitetään*). (Martin & White 2005: 102–117.)

Esitän vielä sitoutumisen resurssit yksinkertaistettuna kaaviona.

Kaavio 1: Moniäänisen sitoutumisen resurssit (mukaillen Martin & White 2005: 134).

Intensiteetin ilmaiseminen

Suhtautumisen teorian kolmas alasysteemi on **intensiteetin ilmaiseminen** (*graduation*),

jolla kuvataan sitä, miten tarkkana ja luokiteltuna tai intensiivisenä arviointi välittyy. Analyysin kohteena ovat mm. intensiteettisanat, adverbit, partikkelit ja toisto: kaikki kieliaines, jolla tyypitellään jonkun asian laatua tai kuvataan sen vahvuuden astetta. (Juvonen 2007: 432; Mikkonen 2010: 66, 75).

Analyysissäni pyrin ottamaan huomioon tarpeen mukaan suhtautumisen kaikki kolme komponenttia. Sitoutuminen on olennaista tutkittaessa kirjoittajan ja lukijan keskinäistä positiointia (Martin & White 2005: 95–96): mitkä asennoitumiset ovat yhteisiä, missä kirjeiden kirjoittaja ja vastaanottaja ovat kenties eri mieltä. Sen avulla voi myös tutkia tekstin ääniä: kenen äänellä Jaakkolainen puhuu ja miten hän suhtautuu eri ääniin. Asenteen ilmaisu ja erityisesti inhimillisen toiminnan arvottaminen on puolestaan keskeistä esimerkiksi Jaakkolaisen puhuessa suomen kielen asemasta ja siihen vaikuttavista toimijoista. Kuten Du Boisin asennekolmion perusajatus osoittaa, suhtautumisessa (tai asennoitumisessa) ovat samaan aikaan kaikki komponentit läsnä luomassa merkitystä. Siksi niiden analyysiä on vaikea erotella.

Hood (2019) esittelee suhtautumisen ilmaukset yksinkertaistettuna valintakartana: jokainen suhtautumisen ilmaus on sarja samanaikaisia valintoja. Kartta ei tietenkään kuvaa suhtautumista kielenkäyttäjän näkökulmasta, vaan on tarkoitettu analyysin avuksi. Valintoja on karkeasti ottaen kolme: ensinnäkin suhtautumisen ilmaus painottuu joko affektiivisuuteen, inhimillisen toiminnan arvottamiseen tai asia-arvottamiseen. Toiseksi ilmaus on joko myönteinen tai kielteinen – tätä ominaisuutta Martin kutsuu lainausmerkeissä käsitteellä ”vibe” erotuksena myönteisten ja kieltävien lauseiden kielipillisestä kategoriasta. Kolmanneksi suhtautuminen on joko eksplisiittistä (*inscribed*) tai implisiittistä (*invoked*). (Hood 2019: 384–385.)

Suhtautumisen ilmaisemiseen liittyvät modaalisuus ja affektiivisuus. Molemmilla ilmaistaan suhtautumista hiukan eri näkökulmista. Kielen modaalisuudella ilmaistaan esimerkiksi puheena olevan asian todennäköisyyttä, todenperäisyyttä, luvallisuutta, mahdollisuutta tai pakkoa. Modaalisuutta voi ilmaista monin keinoin. Leksikaalisia keinoja ovat mm. modaaliverbit, performatiiviverbit (*pyytää, vaatia*) ja modaaliset adjektiivit (*mahdollinen, varma*). Syntaktisia keinoja ovat mm. verbimodukset ja modaaliset konstruktiot, kuten nesessiivirakenne (*minun täytyy, on tehtävä*). (Mikkonen 2010: 66–67; ISK 2004: § 1558, 1588.) Modaalisuus on osa dialogista laajentamista: se tuo tekstiin implisiittisen toisen äänen, jonka näkökulmasta jokin on sallittua, mahdollista jne. ja

samalla avaa tilaa vaihtoehtoisille näkemyksille. (Martin & White 2005: 104–111.)

Affektisilla ilmauksilla osoitetaan puhujan subjektiivista suhtautumista puheena olevaan asiaan tai henkilöön. Ne eivät muuta lauseen perusmerkitystä, mutta tuovat siihen lisämerkityksen. Affektisia keinoja ovat jotkin morfosyntaktiset rakenteet, kuten huudahduslause, ja leksikon tasolla esimerkiksi voimasanat (*hiiskatti, hemmetisti*), interjektiot (*hui, nam*) ja affektiiviset johdokset (*pikkuruinen, tyttönen*). (Mikkonen 2010: 67; ISK 2008: § 1707.)

Suhtautumisen teoria kattaa siis piiriinsä modaalisuuden ja affektiivisuuden, mutta myös muutkin suhtautumisen osa-alueet. Teoria pyrkii luomaan systeemin, joka kattaisi koko suhtautumisen kielellisen ilmaisuuden. (Martin & White 2005: 2, 33–35.)

Perinteisestä modaalisuuden ja affektiivisuuden tutkimuksesta voi siis ammentaa myös suhtautumisen tutkimukseen. Modaalisuus ja affektiivisuus nousevatkin esiin analyysissäni, kun lähestyn Jaakkolaisen suhtautumista valtainstansseihin affektisten ja arvottavien ilmausten lähtökohdasta.

3 Kansankirjoittajien tutkimus ja Adam Jaakkolainen

1800-luku oli Suomessa sikäli poikkeuksellista aikaa, että kansallisvaltion kehityksen tärkeäksi osaksi otettiin kansan puhuma kieli eli suomi. Kansa saattoi siten sosiaalisesta eriarvoisuudesta huolimatta melko tasa-arvoisesti osallistua keskusteluun, kun kirjakieltä kehitettiin ja kielen asemasta keskusteltiin (Nordlund 2012a: 59). Valistuksen aatteet vaikuttivat Suomessakin: uuden rationaalisen ajattelutavan mukaan ihminen saattoi itse toiminnallaan vaikuttaa omaan elämäänsä.

Adam Jaakkolaisen kirjeissä on nähtävissä uudenlainen yhteiskunnallinen aktiivisuus: hän uskoo, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa itse asioihin, ja hän on mahdollisuuttaan käyttänytkin mm. keskustelemalla lähiseutunsa ”herrojen” kanssa suomen kielen asemasta, kirjoittamalla sanomalehtiin (ainakin *Suometar* 40/1847: ks. Laitinen & Mikkola 2013: 447) ja olemalla yhteydessä Gottlundin.

3.1 Kansankirjoittajien tekstien tutkimisesta

Kirjoitustaito oli 1800-luvun alkupuolella tavallisen kansan keskuudessa harvinainen. Jonkinlainen lukutaito oli kirkonkirjoja varten kansallakin oltava, mutta kirjoitustaitoa ei pidetty tarpeellisena alemmiluokkaiselle kansalle, ei ylhäisön eikä aina heidän itsensäkään mielestä. Joissakin ammateissa – kuten kauppiaan, laivurin tai luotsin – kirjoitus- ja laskutaidosta oli tosin hyötyä. Sen vuoksi kirjoitustaito levisi nopeammin rannikolla ja kaupungeissa kuin sisämaassa. (Kauranen 2013: 33.) Kansan kirjoitustaidosta ei ole juurikaan luotettavaa lähdeaineistoa ennen vuoden 1880 väestölaskennan yhteydessä tehtyä selvitystä. Sen mukaan alle kymmenesosa maaseudun yli kymmenvuotiaista asukkaista osasi kirjoittaa. (Mts. 36.)

Kirjoitustaidon opettelu vaati motivaatiota. Oppimateriaaleja ei ollut juurikaan saatavilla. Joillakin alueilla kirjoitustaitoa opetettiin ja se yleistyi nopeammin yksittäisen henkilön, esimerkiksi kirkkoherran, aktiivisuuden tuloksena (Kauranen 2013: 35). Yksi tärkeä motivaattori kirjoittamisen opetteluun oli yhteydenpito: kirjeet olivat ainoa

keino kommunikoida välimatkojen yli. Esimerkiksi sotaväkeen tai vankilaan joutuminen tai siirtolaisuus erottivat perheenjäseniä, jotka sitten pitivät yhteyttä kirjoittamalla. Myös yhteiskunnallinen vaikuttamisenhalu oli kirjoittamisen opettelu taustalla: ihmiset halusivat saada mielipiteensä julki ja vaikuttaa poliittisesti. Muita kirjoitustaidon opetteluun vaikuttimia olivat elinkeinon luoma tarve, itseilmaisun halu, kirjoittaminen pyynnöstä (esim. sanomalehtien kirjoituskilpailut) ja uskonnolliset motiivit. (Kauranen 2013: 44–47.)

Kirjoittavan kansanihmisen kielelliseen kompetenssiin kuuluivat oman kotimurteen lisäksi saatavilla olevien tekstien mallit. 1800-luvun alkupuoliskon suomenkieliset julkaisut olivat kielellisesti kirjavia ja normit vielä vakiintumattomia, mikä vaikutti osaltaan kirjoittavien ihmisten kielelliseen kompetenssiin. Vanha kirjasuomi eli pipliasuomi kuului edelleen kirjoittajien resursseihin. Pipliasuomea edustivat esimerkiksi katekismus, virsikirja ja Raamattu, joihin kaikki suomalaiset kirkon kautta tutustuivat. Virallisista, kaikkien saatavilla olevista tekstilajeista on otettava huomioon myös kirkonkuulutukset, jotka edustivat puhuttua yleiskieltä. (Nordlund 2005: 60–70.)

Tavallisia ihmisiä ja heidän tekstejään on alettu tutkia enemmän vasta parin viimeisen vuosikymmenen aikana. Aineistoa on alettu löytää enemmän ja siihen on alettu kiinnittää huomiota. Periaatteena on tutkia kansankirjoittajien tekstejä ”sisältä päin”, ruohonjuuritasolta. Virikkeenä itseoppineiden kirjoittajien tutkimukselle on ollut sosiaalishistorian ja mikrohistoriallisen tutkimussuuntauksen nousu. (Kauranen 2013: 20–22.)

Kielellisistä resursseista puhutaan kansankirjoittajien tekstien tutkimuksen yhteydessä paljon. Taustalla on ajatus, että kansankirjoittajien resurssit kirjoittajina ovat lähtökohtaisesti puutteelliset (verrattuna yläluokan kirjoitustaitoihin), koska he ovat saaneet vain vähän tai ei ollenkaan muodollista koulutusta ja heidän saatavillaan on rajoitetusti erilaisia kirjoitettuja tekstejä mm. kirjojen kalleuden ja huonon saatavuuden vuoksi.

Resurssit liittyvät läheisesti oman äänen käsitteen määritelmään. Nordlund (2012a) kirjoittaa Blommaertia ja Hymesia mukaillen, että ”käyttäjä valitsee kielenkäyttötilanteeseen sopivat kommunikatiiviset resurssit ilmaistakseen haluamaansa merkitystä kuulijalle tai lukijalle. Kielenkäyttäjä saa äänensä kuuluviin silloin kun hän voi kommunikoida tavoilla, jotka täyttävät kommunikaatiotilanteessa tarvittavat henkilökohtaiset, sosiaaliset ja kulttuuriset tarpeet” (Blommaert 2008: 17; Hymes 1996: 64;

Nordlund 2012a: 37). Oman äänen kuuluville saamiseen vaikuttavat siis paitsi kirjoitustaito eli konkreettinen keino viestiä, mutta myös kirjoittajan saatavissa ja hyödynnettävissä olevat resurssit. Jotta kirjoittajan viesti otettaisiin todesta, eli hänen äänensä kuultaisiin, sen on täytettävä kommunikaatiotilannetta koskevat sosiaaliset normit, esimerkiksi tekstilajin ja standardikielen vaatimukset.

Resurssiajattelusta seuraa herkästi, että kansankirjoittajien tekstejä tutkitaan “ylhäältä päin”, eli arvioiden, miten ne täyttävät tavoitellun tekstilajin tai standardin konventiot, ja miettien, millaisia resursseja kirjoittajalla on ollut käytössään eli mistä hän ammentaa tekstiinsä vaikutteita.

Kannattaa kuitenkin olla varovainen, kun etsii intertekstuaalisia pohjatekstejä itseoppineen tekstistä. Voi tulla kuva, että taitamattomuuttaan kirjoittaja vain yhdistelee tuntemiaan aineksia kuin palapelin paloja: kuitenkin formulaisilla aineksilla voi tekstissä olla funktionaalisia tehtäviä, jotka kantavat mukanaan formuloiden aiempia tehtäviä. Samalla kirjoittajat ottavat formulat uuteen käyttöön omiin tarpeisiinsa siten, että jokin aiemmasta käytöstä kulkee aina mukana. Laitisen ja Nordlundin (2012) tutkimissa kansankirjoittajien kirjeissä tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten ääneen luetuista hallinnon teksteistä tutut performatiiviset formulat (esim. *tahdon tehdä tiettäväksi*) otettiin luovasti käyttöön omaa tekstiä jäsentämään. (Laitinen & Nordlund 2012: 69–75.)

Kansankirjoittajia voikin lähestyä myös tasavertaisina yhteiskunnallisina toimijoina keskittymättä kirjoitustaitoon tai sen tasoon. Esimerkiksi Pallaskallio ja Nordlund (2018) ovat tutkineet 1800-luvulla suomalaisiin sanomalehtiin lähetettyjä ns. maaseutukirjeitä, jotka sisälsivät uutisia ja tarinoita eri paikkakunnilta väen itsensä kertomana. Ne voitiin julkaista toimittajan korjausten jälkeen suoraan uutisina lehdissä. Kansankirjoittajat siis olivat suoraan sisällöntuottajina valtakunnanlaajuisessa mediassa: on laskettu, että 1850-luvulla itseoppineita kirjoittajia oli maaseutukirjeiden lähettäjistä 40 prosenttia, ja esimerkiksi Suomettaressa julkaistiin parhaimmillaan 5–6 kirjettä joka numerossa. (Pallaskallio & Nordlund 2018: 223.) Omassa tutkimuksessani haluan tuoda esille tapaustutkimuksen kautta, miten talonpoikaistaustaiset kirjoittajat olivat omalta osaltaan mukana fennomania-aatteessa.

3.2 Kuka oli Adam Jaakkolainen?

Adam Fredrik Jaakkolainen (Jaakkola) (1795–1859) oli talonpoika ja tilanomistaja Jaakkolan kylästä Lammilta. Jaakkolaisesta tiedetään jonkin verran Viljo Kustaa Kuulialan (1939) kirjoittaman maalaisromanttisen elämäkerran ansiosta. Kuulialakin käytti teoksen esipuheen mukaan lähteenään samaista aineistoa eli Gottlundille kirjoitettuja kirjeitä, mutta myös muistitietoa, jota siihen aikaan, noin 80 vuotta Jaakkolaisen kuoleman jälkeen, oli vielä saatavissa. Hän lainaa myös Gottlundin sanomalehdissä julkaisemia tekstejä, muun muassa Jaakkolaisen muistokirjoitusta. Hän on todennäköisesti tutustunut myös Jaakkolan talon arkistoon, joka siihen aikaan oli lehtori L. Kuusanmäen hallussa.

Kuulialan mukaan Jaakkolainen oli ahkera lukija ja kirjoittaja. Jaakkolan talon laaja kirjasto oli siihen aikaan poikkeuksellinen. Hän oli aktiivinen kyläyhteisössä ja seurakunnassa, ja hänet tunnettiin suomen kielen aseman hartaana puolestapuhujana. Jaakkolainen eli elämänsä naimattomana isältään perimänsä Jaakkolan talon isäntänä. (Kuuliala 1939: 32–35.) Hänellä oli kaksi veljeä ja yksi sisar: Antti Eerola, Heikki Penttilä ja Eeva-sisar, joka hoiti taloutta Jaakkolan talossa. Hän puhuu perheenjäsenistään usein myös kirjeissään ja lähettää terveisiä.

1. minä olen ollut tan kevään Kivuloinen, mutta Weljen ja Sisären ovat Terveet Weljillän An Erolalla on Kolme Tytärtä Heiki Penttilällä yks tytär sisärellän Evalla ja minulla ei ole puolikastakan – (kirje13)

Jaakkolainen sai elantonsa enimmäkseen pellavanviljelystä, joka Kuulialan mukaan toi hänelle varsin leveän leivän. Sen voi päätellä myös siitä, että hänellä oli paitsi varaa myös aikaa kartuttaa kirjastoaan, tilata lukuisia sanomalehtiä, lukea ja kirjoittaa. (1939: 32–35.) Jaakkolaisen mainitaan toimineen myös pellavan välittäjänä tai tukku-kauppiaana, joka osti pellavia paikallisilta viljelijöiltä ja toimitti niitä ympäri Suomea. Kirjeissään hän mainitsee käyneensä kauppaa myös suomalaisilla kirjoilla: *kirjoja olen paljon myynnyt aina pohjan Tornijoon asti* (kirje20). Jo se tekee Jaakkolaisesta poikkeuksellisen: yleensä kirjojen välittäjinä toimivat papit ja opettajat, eivät niinkään talon-

pojat (Hakapää 2004: 22). Kuulialan (1952: 261) arvion mukaan Jaakkolaisen pellava-liiketoiminta oli suurempaa kuin kenenkään muun sen ajan talonpojan Etelä-Hämeessä.

Verrattaisesta varakkuudestaan huolimatta Jaakkolainen ei kokenut elävänsä turvattua elämää, vaan usein valittaa huonoa satoa: *Me saimme niin vähän rukiita, että moni meidän kyläs on jo kaikki jauhattanut, että on kova kysymys mitä syövä pitää loppu vuotta.* (kirje4). Kansankirjoittajien omaelämäkertoja tutkinut Stark (2006) mainitseekin maaseutuväestön olleen todella luonnon armoilla: puskurivarallisuutta oli harvalla, ja yksikin huono satovuosi saattoi syöstä viljelijän kurjuuteen. Yhteiskunnan tukiverkkoja ei juurikaan ollut olemassa, vaan talonpoika eli ahkeruutensa varassa ja kohtalon armoilla. (Stark 2006: 65–69.)

Adam Jaakkolaista kuvataan useimmissa lähteissä valistuneeksi talonpojaksi, joka toimi esikuvana kyläyhteisössään edistäen raittiutta ja suomen kielen harrastusta. Gottlund kuvaa *Suomalaisessa* (1846/9) Jaakkolaisen vaikutusta kylän nuorisoon ja koko seutukuntaan.

2. Sillä lailla sytytti hään muissakin halun ja innon jotaik oppiaksensa, uutta osataksensa. Hyökin rupeisivat nyt kirjoihinki mieltymään, ja mitä ennen panivat viinaan sitä käyttivät nyt tietojansa enentämiseksi, valaistuksen hakemiseksi, ja tapojansa parantamiseksi. Kylän nuorukaiset totuutti ja kehoitti hään pyhä-iltoina, itelleen huvitukseksensa ja vanhoil-lenki mielen-vietoksi, yhdessä laulamaan monellaisia suomalaisia lauluja. Sillä tavalla synnytti hään näissä maan kylissä ikeän kuin pienen kirjalisuuen-seuran; ynnä toisen laulamisenki seuran, ja nämät hänen ko-keinsa ja harjoituksensa lävenivät hiljalleen, ei ainoastaan muihinki ky-liin, mutta myös muihinki pitäjäisihin.

Artikkelinsa perusteella Gottlund lienee nähnyt Jaakkolaisen sellaisena valistuneen kansanmiehen arkkityyppinä, jollaisen teki tunnetuksi hänen edeltäjänsä Carl Niclas Keckmanin kääntämä, SKS:n julkaisema *Kultala* (1834; alkuperäinen Heinrich Zschokken *Das Goldmachedorf*, 1817). Siinä päähenkilö Toivonen nostaa hyvällä esimerkillään ja opettamalla nuorisoa kokonaisen kylän rappion tilasta eräänlaiseksi utopistiseksi täydelliseksi yhteisöksi, jossa sivistys ja vauraus kukoistavat. Sulkunen (2004b) kirjoittaa Kultalan uusintapainoksen esipuheessa, että kirja julkaistiin Suomen silloisessa aateilmastossa sopivaan aikaan, ja sen ajatuksilla kansanvalistuksesta ja raittiudesta oli suuri

merkitys. Gottlundin näkemys kansasta oli kaksijakoinen: valistuneet kansanmiehet olivat hänestä avainasemassa kansan sivistystason kehittämisessä, mutta muuta rahvasta eli ”raakaa massaa” hän ei pitänyt suuressa arvossa ainakaan vanhemmalla iällä (R. Pulkkinen 2003: 203, 230–231).

Jaakkolaisen hyvä maine oli tiedossa ja muistissa vielä tämän kuoleman jälkeenkin 1860-luvulla: Yrjö-Koskinen ehdotti ensimmäisen suomalaisen kansanopiston perustamista Hämeenlinnaan sillä perusteella, että juuri eteläisessä Hämeessä on ”monta esimerkkiä etevistä talonpojista, jotka ainoastaan omasta tiedonhalustaan ilman koulujen auttamatta ovat kohonneet korkeaan kansalliseen sivistykseen”. Tässä yhteydessä hän mainitsee nimeltä muun muassa Adam Fredrik Jaakkolan. Jaakkolainen kuuluiikin muutamien ystäviensä ohella hämäläisten talonpoikien kirjalliseen eliittiin. Ystävistään Jaakkolainen mainitsee nimeltä kirjeissään ainakin Kustaa Paturin, jonka runo- ja laulukirjan *Huvi-Lauluja Hämeestä* (1842) Gottlund auttoi kustantamaan. (Mikkola & Laitinen 2013: 446–448.) Jaakkolaista 17 vuotta nuorempi Paturi onkin aikansa merkittäviä talonpoikia ja aktiivinen yhteiskunnallinen keskustelijä, joka julkaisi paljon sanomalehtikirjoituksia mm. maanviljelyn uudistamisen ja köyhäinhoidon puolesta (Seppälä 1952: 337). Varsinaisiin kielipoliittisiin kysymyksiin hän ei ottanut vahvasti kantaa, mutta kirjoitti kuitenkin suomen kielen äänteistä antaen oman ehdotuksensa suomen aakkosiksi (*Suometar* 31.8.1847; ks. Mikkola & Laitinen 2013: 446–448) ja latinalaisperäisen *us*-päätteen käytöstä kirjakielessä (*Suometar* 26.6.1857).

Jaakkolainen ei tietävästi ollut saanut juurikaan muodollista opetusta. Kansakoululaitos oli 1800-luvun alussa vielä perustamatta, ja opetus nojasi seurakuntaan ja kiertokouluihin, joissa opeteltiin lähinnä uskonnollisten tekstien ulkolukutaitoa (Kauranen 2013: 29–30). Kuulialan mukaan Jaakkolainen osasi kirjoittaa jo varhain: häntä ehdotettiin seurakunnan kirkonisännäksi muun muassa hyvän kirjoitustaitonsa perusteella vuonna 1820, siis vain 25-vuotiaana, ja valittiin lopulta tehtävään 30 vuotta myöhemmin. Jo sitä ennen hän toimi seurakunnan luottamustehtävissä kuudennusmiehenä. (1939: 33; 1952: 264). Kirjoitustaitoisille lankesi tuohon aikaan usein kylän kirjurin teh-

tävä. Jaakkolan talon arkistoiduista papereista löytyy useita hänen kirjoittamiaan virallisia asiakirjoja, kuten testamentteja ja pöytäkirjoja². Jotkut niistä ovat myös ruotsiksi: Jaakkolainen oli ilmeisesti itse opetellut auttavan ruotsin kielen taidon (Kuuliala 1939: 36).

Siitä, miten ja miksi Jaakkolainen oli opetellut kirjoitustaidon, ei siis ole tietoa. Syynä voivat olla yksinkertaisesti opinhalu ja sivistyksen tavoittelu. Kenties häntä ajoi itseilmaisun halu: kirjeissäänkin hän viljelee itse sepittämiään runoja. Myös pellavan myyminen, perinteinen lammilainen elinkeino, vaati kirjanpitoa ja yhteydenpitoa kaupunkien kauppiaiden kanssa. Myös varhainen innostuminen suomen kielen asiaan on voinut motivoida opettelemaan kirjoittamista omalla äidinkielellä.

Itse kirjoitustaitokin vaikutti Jaakkolaisen sosiaaliseen asemaan. Stark (2006: 74–83) kirjoittaa, että monet kansankirjoittajat kokivat luku- ja kirjoitustaidon olevan avain sosiaaliseen nousuun ja pois kurjuudesta. Samalla se erotti heidät muusta kansasta ja herätti paitsi kunnioitusta, myös kateutta ja oli kiusaamisen aihe. Kaikki eivät pitäneet kirjoitustaitoa alemmille säädyille tarpeellisenä taitona, vaan jopa hieman epäilyttävänä laiskotteluna ja pyrkyriytenä. Jaakkolaiselle kirjoitustaito näyttää tuoneen enemmän arvostusta ja erilaisia luottamustehtäviä, varallisuuttakin: laajan pellavan myyntiverkoston järjestäminen ei olisi onnistunut ilman kirjoitustaitoa. Jonkinasteista sosiaalista nousua vaikuttaa siis tapahtuneen. Kirjeenvaihdon alkaessa Jaakkolainen oli jo keski-iässä ja vakiintuneessa asemassa: niinpä tämän aineiston valossa on vaikea tutkia, miten kirjoitustaito vaikutti hänen asemansa nousuun nuorempana.

Klinge (2006: 390) mainitsee Jaakkolaisen Gottlundin "vallankumouksellisen nationalismiin" kannattajana, joka joutui jyrkkien kielipoliittisten mielipiteidensä vuoksi hankaukseen pitäjän kirkkoherran ja muiden paikallisten esivallan edustajien kanssa. Klingen arvion mukaan Jaakkolan puhe suomen kielen asemasta on huomattavasti kriittisempää ja radikaalimpaa kuin esimerkiksi samanaikaisten savolaisten kansanrunoilijoiden ”surkuttelevat runot” suomen kielestä (2006: 388).

² Jaakkolan talon (Lammi) arkisto on Jyväskylän maakunta-arkistossa, sisältyy Lauri Johannes Kuusamäen arkistoon.

4 Kieli-ideologiat kirjeiden kielellisissä valinnoissa

Tässä luvussa käsittelen Jaakkolaisen kirjeenvaihtoa sen kielenkäytössä ja kielellisissä valinnoissa ilmenevien kieli-ideologioiden näkökulmasta. Lähestyn ideologiaa laajenevissa kehissä aloittaen oikeinkirjoituksesta ja siirtyen sanatason ja kielimuodon valintoihin.

4.1 Käsialasta ja ortografiasta

Kirjoittaessaan Gottlundille ensimmäisen kerran vuonna 1841 Jaakkolainen oli jo 46-vuotias ja ehtinyt saada paljon harjoitusta taidossaan. Hän oli innokas lukija, kuten kirjeistäkin käy ilmi. Useaan otteeseen hän viittaa lukemiinsa lehtiin ja pyytää Gottlundia lähettämään suomenkielisiä kirjoja ja sanomalehtiä, kuten esimerkiksi 21.6.1846 päivätyn kirjeen loppupuolella: *Eläkäi ! Terveenä ja lähettäkai yksi vihko kaikista Suomalaisista kirjoista kuiin Teijän kirja pajasta ulos tulee---* Hänellä oli siten paljon kosketuspintaa kirjoitettuun suomen kieleen ja sen silloisiin normeihin, ja hän oli talonpoikaiseksi kirjoittajaksi poikkeuksellisen valistunut kielellisesti.

Jaakkolaisen käsiala on paikoin vaikeaselkoista, mutta tottumus nopeuttaa sen tulkitsemista. Nordlundin (2012a: 45) mukaan harjaantuneimpien kirjoittajien käsiala voi olla jopa vaikeaselkoisempaa kuin harjaantumattomien. Harjaantumattomien kirjoittajien kirjoittaminen on usein vaivalloista piirtämistä: sellaista vaikutelmaa kirjeiden käsialasta ei tule. Kirjoittamisen nopeudesta ja myös huolettomasta suhtautumisesta Jaakkolaisella kielivät unohtuneet *ä:n* ja *ö:n* pisteet ja *t:n* viivat. Aineiston ensimmäisen kirjeen käsiala on paljon huolitellumpaa ja sisältö vaikuttaa mietitymmältä mm. monikon 1. persoonan käytön takia (*Tämä on **meijän rakkaan Sydämemme** toivo. Ei sunkan **meijän ylpijä ylös pitomme** vaadi minun Herrani tänne vaan se on tosi rakkaus.*): kirjettä on ehkä kirjoitettu yhdessä muiden kanssa ja mietitty ilmaisutapoja. Tämä tarkastelu on tietenkin aika subjektiivista, kuten käsialan tarkastelu aina.

Minun rakas Herrani! on jo, Suomalaiarten taito
jo, tapoja, Nähdäkseni; Kulkenut monet pitemät
matkat ja tehnyt Suuret Kulut ettelleni. Nä-
minäkin, toivon rakkeenen, pyytää Herran Esi-
ja, vaimaamaan vieläkin itfiansa, sillä että tuli
Sammillen Helluntai pyhäiksi, jos Sainksin
mahdollista, Nän tulkaa minun Herrani tän
Helluntaiksi, opitenhan täällä jätökini= tulkaa
Helluntai Sauvantaina yöksi Jaakkolaan, jos

Kuva 1: Käsialanäyte ensimmäisestä kirjeestä 16.5.1841

Kaikkein Syvässä Nägryterse toivatan terveyttä
Herran Esi-ja Rakko luonellen—
Nyht an jo Rauvan siten kun väimiseksi Kirjaiten,
Herran Esi-ja, Etkö. Minun Kirjaitamies on la-
kannut sentähden, etten minä ole tahtanut, Kirjoja
Kuljetta Meijän pitäjän Naimismiehen Wäkyysä. Tal-
vella p. 23 päivä helmikuuta olin minä Hämeenlin-
nan posti Kontoris, jisaan antamassa, yhen Kir-
jan Herrallen Esi-ja, Mutta tokkohan sehan
lienne vaan tullut teijän kätteen, siinä Kir-
jassa minä juttelin Paturin Naimisestä ja myö

Kuva 2: Käsialanäyte kirjeestä 23.7.1845.

Jaakkolaisen kirjeistä huomaa hänen olleen kokenut kirjoittaja. Hän hallitsee tai-
tavasti välimerkkien käytön ja käyttää erityisen runsaasti ajatusviivaa lauserajoilla ja li-
säyksissä (vrt. Nordlund 2005: 69). Kansankirjoittajien novelleja tutkineen Seudun
(2013: 320–322) mukaan ajatusviivan käyttö oli tuohon aikaan tyypillistä affektisuuden
ilmaisussa, korostuskeinona ja tekstin käännekohtia jäsentämässä. Tällaista korosta-
mista on havaittavissa Jaakkolaisellakin: erityisen korosteisissa kohdissa hän jopa käyt-
tää yhtäsuuruusmerkin tapaista kaksinkertaista ajatusviivaa (esim. kirje1: meijän

rakkállen, taidon ja tiedon opettajallemme Herrallen Lectorillen=(olla **millään=ta-**
valla=kiitollinen;)). Jaakkolainen käyttää monipuolisesti myös kaksoispistettä ja puoli-
pistettä jäsentämään tekstiä, kuten seuraavasta voi havaita:

3. (---) ja Herra Maanviljelystä Toimittava G F Esse sano että siinä ympä-
rillä oli ennen monta sellaista kivee jotka näytti ollen padassa joitakin
jauhettavana: mutta millainko tätä pataa on Ruukattu on varsin tietämä-
töin; minun luulon oli, että jos näissä olis vanhaan aikaan jauhettu jau-
hoja syötäväksi; sillä paika on sellain ettei siinä luulis Veden kän kos-
kaan kulkeneen että se olis sen kuluttannu. (kirje2)

Kirjeissä on kuitenkin itseoppineille kirjoittajille tyypillistä vaihtelevaa oikein-
kirjoitusta, esimerkiksi vaihtelua pitkien foneemien merkitsemisessä tai isojen kirjainten
käytössä (Nordlund 2012a: 50). Kirjoituksessa ei aina tehdä eroa ison ja pienen kirjai-
men välille: jotkin sanat on aloitettu isolla keskellä lausetta (*Raha, Ruis*), toiset taas aina
pienellä, vaikka olisivatkin lauseen alussa. Kaikki sananalkuiset *k*-kirjaimet on kirjai-
tettu isoina ja sanansisäiset pieninä.

Kirjeissä on selkeä kappalejako ja rakenne. Ne on rakennettu vakiintuneen for-
mulan mukaan (ks. esim. Nevalainen 2004: 181; Nordlund 2013: 109–113). Ne alkavat
tervehdyksellä ja puhuttelulla (*Minun rakas herrani! Rakkain Herrani herra Lector!*
tms.), kiitoksella edellisestä kirjeestä ja/tai terveyden toivotuksella. Lähetyspaikka ja -
aika on merkitty kirjeen loppuun tai alkuun. Kirje päättyy hyvän voinnin toivotukseen,
terveisten lähettämiseen ja allekirjoitukseen.

Mielenkiintoista on, että Jaakkolainen käyttää jonkin verran venykkeitä pitkän
vokaalin ja myös ainakin pitkän *n:n* merkitsemisessä. Aivan ensimmäisessä kirjeessä
hän kirjoittaa: *meijän rakkállen, taidon ja tiedon opettajallemme Herrallen Lectorillen*.
Muutamassa myöhemmässä kirjeessä venykkeitä käytetään allekirjoituksessa: sukunimi
on kirjoitettu muodossa *Jákkolainen*. Venykekirjoitusta on esitetty pitkän vokaalin mer-
kitsemiseen useaan otteeseen: ensimmäisten joukossa olivat Carl Borg, joka käytti sitä
arkkiveisurunoelmassaan vuonna 1807 (Lauerma 2004: 140) ja Jaakko Juteini, joka
käytti venykkeitä vuoden 1819 aapisessaan (P. Pulkkinen 1972: 10). Tunnettuja venyke-
kirjoituksen puolestapuhujia ovat myös ystävykset Wolmar Schildt-Kilpinen ja E. A.
Ingman. Venykekirjoituksen käyttö kertoo osaltaan siitä, että Jaakkolainen oli tietoinen
kirjakielen erilaisista kehityspyrkimyksistä.

Kirjeissä on huomionarvoista niissä esiintyvien vierasperäisten nimien kirjoittaminen foneettisena ja vielä välillä kirjeen sisällä kirjoitusasua vaihdellen (Nordenstam \approx *Nurdenstammi*, *Nurlenslammi*). Foneettinen kirjoitusasu on harjaantumattomien kirjoittajien teksteille tyypillistä (ks. esim. Nordlund 2012a: 50). Koska Jaakkolainen oli kuitenkin varsin harjaantunut kirjoittaja ja osasi myös ruotsia jonkin verran, kyse voi olla myös ainakin osittain ideologisesta valinnasta.

Vierasperäisten erisnimien kirjoittamisesta keskusteltiin Suomessa pitkin 1800-lukua: pitäisikö ne kirjoittaa kuten alkuperäiskielessä, jolloin ongelmaksi tulevat ääntäminen ja taivuttaminen, vai suomalaisittain, jolloin nimet saattavat muuttua tunnistamattomiksi. Esimerkiksi Gottlund ja Elias Lönnrot esittivät 1830-luvulla, että nimiä pitäisi muokata sen verran, että niitä on helppo taivuttaa, mutta on kuitenkin säilytettävä niiden “wieraskielinen kirjoituslaatu”. Tiukemmalle kannalle asettui E .A. Ingman vuonna 1845, joka vaati kaikkien epäsuomalaisen kirjainten (*d, g, b, c, f, q, x, z* ja *å*) poistamista erisnimien suomalaisista kirjoitusasuista. Asiasta ei Jaakkolaisen elinaikana päästy yksimielisyyteen. (Paikkala 2004: 74–80).

Nimikysymys oli suuressa määrin ideologinen kysymys: suomalaisittain kirjoittamista perusteltiin suomen pitämisellä “puhtaana” ja omaleimaisena kielenä, joka ei joudu nojaamaan muiden kielten kirjoitustapoihin tai kirjaimiin. Myös Jaakkolainen on joutunut tekemään tämän ideologisen valinnan: hän muuttaa omankin nimensä kirjoitusasua suomalaisempaan suuntaan. 14 ensimmäisessä kirjeessä vuosilta 1841–1847 Jaakkolainen kirjoittaa etunimensä säännöllisesti *Adam* tai *Adam Fredrik*. Seuraavissa 15 kirjeessä jälkeen muoto vaihtelee kirjeittäin: *Aatu Reito*, *Aatami Reetrikki* tai *Aatam*. Yhdessäkään kirjeessä nimeä ei kuitenkaan enää kirjoiteta vierasperäisten *d:n* tai *f:n* kanssa. Palaan tähän seuraavassa luvussa.

Jaakkolainen kirjoittaa Gottlundin nimen enimmäkseen alkuperäisessä ruotsalaisessa muodossa, mutta kirjeeseen (27.1.1843) sisältyvä syntymäpäiväonnitteluruno alkaa puhuttelulla *Koarlollemme Kotluntissa*, eli hän muokkaa kirjoitusasua leikkisästi kontekstin mukaan.

4.2 Suomen kielen käyttö – Jaakkolaisen kirjeet ideologioiden valossa

1800-luvun kieli-ideologioista puhuttaessa usein nostetaan esiin erilaiset aatteet, joiden mukaan standardikieltä pyrittiin kehittämään: purismi, kieliopillisuuskanta ja kansankielisyyskanta. Purismiin liittyy ajatus, että suomen kirjakielen on oltava leimallisesti suomalaista ja vieraista vaikutteista vapaata niin sanastollisesti kuin rakenteellisesti. Kieliopillisuuskanta pitää tärkeänä, että kirjakieli olisi yhtenäinen ja sen kielioppi looginen. Kansankielisyyskannan mukaan kirjakielen kehittämisen ohjenuorana pitäisi olla kansan puhumat murteet. Tämän kannan tunnetuimpia edustajia on tietysti Gottlund. Näkemykset eivät kuitenkaan aina esiintyneet yksinään tai henkilöityneet, vaan samat kielimiehet saattoivat vedota eri periaatteisiin perustellessaan eri asioita ja myös vaihtaa mielipiteitään ajan mittaan. Esimerkiksi Gottlund kannatti äidinkieltä ruotsin kielen kirjoittamisessa standardisoitua yleiskieltä (R. Pulkkinen 2003: 228). (Ks. esim. Nordlund 2004: 296; Paunonen 1993.)

Jaakkolaiselle ei näytä niinkään olevan keskeistä suomen kirjakielen uuden standardin kehittäminen vaan kielipolitiikka. Hän toivoi, että suomen kielellä voisi hoitaa asiansa virkamiesten, henkikirjoittajien ja tuomarien kanssa, ja myös virkamiehet osaisivat suomea ja arvostaisivat suomenkielisiä.

4. Minä olen Todistannu walan päällen Tuomarillen, joka otti on eiksi, ja nähnyt olen miesten lukevan Sormiansa, henkein Kirjoittajallen, joka ei muutoin saanut Suomalaiselta Wäjen ylös pannelsa tieto Kunka monta henkee piti ~~piti~~ Kirjoitta henki Kirjaan – niin totta Semonenkin sanoo vastaan Suomen Keiltä. hee tuli tänne Syömään häpeemätä Suomen mustaa leipää, mutt eivät tahdo tukee Suomen walkieta Kieltä – (kirje7)

Jaakkolaiselle tuntuu siis olevan tärkeintä statussuunnittelu: että suomea ylipäätään voi käyttää myös virallisissa yhteyksissä ruotsin kielen sijasta, ei se, missä muodossa suomen kirjakieltä sitten kirjoitettaisiin. Gottlund oli samoilla linjoilla: hänen mielestään kieli asettuisi itsekseen sopivaan muotoon, kunhan sitä saisi käyttää vapaasti. Hän siis vastusti tietoista, ylhäältä alaspäin tapahtuvaa korpussuunnittelua. Tässä mielipiteessään

hän oli vastakkainasettelussa useimpien muiden kielimiesten kanssa. Jaakkolainen asettuu myös selvästi linjaan Gottlundin edustaman kansankielisyyskannan kanssa mm. seuraavassa katkelmassa:

5. Mielestäme ei olis Soveljas Suomalaisten aviisijen moittija olenkan toinen toisensa Kielen Käytäntöä: minä olen Kuullut Ruottin Kielen rakkaitten siitä hyvin iloittevan, ja Koko Suomenkielen sentähden Kelvottomaksi sanovan, **eihän tuolla mahdais olla suurta, eroitusta jos sen sanan toinen sanos u(--) toiselakin Tavall Kun vaan selvä ääni on** – (kirje13)

Kyseinen katkelma liittyy sanomalehdessä julkaistuun kriittiseen arvosteluun Gottlundin suomentamasta Allakasta eli almanakasta, jota Jaakkolainen moitti aiheettomaksi ja jatkoi, että suomalaisten lehtien ei kannattaisi ollenkaan moittia toistensa kielenkäyttöä, koska se antaa huonon kuvan ruotsin kielen rakkaille eli svekomaaneille. Palaan tähän aineistoesimerkkiin myöhemmin luvussa 4.3. Korostetussa virkkeessä Jaakkolainen siis ottaa kantaa korpusuunnitteluun eksplisiittisesti hyväksymällä variaation: sanat voi sanoa monella tavalla, *Kun vaan selvä ääni on*. Samalla hän vastusti kiistelyä kielen oikeasta käytöstä, joka oli olennainen osa korpusuunnittelun prosessia.

4.2.1 Jaakkolaisen kielimuodot: murre vai kirjakieli?

Jaakkolaisen teksteissä on nähtävissä ajalle tyypillisesti heteroglossia eli ”niissä on jälkiä useammasta kuin yhdestä kielimuodosta” (Nordlund 2012a: 34). Kirjasuomen kehityksen historiassa kirjeenvaihto asettuu mielenkiintoiseen rajakohtaan. Vanhaa kirjasuomea (pipliasuomea) ei ollut vielä kokonaan hylätty, mutta uutta nykysuomen standardia kehitettiin parhaillaan eikä se ollut vielä vakiintunut. Kansan puhekieli eli paikallinen murre on tietysti kolmantena elementtinä. Vuosia 1810–1880 kutsutaankin varhaisnykysuomen kaudeksi.

Jaakkolaisen kirjeissä on löydettävissä vanhan kirjasuomen piirteitä, kuten esimerkiksi jälkitavun pitkän vokaalin merkitseminen lyhyenä: *sanan laskuja en myöskän ole ottanut vaariin, Sen Lyytisen, olisin suonut tuleman täältä Lammin kautta, kulkemaan kotijansa, niin etten soiskan olevankan ittijäni mailmas, koska ei okkan, taito*

eikä valtaa harjoita mitään hyvää). Konditionaalissa yksikön 3. persoona esiintyy loppuheittoisena (*antais, sais, olis, koittas, näyttäis, pitäis*). Tämä tosin voi olla myös murteen piirre.

Vanhan kirjasuomen ja ruotsin kielen vaikutus näkyy myös päivämäärän merkinnässä, joka on muotoa *se 9 päi toukokuussa* ja allekirjoituksessa: *nöyrin palvelijanne* (ks. myös Nordlund 2007: 239–243). Myös koodinvaihtoa ruotsiin esiintyy, kerran päiväyksessä ja pari kertaa osoitteessa. Parin kirjeen osoite on kokonaan ruotsiksi:

6. Lectorin
wälädle
Herr C. A. Gottlund
Helsingfors
(kirje18)

Itse kirjeen leipätekstissä koodinvaihtoa kielestä toiseen esiintyy vain mukautettujen lainasanojen myötä: *öylön oli 3 gradin, pakkanen*. Tätäkään eivät kaikki määrittele koodinvaihdoksi. Jaakkolaisen tiedetään osanneen ruotsia, jota hän tarvitsi seurakunnan luottamustehtävissä, mutta ymmärrettävästi hän ei sitä kirjeissään juuri käytä (Kuuliala 1949). Agricolan messukirjan koodinvaihtoa tutkinut Peterson (2019) toteaa, että koodinvaihto on historiallisissa teksteissäkin tavallista yleisten konventioiden kohdalla. Tällaiseksi voi kirjeessä lukea osoitteen. Kyse on tilanteisesta koodinvaihdosta eli eri kieltä käytetään tietyssä tilanteessa tai ympäristössä (Gumperz 1982: 60–61; ks. Peterson 2019: 240). Kirjeen osoite on tarkoitettu laajemmalle yleisölle kuin itse kirje, ja käytännön syistä kirjeen perille saamiseksi saattoi olla järkevää kirjoittaa se toisella kielellä.

Piipiakielen resurssien käyttö ja koodinvaihto ovat toisen asteen indeksejä, koska ne kantavat tyylillisiä merkityksiä eli niillä indikoidaan identifioitumista tiettyyn standardiin, joka ei ole oma mutta vuorovaikutukseen sopiva. Omat murrepiirteet ovat ensimmäisen asteen indeksejä, jotka ilmaisevat kuulumista tiettyyn alueelliseen paikkaan (Laitinen & Nordlund 2012: 172). Koodinvaihtoesimerkit myös indeksoivat, ettei Jaakkolainen asennoidu linjaan puristien näkemyksen kanssa ruotsin kielen vaikutuksen täydellisestä karsimisesta suomen kielestä. Keskustelu vieraista vaikutteista kuitenkin kävi kiivaimmillaan vasta vuosisadan loppupuolella, eikä puristinen ajattelu välttämättä

ollut vielä kirjeiden kirjoitusaikaan kovin vahvaa (Paunonen 1993: 83–84).

Kansalla on ajateltu olevan rajoitettu pääsy kirjakielen resursseihin: kirjat olivat kalliita ja harvassa. On ajateltu, että puutteellisen osaamisen vuoksi omaa murretta näkyy erityisesti itseoppineiden kirjoittajien kirjoituksessa. Vandenbussche (2004: 30–31) kuvaa tilannetta käsitteellä *intended standard*: itseoppineet tai alaluokkaiset kirjoittajat pyrkivät kirjoittamaan tietyn standardin mukaan täysin onnistumatta siinä. Yleensä tutkimuksissa on todettu, että itseoppineet kirjoittajat pyrkivät suosimaan prestiisivarianttia: esimerkkinä Nordlundin (2013) tutkimat savolaiset talonpojat, jotka kirjeissään oululaisille kauppiaille pitäytyivät pitkälti länsimurteisiin pohjautuvassa vanhassa kirjasuomessa. He pyrkivät mukautumaan vastaanottajan mukaan (*audience design*): kirjasuomea pidettiin korrektina tyylinä kauppasuhteiden hoitamiseen. Itäsuomalaisia murrepiirteitä ei juurikaan esiinny, ja murteelliset esiintymät voi tulkita tahattomiksi. (2013: 118–119.)

On kuitenkin esimerkkejä siitäkin, että murretta käytettiin myös tarkoituksellisesti rikastamaan ilmaisua. Kansankirjoittajien näytelmiä tutkinut Laitinen (2013) toteaa, että kirjoittajat pyrkivätkin pääosin kirjakieliseen ilmaisuun, mutta näytelmien kielessä on havaittavissa myös kirjoittajien kotimurteiden piirteitä erityisesti repliikeissä. Hänen mukaansa osa niistä voi olla piileviä tai tahattomia, mutta välillä murteen käyttö on selvästi tarkoituksellista: esimerkiksi hän ottaa hämäläisen Heikki Seliinin, joka käytti näytelmänsä kielessä leimallisia itämurteellisuuksia ja joka tunnetaan myös C.A. Gottlundin ihailijana. (Laitinen 2013: 279–282.) Murteen käyttö saattoi siis olla myös tietoinen, ideologinen valinta, kuten osoitan myös Jaakkolaisen kohdalla.

Lammin pitäjä sijaitsee kaakkoishämäläisten murteiden alueen läntisimmässä päässä. Kaakkoishämäläisiin murteisiin kuuluu monia yleishämäläisiä piirteitä, kuten *ts*-yhtymän paikalla vaihtelematon *tt* (*ittekään, ruottin*), *l* yleiskielen *d*:n vastineena (*tehdä* ≈ *tehlä*), loppuheitto (*mielestän*) ja A-loppuisten vokaaliyhtyminen oikeeneminen (*wiikkoo*). Erikoispiirteenä kaakkoishämäläisessä murteessa on savolaisperäiseksi oletettu joidenkin pitkien vokaalien diftongiutuminen (*ää, oo, öö, ee*): (*pää* > *pie*, *selvää* > *selvie*). Se on voinut tehdä Gottlundin omintakeisen savolaismurteen redusoituneine diftongeineen tutunolaiseksi lammilaisille, mikä on saattanut osaltaan vaikuttaa hänen suosionsa Lammin talonpoikien parissa (Mikkola & Laitinen 2013: 446–447). Jaakkolai-

sen kielessä diftongiutuminen ei kuitenkaan juuri näy. Ainoastaan yksi diftongiutumistapaus löytyy: *walkieta* \approx *valkeeta/valkeata*. Voi olla, että hän tiedostaa piirteen ja haluaa välttää sitä kirjoittaessaan. Kirjeissä on kuitenkin muita tyypillisiä hämäläisyyksiä, kuten vaihtelematon *tt ts*-yhtymän paikalla ja *tehkäi, tulkai* -tyyppinen monikon 2. p. imperatiivi (Rapola 1990 [1961]: 118–123). Jaakkolaisen kielessä esiintyy muitakin hänen oman kotimurteensa mukaisia kaakkoishämäläisiä muotoja. Näistä huomattavimpia ovat *-inen*-päätteen oikeneminen (*moitimiin* \approx *moittiminen*) ja yleiskielen *d*:n edustuminen *l*:nä. (Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013.)

4.2.2 Yleiskielen *d*:n merkintä ideologisena valintana

Yleiskielen *d t*:n heikon asteen merkitsijänä on yksi niistä piirteistä, joka oli erityisesti kiistan kohteena 1800-luvun standardikeskustelussa. Sitä käytettiin jo vanhassa kirjasuomessa merkitsemään *t*:n heikkoa astetta, mutta äänteenä sitä ei ole vanhastaan käytetty missään suomen murteessa. Kirjakieleen se otettiin mahdollisesti ruotsin mallin mukaan. *T*:n heikolla asteella on murteissa useita eri variantteja, kuten alkuperäisenä pidetty dentaalispirantti *ð*, joka on jo kadonnut murteista, länsimurteissa esiintyvät *r* ja *l* ja itämurteissa esiintyvä kato tai siirtymä-äänteet. Kiista kävi kuumimmillaan 1810–20-luvuilla, ja jotkut halusivat luopua vierasperäisen *d*:n käytöstä kokonaan ja korvata sen kansanmurteiden varianteilla. Näin ei kuitenkaan käynyt. Aluksi kirjakieleen ei haluttu tuoda itämurteisia muotoja. Myöhemmin 1800-luvun loppupuolella *d* oli jo ehtinyt vakiintua ruotsinkielisen yläluokan opettelemaan suomen kieleen. Myös suhtautuminen variaatioon, jota murrevarianttien käyttöönotto olisi väistämättä tuonut kirjakieleen, tiukkeni vuosisadan puolivälin jälkeen. *D* siis säilyi kirjasuomen prestiisivarianttina. (Nordlund 2012b: 362–363; Paunonen 1993.)

Jaakkolaisen kotimurteen *t*:n heikon vastineen variantti oli siis hämäläinen *l*. Se on todennäköisesti ollut 1800-luvun puolivälissä hyvin vahva piirre koko Hämeessä, vaikka on harvinaistunut jo vuosikymmeniä sitten (Leskinen 1979: 37). Sen puolesta puhuvat vanhat äännehistorialliset tutkimukset: Westerlundin (1883: 191) mukaan *l*-variantti on yksinomainen koko Lammilla ja Kosken kappelissa. Se oli yleinen vielä sata vuotta Jaakkolaisen jälkeenkin: Lindénin (1942: 72) mukaan *l*-variantti on käytössä

koko kaakkoishämäläisellä murrealueella lukuun ottamatta Porvoon seutua ja Orimattilaa.

Kandidaatintutkielmassani (Kaunisto 2016) käsittelin Jaakkolaisen kirjeitä murperiirteiden variaation näkökulmasta. Kirjakielen *d*:n käytössä ilmeni kiintoisaa variaatiota: kirjakielisiä muotoja oli hieman yli puolet, ja toinen puolisko jakaantui katomuodon, *l*:n ja *t*:n välillä. Itämurteiseksi mielletty katoedustus oli yllättäen toiseksi yleisin. Seuraavasta taulukosta ilmenee eri varianttien esiintyminen aineistossa.

<i>d</i>	<i>l</i>	Kato/siirtymä- äänne	<i>t</i>	Yhteensä
182 (52 %)	59 (17 %)	99 (28 %)	11 (3 %)	351

Taulukko 3. *d*:n vastineet (Kaunisto 2016).

Jaakkolainen ei siis vaikuta pyrkivän prestiisivariantin yksinomaiseen käyttöön, vaan jopa yhdistelee eri murteiden variantteja. Katomuoto tosin on keskittynyt lähinnä persoonapronomineihin (*meijän*, *teijän* jne: 65 esiintymää 99:stä). Kyseisissä lekseemeissä kato on yleinen myös länsimurteissa, joihin Jaakkolaisen kaakkoishämäläismurrekin kuuluu (Paunonen 1995 [1982]: 38–44). Erityisesti kaakkoishämäläiselle murteelle tyyppillisen *l*-variantin esiintyminen onkin kiinnostavinta. Sen käytössä ilmenee nimittäin muutos kirjeenvaihdon aikana: 29 kirjeestä viidessätoista ensimmäisessä on seitsemän *l*-variantin esiintymää; seuraavissa neljässätoista kirjeessä niitä on 52. Muutoksen raja on näkyvissä kuudennessatoista kirjeessä, joka on päivätty 9.5.1849. Sitä edeltävissä kirjeissä esiintymät ovat yksittäisiä ja hajallaan, mutta tässä kirjeessä *l*-variantti on lähes yksinomainen. Seuraava esimerkki on kirjeen alusta.

7. Suurimassa Nöyrylessä kiitän wiimesen Seuran elest, ja myös kiitoksia Aviisin elestä, joita ensimmäinen Numero tuli tänne mennyt lauantaina. (kirje16)

Tätä seuraavissa kirjeissä *l*-variantti on edelleen yleisempi kuin alkupään kirjeissä, joskaan ei yksinomainen. Samaan aikaan tapahtuu muutos Jaakkolaisen allekirjoituksessa: 14 ensimmäisessä kirjeessä vuosilta 1841–1847 Jaakkolainen kirjoittaa etunimensä

säännöllisesti *Adam* tai *Adam Fredrik*. Seuraavissa 15 kirjeessä muoto vaihtelee kirjeittäin: *Aatu Reito*, *Aatami Reetrikki* tai *Aatam*. Yhdessäkään kirjeessä nimeä ei kuitenkaan enää merkitä *d*:llisenä. Muutos ulottuu siis *t*:n heikon asteen lisäksi muihinkin *d*:n esiintymiin, myös erisnimiin: kyse on ideologisesta suhtautumisesta *d*:hen ja sen käyttöön suomen kielessä. Jaakkolainen siis teki 1840-luvun loppupuolella päätöksen suosia oman kotimurteensa mukaista kirjoitustapaa, aivan kuten Gottlund julkisesti ja kenties yksityisestikin suositteli. Samalla hän asettui linjaan puristien kanssa pyrkimällä suomalaistamaan etunimensä.

Kotikieleen kuuluvana murrepiirteenä *l*-variantin käyttö on periaatteessa 1. asteen indeksi. Koska Jaakkolainen kuitenkin ensin tietoisesti välttää kyseisen variantin käyttöä kirjoittaessaan ja myöhemmin ottaa sen käyttöön, se muuttuu toisen tai jopa kolmannen asteen indeksiksi: murrepiirteeseen ehkä ensin liittyy negatiivinen toisen asteen indeksinen merkitys kirjakieltä osaamattomuudesta tai alempisäätyisyydestä. Sitten murrepiirteiden käyttö tulkitaan uudelleen uudessa ideologisessa kehyksessä: se indikoi halua kirjoittaa omalla murteella ja siten mukautua Gottlundin ideologiaan kansankielen ensisijaisuudesta. (Indekseistä, ks. Sorjonen, Lehtonen & Rouhikoski 2015: 18–19.)

4 Suhtautumisen tarkastelua paikallisella ja yhteiskunnallisella tasolla

Tässä luvussa erittelen Jaakkolaisen kirjeissään ilmaisemaa suhtautumista. Valitsin tarkastelun kohteeksi ne inhimilliset toimijat, jotka ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä tai valtasuhteessa Jaakkolaiseen joko paikallisella tai valtakunnan tasolla. Tällä perusteella rajasin analyysin ulkopuolelle muun muassa Jaakkolaisen paikalliset tuttavat, joista saattoi olla 1–2 evaluoivaa mainintaa henkilöä kohden, ja Gottlundin perheenjäsenet. Olen jakanut suhtautumisen ilmaukset kahdeksaan kategoriaan niiden kohteen mukaan:

- C. A. Gottlund
- tsaari
- hallitus
- herrat
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)
- sanomalehdet
- papisto (kappalaiset ja kirkkoherra)

Valitut kohteet piirtävät kartan Jaakkolaisen sosiaalisista verkostoista ja yhteiskunnallisesta asemasta monella tasolla. Ensinnäkin kirjeiden vastaanottaja Gottlund, jonka kanssa Jaakkolainen on henkilökohtaisessa dialogissa, on yhteiskunnalliselta asemaltaan häntä ylempänä. Tsaari ja hallitus edustavat Venäjää eli valtakunnan keskushallintoa ja poliittista eliittiä. Erilliseksi ryhmäksi erottuvat ”herrat”, joilla Jaakkolainen viittaa yleisesti häntä ylempisäätyisiin, erityisesti ruotsinkielisiin, ja Suomalaisen kirjallisuuden seura, jotka edustavat sivistyneistöä ja kulttuurieliittiä. Sanomalehdet peilaavat yhteiskunnallista liikehdintää sekä politiikassa että kulttuurissa. Papisto taas edustaa paikallista valtaa. Kirkkoherra oli paikkakunnan sekä hengellinen että maallinen johtaja ja samaa valtaa käyttivät – joskin usein rajallisemmin – myös muut papit. Tällä ajatuksella olen jakanut analyysini niin, että tarkastelen tsaaria ja hallitusta samassa luvussa (4.3), samoin kuin herroja ja SKS:aa (4.4).

Sanomalehdet eivät itsessään ole inhimillinen olento, mutta suhtautuminen niihin kohdistuu aineistossa sanomalehden toimittamistyöhön tai kirjoittamiseen, mikä on inhimillistä toimintaa. Sanomalehden arvottaminen on siis oikeastaan sen toimittajien toiminnan ja näkemysten arvottamista. Osa kategorioista on liukuvia: raja herrojen ja SKS:n välillä ei aina ole selvä. SKS:n toimijoihin viitataan myös herroina, mutta samassa yhteydessä on eksplisiittisesti mainittu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Siksi olen luokitellut ne eri kategoriaan muiden herraviittausten kanssa, joiden kohde ei ole niin selkeä ja voi kattaa laajemmankin joukon kuin SKS:n toimijat.

Keskityn analyysissäni siihen, millaisin kielellisin keinoin suhtautumista rakennetaan (affektiivisuus, inhimillisen toiminnan arvottaminen jne.). Jaottelen ilmaukset myös sen mukaan, ovatko ne myönteisiä vai kielteisiä. Ajatuksenani on tutkia, miten Jaakkolainen asemoi itsensä yhteiskunnassa: mitä hän arvostaa, mitä kritisoi ja mistä positiosta käsin. Näin päästään käsiksi ideologioihin.

Yksi suhtautumisen ilmaus eli analyysiyksikkö voi sisältää yhden tai useamman lauseen. Se on siis suhtautumisjakso, kirjeessä useimmiten typografinen kappale, jonka aikana rakennetaan asennoitumista johonkin kohteeseen. En näe mielekkäänä analysoida asennoitumista lause kerrallaan tai yksittäisten evaluoivien sanojen tasolla, koska asennoituminen rakentuu kokonaisuudeksi useamman lauseen tasolla (White 2015). Tästä hyvä esimerkki on seuraava kahden lauseen asennoitumisjakso: *Aviisitkin on kaikki oikein hyvät. Net nukuttaakin warsin piaan kun vaan ottaa kattellakseen –* (kirje24). Ensimmäinen lause on itsessään puhtaan myönteinen ilmaus aviiseista eli sanomalehdistä: niitä arvioidaan adjektiivilausekkeella *oikein hyvät*. Seuraava lause kääntää tulkinnan pääläelleen: se, että lehden lukeminen alkaa nopeasti nukuttaa, on huumorin keinoilla ilmaistu propositio lehtien tylsyydestä tai yksitoikkoisuudesta, ja yhdessä lauseista muodostuu ironinen negatiivisen asennoitumisen ilmaus sanomalehtiä kohtaan. Lause kerrallaan käsiteltynä tämä ei tulisi ilmi lainkaan.

Yhteensä suhtautumisen ilmauksia/jaksoja on 41. Määrä jakaantuu seuraavasti:

Gottlund	9
tsaari	2
hallitus	2
SKS	2
herrat	7
sanomalehdet	9
papit	10

Taulukko 4: Suhtautumisen ilmaisujen määrä.

Eniten siis käsitellään pappeja, ja lähes yhtä paljon sanomalehtiä ja Gottlundia eli kirjeiden vastaanottajaa. Gottlundia koskevista suhtautumisen ilmauksista olen jättänyt pois kirjeiden alussa ja lopussa esiintyvät formulaiset tervehdykset ja allekirjoitukset, kuten *Minun Rakkain Herrani; Minun rakkaan Herran ja Lectorin, Kaikkein nöyrenpi palvelia Adam Fredrik Jakkolainen*. Niiden voi katsoa olevan enemmän kohteliaita fraaseja kuin todellisia affektin ilmauksia. Sellaisinakin ne toki osoittavat kunnioittavaa ja kohteliaasta asennoitumista vastaanottajaa kohtaan. Nämä fraasit toistuvat samantyyppisinä kirjeestä toiseen ja ovat osa kirjegenren konventioita. Kirjetutkimuksessa on muutenkin usein tyypillistä tehdä ero aloitus- ja lopetusosioiden konventionaalisten jaksojen ja muun tekstin välille (ks. esim. Marquilha 2012: 39–42).

5.1 C.A. Gottlund – suhtautuminen vastaanottajaan

Carl Axel (Kaarle Aksel) Gottlund (1796–1875) oli suomen kielen lehtori Helsingin yliopistossa, kieliaktivisti ja kirjailija. Gottlund tunnetaan parhaiten omintakeisista, liberaaleista kannanotoistaan Suomessa 1800-luvulla käytyyn kirjakielikiistaan: hänen mielestään jokaisen tuli saada kirjoittaa kuten puhuu, eli hän kannatti murteiden vapaata kilpailua, josta aikaa myöten syntyisi yhtenäinen kirjakieli. (R. Pulkkinen 2004, Lauerma 2004: 152–155.)

Gottlundin merkittävimpiin saavutuksiin kuuluvat mittava kansanrunouden keruu, Värmlannin metsäsuomalaisten urauurtava tutkimus ja heidän asemansa edistäminen. Hänen tunnetuimpiin julkaisuihinsa kuuluu *Otava* (osat I–II, 1828–1832), kaunokirjallis-tieteellinen suomenkielinen lukemisto, joka sivistyneistölle suunnattuna osin tieteellisenä suomenkielisenä julkaisuna oli ensimmäinen laatuaan. Gottlund julkaisi 1840-luvulla sanomalehtiä *Suomalainen* ja *Suomi*, joista ensin mainittu oli ensimmäinen Helsingissä ilmestynyt suomenkielinen sanomalehti (suomalaisia lehtiä oli aiemmin ilmestynyt mm. Turussa ja Viipurissa).

5.1.1 Ristiriitojen Gottlund

Gottlundista muistetaan aina mainita hänen käyttämänsä omintakeinen savolaismurteen kirjakieli. Sen takia ja myös kärkevän luonteensa vuoksi Gottlund joutui suomen kielen emansipaatiopyrkimyksissä sivuraiteelle ja suorastaan syrjityksi (Sulkunen 2004a: 66–74). Paunonen (1993) huomauttaa myös, että Gottlundin kannattama täydellinen kielellinen liberalismi kenties koettiin uhaksi, koska se olisi vienyt kieliopillis-puristisesti suuntautuneilta kielimiehiltä vallan ohjailla kielenkäyttöä. Savon murre puolestaan oli hyvä syy olla ottamatta Gottlundia tosissaan ja lyödä häneen kansallisen kylähullun leima. (1993: 83.)

Savolaismurteen Gottlund oli omaksunut nuoruudessaan Juvalla. Syntyjään hän oli ruotsinkielinen, eikä joidenkin lähteiden mukaan koskaan hallinnut suomen kieltä äidinkielen veroisesti (R. Pulkkinen 2004). On huomattava, että myös fennistisessä tutkimusperinteessä Gottlundia on suhtauduttu väheksyvästi, ja kielitaidon arvostelu voi liittyä yleiseen kriittiseen suhtautumiseen (Laitinen 2018). Useat muutkin oppineet fennomaanit olivat alun perin ruotsinkielisiä. Kuvaava lainaus kriittisestä suhtautumisesta löytyy esimerkiksi Paavo Pulkkinen teoksesta *Nykysuomen kehitys* (1972). Korostamani kohdat osoittavat yllättävän subjektiivista, jopa aggressiivista suhtautumista Gottlundia vielä lähes sata vuotta tämän kuoleman jälkeen.

Taistelu murteiden käytöstä kirjakielessä puhkesi kuitenkin uudelleen entistä kiihkaampana, kun **toimelias mutta harkitsematon** Kaarle Aksel Gottlund (1796–1875) ryhtyi julkisesti ajamaan aatteitaan. **Taitamatta kunnollisesti edes savoa**

ja semminkään kirjasuomea hän julkaisi mm. laajan sekasisältöisen Otava-nimisen lukemiston, jossa noudatti ainoaa kirjoittajille asettamaansa lakia: ”kirjuta niin kuin puhutaan! ja puhu niin kuin hoastetaan!” Gottlund ei siis varsinaisesti vaatinut itämurteiden ottamista kirjakielen pohjaksi vaan olisi sallinut kunkin kirjoittaa kotimurteensa mukaan. **Onneksi hänen anarkistinen ohjelmansa sai vain vähän kannatusta.**

(P. Pulkkinen 1972: 16–17.)

Gottlund oli sekä omana aikanaan että myöhemmin kiistelty hahmo, jonka elämäntyön merkitystä on alettu hahmottaa vasta viime vuosikymmeninä (R. Pulkkinen 2003: 4–6). Laitinen (2018) on todennut, että Gottlundin osuutta Suomen kansallisesta historiasta on häivytetty ja vähätelty ja perinteisesti toistetut käsitykset hänen kielitaidostaan ja tutkijankyvystään ovat vanhentuneita ja virheellisiä. Edellisen lainauksenkin valossa voi miettiä, mistä nämä epäluulot ja jopa halveksunta kumpuavat. Gottlund saattoi toki olla luonteeltaan kiivas ja helposti ristiriitoihin joutuva (R. Pulkkinen 2004), joten kenties aikalaisten tunneväritynyt suhtautuminen on heijastunut myös tuleviin sukupolviin niin, ettei Gottlundia ja hänen töitään ole kyetty tarkastelemaan objektiivisesti. Gottlundin elämäntyö ja tuotanto on valtaosin vielä tutkimatta, eikä se ole tämänkään tutkimuksen keskiössä (elämäkerrallista tutkimusta on kuitenkin tehty, ks. R. Pulkkinen 2003). Jaakkolaisen sosiaalisten verkostojen kannalta Gottlundin asemaa tuolloisissa fenno-maanipiireissä on toki aiheellista pohtia.

Kuten analyysistä käy myöhemmin ilmi, Jaakkolainen asemoi itsensä Suomen kansaan kuuluvaksi ja ruotsinkielisten alistamaksi. Se on sikäli erikoista, että Gottlundkin, jolle hän kirjoittaa, oli alkuperältään ruotsinkielinen. Jaakkolainen puhuu kirjeissään paheksuvasti Helsingin herroista ja ruotsin rakkaista (katso luku 4.3), eli hän ei lue Gottlundia ollenkaan heihin kuuluvaksi. Gottlund oli muussa tiedeyhteisössä syrjitty, mikä saattoi herättää myötämielisyyttä kansan keskuudessa. Myös Venäjän viranomaiset suhtautuivat Gottlundin epäluuloisesti sen jälkeen, kun Gottlundia epäiltiin Ruotsissa vakoojaksi ja kapinanvillitsijäksi tämän yritettyä parantaa metsäsuomalaisten yhteiskunnallisia oloja anomuksin ja lähetystöin (R. Pulkkinen 2003: 99–100). Ehkä Jaakkolainen ei olisikaan niin herkästi lähestynyt kirjeellä Lönnrotia tai muita tunnettuja kielimiehiä: hän saattoi kokea heidät liian ylhäisiksi. Gottlund on siis Jaakkolaisen mielestä erilainen kuin muut herrat, kuten SKS:n miehet, joita hän kritisoi (ks. esimerkki luvussa

4.3.2). Gottlund oli jo saavuttanut mainetta kansan parissa mm. työssään metsäsuomalaisten kanssa, jotka pitivät häntä lähestulkoon sankarina. R. Pulkkinen (2003: 193) kirjoittaa, että Gottlundin tunnettu huono maine etablissementin parissa teki hänestä kansan keskuudessa suositun ja helposti lähestyttävämmän kuin muut Helsingin kielimiehet, minkä Pulkkinen arvelee johtuvan syvälle juurtuneesta herravihasta.

5.1.2 Rakkain herrani! – suhtautumisen analysointia

Kirjeiden vastaanottajaan eli Gottlundin kohdistuu lähes pelkästään myönteisiä asenteilmauksia. On tietysti odotuksenmukaista, että Jaakkolainen ei halua arvostella Gottlundia: koko kirjeenvaihdon motivaattorihan oli hänen ihailunsa Gottlundia kohtaan. Yhdessä kirjeessä on tosin erimielisyyttä, johon ei kuitenkaan juuri sisälly vastaanottajan toiminnan eksplisiittistä evaluointia. Palaan siihen luvun lopussa.

Myönteinen asennoituminen on pääosin inhimillisen toiminnan arvottamista (*judgement*) ja tunnetta (*affect*). Suureen osaan inhimillisen toiminnan arvottamisen ilmauksista liittyy viittaus kiitokseen tai kiittolisuuteen, kuten seuraavista esimerkeistä voi nähdä. Olen lihavoinut tärkeimmät asennoitumista osoittavat sanat ja laittanut haka-sulkeisiin ne inhimillisen toiminnan arvottamisen resurssit, joihin asennoituminen kohdistuu. Plus-merkki osoittaa myönteistä suhtautumista.

8. Ne Kaikkein Rakkaimat, **Kiitokset**, sanon tämän kautta, sekä sen **ystävällisen käytöksen** [+asiallisuus/säädyllisyys: ystävällisyys], kuin myös sen vielä perästä lähetetyn **kirjan edestä**, jonka poika toi, vielä jälestä minun Herrani erkanemisen. –(kirje2)
9. **Teijän kiitettävät, ja meiltä mahottomat palkita, ajatuksene** [+kyvykkyys: viisaus], sain minä, kirjoitettuna sinä 20 päivä K 11ta, herralta insynöri Storbommilta (kirje6)
10. --- meijän rakkällen, **taidon ja tiedon opettajallemme** [+kyvykkyys: viisaus] Herrallen Lectorillen=(olla millään=tavalla – **kiittolliinen**;) Niiden monijen **urholliisten hyväin, kirjallisten vaikutusten** [+määrätietoisuus: rohkeus, asiallisuus/säädyllisyys: hyvyys] eestä joita meijän rakas Herrame, on Suomen Kielen ja kansan valistuksiksi; **omain etujen kattomata** [+asiallisuus/säädyllisyys: epätsekkyys], tehnyt ja toimittanut: (kirje 1)

Kiittäminen liittyy prototyypillisesti tilanteeseen, jossa joku on tehnyt jotain kiittäjälle myönteistä tai on olemukseltaan myönteistä asennoitumista herättävä. Se on siis performatiivinen teko, joka seuraa myönteistä asennoitumista ja on osoitus siitä. Kiittämisen kohteena ovat esimerkeissä ystävällisyys ja kirjeen saaminen (8), ajatukset (9) ja kirjalliset vaikutukset (10). Kiittäminen kohdistuu siis Gottlundin toiminnan ja tekojen positiivisiin ominaisuuksiin (hakasulkeissa), kuten rohkeus, hyvyys, viisaus. Samalla koko toiminta eli suomen kielen puoltaminen arvotetaan eettisesti oikeaksi ja hyväksi: se on ideologinen pohja, jolle asennoituminen perustuu. Esimerkissä 8 tosin kiitetään lisäksi myös kirjeestä, mikä on enemmänkin odotuksenmukainen, kohtelias reaktio teosta, joka kohdistui Jaakkolaiseen itseensä henkilökohtaisesti. Samalla kiitollisuuden voi itsessään nähdä affektina, tunnereaktiona toimintaan. Näissä ilmauksissa siis affekti ja inhimillisen toiminnan arvottaminen kietoutuvat yhteen.

Samantapainen yhteenkietoutuminen tapahtuu myös muunlaisen tunteen kautta: toinen toistuva piirre kiitollisuuden lisäksi on affektisuus, jota ilmaistaan rakkauteen, sydämeen ja iloon liittyvällä sanastolla. Niihinkin liittyy inhimillisen toiminnan arviointia.

11. Yhellä **liikutetulla sydämellä**, haivaittemme teijän **rakkautenne meitä ja meijän kieltämme kohtaan**, olevan nin suuren ja muuttumattoman, **ettei se taija ennen lakata kun se jotakin hyvä toimitta**, [+määrätietoisuus: väsymättömyys] (kirje6)
12. en taida muuta kun **sydämelliisesti iloita**, että se korkein viisaus (teissä) **vielä puolta meijän kieltämme** [+määrätietoisuus: väsymättömyys] (kirje8)
13. Wielä iku viisauksin
lahjoitakoon laupiasti
Tarmoa ja terveyttä
että elais **iloksemme**
Vuosituntia kymmeniä
Toimittamas tupihimme
Suloisella suomen kielell
valistuksen valkiata [+kyvykkyys: valistuneisuus] (kirje8)

Kuten edellisissäkin esimerkeissä, affektinen suhtautuminen ja inhimillisen toiminnan arvottaminen kohdistuvat suomen kielen puolttamiseen ja Gottlundin positiivisiin ominaisuuksiin siinä toiminnassa. Huomionarvoista on monikon ensimmäisen persoonan käyttö: valtaosassa ilmauksista Jaakkolainen ei Gottlundia kehuessaan puhu pelkästään omasta puolestaan, vaan suuremman joukon puolesta. *Me*-pronominin tarkoitteen piiriin kuulunevat Jaakkolainen itse ja hänen lammilaiset ystävänsä, jotka olivat innostuneet suomen kielen emansipaatiosta. Joissain kohdin Jaakkolainen kuitenkin vaikuttaa puhuvan koko Suomen kansan suulla, kuten esimerkissä 11: *teijän rakkauteen meitä ja meijän kieltämme kohtaan*. Kieli on yhteinen kaikille sen puhujille eli suomenkielisille, ei pelkästään Jaakkolaisen lähipiirille. Samalla kyseinen kohta semanttisesti sulkee Gottlundin itsensä *meidän*, eli suomenkielisen kansan, ulkopuolelle: tekijänä on *te*, joka rakastaa, kohteena *me ja meidän kielemme*. Jaakkolaiselle onkin alusta loppuun asti selvää, että *Herra Lectori* Gottlund ja hän eivät ole samanarvoisia tai samanlaisia³, vaikka hän ei luekaan Gottlundia kuuluvaksi muihin ”Helsingin herroihin”.

Eräässä kohdassa kirjeenvaihtoa Jaakkolainen ja Gottlund joutuvat pieneen erimielisyyteen. Gottlund on kysynyt, ovatko hänen lähettämänsä kirjat jo myyty eteenpäin, ja Jaakkolainen kiistää edes vastaanottaneensa niitä.

14. Samas kirjas herrani mainitti, elli sanoo, että olitten lähettänyt minullelen kirjoja myytäväks, **waan niitä en minä ole saannut, enkä ennen kuullutkan, eikä täällä ole Lammilla ollut sunkan kellään Teilän kirjoja myytävänä** – aviisi Suomalainen ilmoitti että minullen piti lähetettämän Kivi painosta tulleita kuvia, vaan ei niitäkän ole minullen tullut, eikä ole kukaan kysynnytjän –

waan niistä kirjoista, joista herrani, wiimises kirjaises kysyy joko ne on myytynnä, en sunkan ole eles hiiskahlosta kuullut, eikä täällä Lammilla ole sunkan kellään ollut –

Mutt jos kolmas osa Otavasta vielä löytyis niin lähettäkäi se minullen, kyllä minä maksan. Sitä ei mahla herrani epäillä. **Ei mahla myös herrani epäillä että ne puhutut olis minulla, ei, ei ne minulla ole, jotka ei minulen ole tullut:** kirjoja olen paljon myynyt aina pohjan Tornijoon asti: mutta ne on ollut muilen antamia. Niin kun, Wareliuks ja

³ Tässä yhteydessä voidaan huomauttaa, että ainoassa säilyneessä kirjekonseptissa Gottlundilta Jaakkolaiselle Gottlund puhuttelee tätä mm. ilmauksilla *Mainittava moamieheni, vanha mies*. (Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkisto, coll 59.12 *Jaakkolainen*.) Säätyero näkyy siis toisinkin päin tuttavallisessa puhuttelutavassa vs. Jaakkolaisen kunnioittava tyyli.

Savon oppivaisten kirjoja – ja jos olis ollut teitinkin kirjojanne, wissiin olisin nekin jo myynnyt – (kirje20)

Erilinjaisen asenteen rakentaminen syntyy kiellosta ja toistosta: ensimmäisessä kappaleessa Jaakkolainen kieltää asian kolminkertaisesti. Ensin hän kieltää saaneensa kirjoja, sitten kuulleensakaan koko asiasta ja kolmantena väittää, että koko Lammilla ei kukaan ole myynyt Gottlundin kirjoja: *waan niitä en minä ole saannut, enkä ennen kuullutkan, eikä täällä ole Lammilla ollut sunkan kellään Teilän kirjoja myytävänä.*

Hän kirjoittaa väliin muista asioista, mutta palaa vielä asiaan ja toistaa kiellon, tällä kertaa lainaten Gottlundia: *waan niistä kirjoista, joista herrani, wiimises kirjaises kysyy joko ne on myytynnä, en sunkan ole eles hiiskahlosta kuullut, eikä täällä Lammilla ole sunkan kellään ollut.* Itämurteinen passiivin partisiippi paljastaa sanan *myytynnä* vieraaksi ääneksi, lainaukseksi Gottlundin sanoista. Muissa yhteyksissä Jaakkolainen käyttää hämäläismurteista muotoa (ks. Kaunisto 2016). Kiisto on voimakas: *en sunkan ole edes hiiskahlosta (≈hiiskahdusta) kuullut.* Sananvalinta herättää vaikutelman affektista, kenties loukkaantumisesta.

Jaakkolainen pyytää silti vielä lähettämään yhden kirjan ja vakuuttaa: *kyllä minä maksan. Sitä ei mahla herrani epäillä. Ei mahla myös herrani epäillä että ne puhutut olis minulla, ei, ei ne minulla ole, jotka ei minulen ole tullut:* kieltolauseet (*ei mahla epäillä*) samalla kertaa sanovat ääneen mahdollisuuden, että epäiltävää olisi, ja kieltävät sen. Kyse on dialogisesta supistamisesta negaation avulla, jossa toinen ääni on mukana keskustelussa mutta sitä pyritään rajaamaan tai torjumaan. Kiellon toistaminen, samoin kuin aiemmissa kappaleissa, entisestään vahvistaa lukijan (Gottlundin) position rakentumista kirjoittajan kanssa erimieliseksi: hänelle täytyy perustella ja vakuutella omaa näkemystään. (Martin & White 2005: 118–119.)

Esimerkin 14 viimeisessä kappaleessa Jaakkolainen turvautuu argumentoinnissaan myöntö–vastakohdan esittäminen -rakenteeseen (*concede-counter*; Martin & White 2005: 124–125): *kirjoja olen paljon myynnyt -- mutta ne on ollut muilen antamia.* Hän siis myöntää, että on joskus myynyt kirjoja, mutta kiistää myyneensä juuri Gottlundin kirjoja. Tämäntyyppistä argumenttia käytetään yleensä, kun yritetään voittaa lukija puolelleen: siinä myönnetään vasta-argumentin validius ja yritetään rakentaa solidaarisuutta, jonka pohjalta argumentti tai osa siitä voidaan kiistää (mp.). Myönnöstä on kyse

myös viimeisessä lauseessa *ja jos olis ollut teitinkin kirjojanne, wissiin olisin nekin jo myynnyt* – myöntö avaa sen mahdollisuuden, että jos hänellä olisi ollut Gottlundin kirjoja, hän olisi varmasti jo myynyt nekin ja myös maksanut myydyistä kirjoista Gottlundille.

Tekstin sävy ja tehtävä on siis suostutteleva: Jaakkolainen tiedostaa, että hänellä ja Gottlundilla on eriävä käsitys kirjojen myymisestä. Hän on mahdollisesti loukkaantunut epäilyksistä, mutta yrittää tavoitella Gottlundia takaisin puolelleen. Kirjeenvaihto jatkuukin myöhemmin ystävällisessä sävyssä ja seuraavassa kirjeessä Jaakkolainen esittää selityksenkin väärinymmärrykselle:

15. Wasta muistan: niitä kirjoja joita herra Lectori muisteli minullen lähettäneensä, tais waan herra Lectori lähettää *Pampolaisellen*. Sillä olen kuullut olleen, jos lienne oikei kuuloni, en ole sitten kun kuulin tavannut Pamppalaista – (kirje21)

Kuten sanottua, suurin osa myönteisen asennoitumisen ilmauksista liittyy suomen kielen puoltamiseen. Pohjaoletuksena on siis positiivinen suhtautuminen suomen kieleen: se on asia, joka on läsnä lähes kaikissa asennoitumisen ilmauksissa. Ilman sitä ei olisi mieltä kehua ja arvostaa toimintaa suomen kielen puolesta. Martinin ja Whiten (2005: 95–96) mukaan nämä tekstiin kirjoittuvat pohjaoletukset kertovat siitä, millainen on oletettu lukija ja onko tämä yhtä mieltä kirjoittajan kanssa vai ei, eli kirjoittajan ja lukijan välisestä solidaarisuudesta. Pohjaoletus on jaettu tieto tai asenne, joka katsotaan olevan sekä kirjoittajalla että vastaanottajalla. Kirjeaineistossa toki ei tarvitse puhua oletetusta lukijasta, vaan sillä on tunnettu vastaanottaja. Jaakkolaista ja Gottlundia yhdistää siis myönteinen suhtautuminen suomen kieleen, fennomania. Tätä yhteistä ideologiaa ei nosteta tekstissä kyseenalaiseksi millään tavalla. Puhuessani Jaakkolaisesta ja Gottlundista fennomaaneina tarkoitan kuitenkin fennomaniaa enemmänkin aatteena ja ideologiana (fennofiliana) kuin poliittisena liikkeenä, jollaiseksi se muodostui 1840-luvulta eteenpäin (ks. esim. R. Pulkkinen 2003: 153–157). Gottlund itse pakeni poliittista sitoutumista koko ikänsä ja poltti sillat fennomanialiikkeen keskushahmoihin, mutta puolusti suomen kieltä loppuun asti (R. Pulkkinen 2003: 229–231).

5.2 Venäjä ja tsaari

Tässä alaluvussa käsittelen Jaakkolaisen suhdetta Suomen silloiseen venäläishallintoon. Kirjeenvaihto sijoittuu ajallisesti aikaan ennen Suomen autonomian kauden puoltaväliä, vuosiin 1841–1857. Ensin luon katsauksen kielipolitiikkaan tuona aikana ja luvussa 4.2.2 analysoin Jaakkolaisen suhtautumista hallitukseen ja tsaariin.

5.2.1 Autonomian ajan kielipolitiikka

Kun Ruotsin valtakunnan itäinen osa liitettiin suurvaltapolitiikan seurauksena Venäjään vuonna 1809, piti uuden suuriruhtinaskunnan hallinto miettiä uusiksi. Max Engman (2018) on kuvannut ongelmaa monisyiseksi Suomen suuriruhtinaskunnan kieliolojen vuoksi. Suomen suuriruhtinaskunnan hallinto- ja koulutuskielenä ja ylemmän luokan puhekielenä oli vanhastaan ruotsi, mutta ei ollut itsestään selvää, että se myös jäisi hallinnon kieleksi. Väestön enemmistön kieli oli suomi, ja uudet valloittajat puhuivat venäjää. Suomen alueella venäjää puhuvia oli vain vähän. Lisäksi Venäjälläkin puhuttiin politiikan ja aatelin ylimmällä tasolla ranskaa, joka toimi usein yhteisenä kielenä Suomen ja Venäjän suhteita hoidettaessa. Myös saksa ja latina olivat Suomessa läsnä koulu- ja yliopistokielinä. (Engman 2018: 97–98.)

Suomen suuriruhtinaskunnan alkuaikoina Venäjän päättäjät pohtivat ruotsin kielen käytön kieltämistä kokonaan ja korvaamista venäjällä, mutta ruotsin kieli päätettiin kuitenkin säilyttää hallintokielenä toistaiseksi olosuhteiden pakosta. Tätä pidettiin väliaikaisjärjestelynä siihen asti, kunnes koulutuksella saataisiin venäjän kielen osaaminen Suomessa riittävälle tasolle. Ruotsin kieli piti suomalaisia liian lähellä Ruotsia, kun tavoite oli sitouttaa Suomi tiukemmin Venäjään. Toisaalta myös jotkut suomalaiset pitivät tärkeänä opetella venäjää, koska pelättiin, että jos Suomesta ei löydy venäjántaitoisia, hallintovirkoihin nimitettäisiin venäläisiä. Opetuspyrkimykset eivät kuitenkaan onnistuneet, ja ruotsi säilyi päähallintokielenä lähes autonomian ajan loppuun asti. Venäjän opetusta pidettiin pakollisena pahana ja liian paneutuvaa opiskelua epäilyttävänä: venäläistämistä pelättiin ja laajasta stipendiaattiohjelmastakin huolimatta venäjántaito ei tullut yleiseksi. Venäjää puhuttiin laajasti ainoastaan armeijassa, upseeriston piirissä ja

kenraalikuvernöörin kansliassa. (Engman 2018: 98–101.)

Nationalismin aatteen herättämä fennomania nähtiin Venäjällä keinona irrottaa Suomi ruotsalaisuudesta. Siksi hallinto suhtautui siihen alkuun suopeasti. Näin huolimatta vuoden 1850 kieliasetuksesta, jolla estettiin julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollisia tai talousaiheisia julkaisuja, kansanrunoja tai satukertomuksia. Muun muassa politiikka, ulkomaan uutiset ja romaanit olivat siis pannassa. Asetuksen taustalla oli ajatus, että lukeminen oli kuitenkin tavalliselle kansalle hyödytöntä ajanhukkaa, joka saattaisi levittää kumouksellisia ajatuksia ja herättää hämmennystä kouluttamattomassa kansassa. Samaan aikaan kuitenkin perustettiin yliopistoon suomen kielen lehtorin ja myöhemmin professorin virka sekä keskusteltiin mahdollisuudesta kirjoittaa valitus- ja anomuskirjelmia hallintoelimiin suomeksi ja vastata niihin samalla kielellä. (Engman 2018: 102–108.)

Suomen kieltä ei vielä vuosisadan puolivälissä pidetty todellisena vaihtoehtona täysipainoiseksi hallintokieleksi, vaan hallinnon piirissä ajateltiin, että ruotsin heikettyä venäjä jäisi ainoaksi todelliseksi kulttuurikieleksi. Fennomania ja suomen kielen suosiminen oli siis hallinnon näkökulmasta vain väline ruotsin kielen kampeamiseksi valasta. Samaa argumenttia käyttivät myös ruotsin kielen puolustajat eli svekomaanit vastalauseena fennomaanien pyrkimyksille. Myös fennomaanien piirissä tämä tiedostettiin, ja koettiin, että suomen kielen kehittämällä on juuri sen takia kaksin verroin kiire: suomesta olisi pian kehitettävä hallinto- ja kulttuurikieleksi sopiva kieli, jotta ruotsin hävitessä suomi olisi tarpeeksi tasokas astumaan sen tilalle. Fennomaanien pyrkimykset olivat kuitenkin väistämättä sidoksissa Venäjän pyrkimykseen. Tämä ”kolmiodraama” kehittyi 1800-luvun keskivaiheilla eli juuri Jaakkolaisen kirjeiden kirjoitusajankohtana. Ensimmäisen kirjeen aikaan vuonna 1841 ruotsi oli edelleen hyvin vahva hallinnon kieli, venäjää pyrittiin laihoihin tuloksin opettamaan virkamiehille ja papistolle ja suomen kielen emansipaatiopyrkimykset olivat vasta alullaan. Kirjeenvaihdon aikana kehitys oli kuitenkin nopeaa. Jaakkolainen kuoli vuonna 1859, ennen vuoden 1863 kieliasetusta, jolla nostettiin suomi tasa-arvoiseksi ruotsin ja venäjän kanssa. (Engman 2018: 108–111.)

5.2.2 Hyväntahtoinen tsaari ja väärät hallitukset

Jaakkolainen viittaa kirjeissään kahteen otteeseen tsaariin, ja molemmat viittaukset ovat ensisilmäyksellä yleistäviä.

16. Minä olen monellen suurelleen miehellen sanonnut Suomen=kansan valittavan Ruotsin kielen ylitte, johon ne on vastanut, jos Ruotsin kieltä tahotaan pois Suomesta == niin tule venäjän kieli sijan - mutta ajateltuani niiden monien eri kielisten kansain päälle, joita **meijän siunattu Rakas Ruhtinamme!** hallitsee, ettei niiltä yheltäkään ole pois ~~kieltä~~ kieltä heijän kieltäns eikä uskomustaan, niin kuinkas mahtais Hänen Keisarillinen Majestettinsä! Suomalaisilta kieltää käytännön omaa kieltämme, ja vielä vähemmin on **yksi Rakas ja hellä Isä** omille Lapsillen ollut ankara, kun muitten Lapsillen, ja Suomalaiset on jo selvästi nähnyt Hänen Majestettinsä! pitävän meijät ominansa! yli muiden kansain,- mutta kuinka me taijamme näin kielettömät Lapset anoa **Isältämme** apua elli millä taijamme ilmoitta sydämemme halun ja toivon **meijän Rakkaallen** Ruhtinallamme! en me voi tietää; (kirje7)
17. sillä meidän **Armolliin** Kejsarimme on meihin istuttanut sen luulon ja uskomuksen, että mee tieläme hänen Majestettinsä meitä **suurimmal armoll ja laupiutell holhoovan**, sekä henkelliisen että ruumilliisen henkemme puolesta, jos ei waan itte sitä wäärin käytetä –(kirje17)

Myönteinen, yleistävä suhtautuminen näkyy ensinnäkin leksikosta, jota tsaariin liitetään: *rakas, siunattu, hellä isä, armolliin*. Isä-vertaus kertoo alamaisestä suhtautumisesta, samoin kuin genetiivimuoto (*Isältämme, Ruhtinallamme*) kertoo identifioitumisesta alamaiseksi. Suhtautuminen on vahvan affektinen, kuten Gottlundiakin kohtaan. Esimerkissä 16 Jaakkolainen perustelee, miksi tsaari ei kieltäisi suomen kielen käyttöä tai toisi venäjän kieltä tilalle, jos ruotsin käyttöä rajoitettaisiin. Luvun alussa viittasinkin skandinavistien yleiseen argumenttiin, että fennomaanien ruotsalaisvastaisuuden katsottiin pelaavan venäläisten pussiin. Tähän ”suurten miesten” väittämään Jaakkolainen siis vastaa argumentoiden tsaarin hyväntahtoisuuden puolesta. Hän vertaa suomalaisia muihin tsaarin hallitsemiin kansoihin, jotka ovat saaneet pitää oman kielensä (*ettei niiltä yheltäkään ole pois ~~kieltä~~ kieltä heijän kieltäns eikä uskomustaan*) ja sanoo tsaarin myös pitävän suomalaisia erityisasemassa: *pitävän meijät ominansa! yli muiden kansain*. Tämä olikin siltä osin totta, että Suomen autonomia oli 1830-luvulta eteenpäin poikkeuksellisen

laaja verrattuna muihin Venäjän hallitsemiin alueisiin, ja rauhalliset olot verrattuna esimerkiksi Puolan kapinallikehdintään takasivat, että tsaarilla ei ollut tarvetta kiristää otteitaan suuriruhtinaskunnassa (Engman 2009: 96–99, 133). Katkelman viimeisessä virkkeessä hän vielä pohtii, miten suomalaiset voisivat anoa apua tsaarilta kielitilanteessa: hän siis uskoo, että tsaari voisi ja haluaisi auttaa, jos kansa vain osaisi vedota häneen.

Suodenjoki (2014) on tutkinut suomalaisten 1800- ja 1900-luvun taitteessa kenraalikuvernööreille lähettämiä kirjeitä, joissa esiintyy sama ilmiö: kyseessä on Euroopassa ja Venäjällä yleinen kansanmyytti, jota kutsutaan naiiviksi kuningasuskoksi (*naïve monarchism*). Sen mukaan kuningas tai hallitsija on kansalle etäinen, mutta hyväntahtoinen ja oikeudenmukainen hahmo, joka auttaisi alamaisiaan hädässä, jos vain olisi tietoinen heidän tilanteestaan. Kuninkaan ja kansan välissä ovat kuitenkin pahanthahtoiset viranomaiset, jotka juonivat kuninkaan selän takana kansaa vastaan. (Field 1979; Burke 1978; ks. Suodenjoki 2014: 289.) Suodenjoen aineisto osoittaa, että jotkut suomalaiset heijastivat myyttiä kuninkaan sijaan kenraalikuvernööriin ja kokivat hänet kyllin etäiseksi hahmoksi, jonka puoleen kääntyä hädässä ja jolle valittaa paikallishallinnon virkamiehistä. Jaakkolainen mieltää avun pyytämisen esteeksi kielimuurin: *mutta kuinka me taijamme näin kielettömät Lapset anoa Isältämme apua*. Myöhemmin samassa kirjeessä hän sanoo, että suomalaiset itse eivät osaa tai uskalla eri syistä pyytää suomen kielelle ”vapautusta orjuudesta”: *Suomen kielen orjuutta, valitta kaikki, suomalaiset, mutta tuskin olis yhtä saassa, joka osais, elli uskaltais mennä pyytämään Hänen Majestiltansä! vapautta sellaisesta hapijällisestä orjuudesta, yksi on näistä valitajaista taidamaton, toinen hidas, kolmas välin pitämätön, neljäs vielä pelkää hukkuvan jokin itteltään, sitä toimittaissa*. (kirje7)

Esimerkki 17 toistaa samaa myönteistä evaluoivaa leksikkoa kuin 16. Jaakkolaisen käyttämä ilmaisu *istuttanut sen luulon ja uskomuksen* antaa kuitenkin kuvan, että itse keisarin toiminnasta ei ole nähtävissä armollista holhoamista, vaan tämä tieto on pitänyt kansalaisiin istuttaa. Sanat *luulo* ja *uskomus* ilmaisevat molemmat epävarmaa tai epäilevää episteemistä asennoitumista sanottuun. Se on kuitenkin kontrastissa seuraavan lauseen ilmaisuun *mee Tielämme*, joka taas ilmaisee episteemistä varmuutta. Tässä on nähtävissä dialogista laajentamista: Jaakkolainen tuo esiin tsaarin ajan position, jonka mukaan hän on laupias ja armollinen hallitsija, ja asettaa sen kansan

(eli meidän) kannalta varmaksi: *mee tieläme*. Koko positio kuitenkin kehystetään ilmaisulla meihin *istuttanut sen luulon ja uskomuksen*, joka asettaa kyseisen position kyseenalaiseksi tai epävarmaksi. Hän siis kyseenalaistaa kansan varmuuden tsaarin hyväntahtoisuudesta, ei niinkään suoraan tsaarin ominaisuuksia. Esimerkki 17 on kirjeestä, jossa Jaakkolainen pyytää Gottlundilta lisätietoa vuoden 1850 sensuuriasetuksesta ja kysyy, kuka sen takana mahtaa olla. Sen valossa on ymmärrettävää, että hänessä on saattanut herätä epäilyksiä tsaarin tai hallinnon hyväntahtoisuudesta. Käsittelen seuraavaksi kirjeenvaihdon jatkoa, jossa Jaakkolainen reagoi Gottlundin vastaukseen.

Seuraava katkelma on Jaakkolaisen vastauksesta kirjeeseen, jossa Gottlund oletettavasti kertoo lisätietoa senaatin määrämästä vuoden 1850 sensuuriasetuksesta, josta Jaakkolainen on edellisessä kirjeessä kysynyt. Kyseisen kirjeen alku kuuluu: *Teilän Kirjanne sain wiimen, jota en muista enään, minä wihassan poltin sen* – sensuuriasetus siis ilmeisesti herätti hänessä suuria tunteita. Edellisessä kirjeessä (esimerkki 17) Jaakkolainen siis on kysynyt, kuka moisen ajatuksen on keksinyt. Gottlundin vastauksesta ei ole tietoa: korostamani kohdat kuitenkin vihjaavat, että hän on osoittanut syyn Venäjän hallintoon.

18. Jo sieltä Teilän puolesta nyt on tapettu yljät ja morsiammet, waikkeinoista werta saata, ehkä otetaan niiten katteliaki werisiks paistiks – **Kuka olis uskonnut meillen tommoista tehtävän?** no ei ole syytä syötävis, syyt syöjillen tuloovat mee olemme heijän Ruokans ja hee meijän Syöjämme – **jos niin on tehty, niiten tytymättömiin kansain kanssa, niin kuka mahtaa, olla, tunnotoin ja soimata heitä, jos ovat willivyntynneet:** waan pirut autaa Saatanaa, sijat sikaa = Kuka hänestä enempi viitti puhua – (kirje19)

Katkelmassa viitataan ”tyytymättömiin kansoihin”, jotka ovat oletettavasti Venäjän hallitsemia kansoja. Tämä saattaa olla viittaus kapinoiviin, villiintyneisiin kansoihin: *kuka mahtaa, olla, tunnotoin ja soimata heitä, jos ovat willivyntynneet*. Jaakkolainen siis vihjaa, että *jos niin on tehty* (=asetettu vahvoja sensuurilakeja), kapinoinninkin ymmärtää eikä siitä voi soimata. Sensuuriasetus liittyikin vuoden 1848 Euroopan poliittiseen liikehdintään: vastaavaa kansan kapinointia pelättiin tapahtuvan Suomessakin, jos kansa saa vapaasti lukea ulkomaan uutisia ja aatteellisia tekstejä (Engman 2018: 102–108). Muu osa katkelmasta on hieman vaikeasti tulkittavaa kuvakieltä, jossa Jaakkolainen

hyödyntää teurastamisen, ruoan ja syömisen vertauskuvallisuutta kansan ja sensuuria säätelevän hallinnon välillä. Kieli on hyvin affektista, esimerkiksi kirosanoja, joita Jaakkolainen tässä käyttää ainoan kerran koko kirjeenvaihdon aikana: *pirut autaa Saatanaa, sijat sikaa*. Vahvan negatiivisen, affektisen suhtautumisen objekti on hallinto ja sensuuriasetus, mutta tätä ei ilmaista tekstissä suoraan.

Seuraava esimerkki ilmaisee suhtautumista kenraalikuvernööriin ja hallitukseen. Jaakkolainen ilmaisee aikeensa kirjoittaa kenraalikuvernöörille ja sanoo kiivastuvansa niin, ettei voi edes kirjoittaa kunnolla ajatellessaan ”väriä hallituksia”.

19. Olen minä ajatellut suomen kielestä kirjoittaa, Kirjoita Herra Kentrali Kupernorin tykö – mutta liekki suomessa suomen kielen – ja puun juuren alta Leivän Kaivajain holhoja, **niissä joilla on voima ja valtaa**: ejhän lie kaikki jyvä matoja-
Tällä kertaa en voi enkä osaa kuntoon kirjoita, ajatellessan niitä **wäriä hallituksi**,= on Luontoni Kiivauntunnu, niin etten soiskan olevankan ittijäni mailmas, koska ei okkan, taito eikä valtaa harjoita mitään hyvää -----
- (kirje8)

Jaakkolainen siis epäilee, onkohan *niissä joilla on voima ja valtaa*, eli kenraalikuvernöörissä ja muissa vallanpitäjissä, suomen kielen holhoojia ja pettuleipää syövän kansan (”puun juuren alta leivän kaivajat”) auttajia, vai ovatko kaikki *jyvä matoja*. Hän kysyy, välittävätkö (holhoavatko) vallanpitäjät suomea puhuvan tavallisen kansan asioista vai ovatko jopa niiden edistämiseksi: siihen viittaisi metaforinen ilmaus *jyvä matoja*, eli viljaa syöviä tuholaisia. Tämän tyyppinen kysymys on dialogista laajentamista: se asettaa avoimeksi erilaisia vaihtoehtoja (Martin & White 2005: 110). Voi olla, ettei Jaakkolainen odottanut Gottlundin suorastaan vastaavan kysymykseen, vaan halusi vain retorisesti ilmaista epäilyään tai epävarmuuttaan. Katkelman jälkimmäinen kappale puolestaan sisältää eksplisiittisesti arvottavaa kieltä: *ajatellessan niitä wäriä hallituksi*,= on *Luontoni Kiivauntunnu*. Jaakkolainen käyttää ilmaisua ”väriä hallituksia”, joka sisältää evaluoivan adjektiivin *väärä*. Kyseessä on inhimillisen toiminnan arvottaminen: kysymys siitä, onko hallitus oikeutettu tai oikeudenmukainen (*propriety*). Sen jälkeen hän ilmaisee vahvaa affektiivisuutta, kiivastumista, jonka laukaisija on ”väärit hallitukset”. Kuten Gottlundin suhtautumista tarkastellessa nähtiin, affektiivisuus on Jaakkolaiselle tyyppillistä inhimillisen toiminnan arvottamisen yhteydessä. Tässä hän kohdistaa arvostelman myös itseensä: *niin etten soiskan olevankan ittijäni mailmas, koska ei okkan*,

taito eikä valtaa harjoita mitään hyvää. Hän siis kiivastuu paitsi siksi, että hallitus on väärä, myös siksi, että hän ei osaa tai voi tehdä asialle mitään.

Venäjän kielestä Jaakkolainen ei puhu juurikaan: vain yhdessä kohdassa hän pessimistisesti epäilee, *onkohan siitä toivókan että Suomen Kieltä vielä saalaan harjoita, vai muutetanko Ryssäks kielet ja muolot – Tailashan tuohon Ryssänkin kieleen nuoriso oppia mutta mina olen jo vanha oppimaan, niin olen ehkä mykkänä lopun ikän* –. (kirje22). Hän siis näki venäjän kielen mahdollisena uhkana suomen kielelle, mutta ei kuitenkaan kohdista siihen samanlaista affektiivista katkeruutta kuin tuonnempana nähdään ruotsin kieleen kohdistuvan. Arvelussa, että hän on liian vanha oppimaan venäjää, on tulkittavissa jopa huumoria.

Jaakkolaisen suhtautumista Venäjää, tsaaria ja venäläisiä viranomaisia kohtaan voi siis luonnehtia kaksijakoiseksi. Alkuun hän omaksuu heitä kohtaan nöyrän alamaisen roolin. Myöhemmin Jaakkolaisen lapsenomainen usko tsaarin hyvyyteen romuttuu suomen kieltä rajoittavien sensuurilakien myötä. Negatiivista suhtautumista ei kuitenkaan ilmaista eksplisiittisesti, vaan monimutkaisen kuvakielen kautta. Tähän saattoi vaikuttaa suuriruhtinaskunnassa harjoitettu sensuuri: Jaakkolainen oli tietoinen siitä, että hänen kirjeenvaihtoaan avattiin ja tutkittiin. Hän kirjoittaa vuonna 1843, että epäilee Gottlundille osoitetun kirjeen joutuneen sensuurin hampaisiin:

20. mutta mihinkäs se olis mahtanut joutua. mutta siinä ei ollut mitään sellaista puhetta joka olis vaarallista nähä Kennen tahaan paitti sitä minä moitin vähän ruovisti etten ole tänä vuonna saanut Kirjojan Seilattunna, elli avamada Kotjo -- ja että nekin joita lähetän, Kattotaan: joko minun pelättänne toimittavan rauhattomuutta Valtakunnallen vai mitä hajettanne Kirjoistan, en voi ymmärtää: (kirje8)

Myöhemmin kirjeenvaihdossa Jaakkolainen kertookin, ettei enää anna kirjeitään pitäjän vallesmannin tai postin kuljetettavaksi, vaan lähettää ne muuta kautta. Suoraa hallinnon tai tsaarin kritisointia kirjeissä ei silti myöhemminkään ole. Gottlundin kirjeenvaihtoa seurattiinkin tarkemmin hänen maineensa vuoksi Ruotsin ja Venäjän viranomaisten silmissä (R. Pulkkinen 2003: 99–101, 167). Jaakkolaisen ylistävä diskurssi Venäjän tsaarista puhuttaessa on varmastikin linjassa siihen aikaan julkaistun median kanssa. Kaikki julkaistavaksi tarkoitettu materiaali kävi läpi ennakkosensuurin, ja oli valtakunnan edun mukaista, että julkaistu materiaali oli mahdollisimman Venäjä-myönteistä. Venäjän

mielistelyä käytettiin suorastaan keinona päästä läpi sensuurista: esimerkiksi Gottlund itse liitti Otavan II osaan mahtipontisen omistuskirjoituksen Suomen kenraalikuvernööri Alexander Menshikoffille (Pulkinen 2003: 112–113). Ei siis ole ihme, että Jaakkolainen asettuu pintapuolisesti linjaan julkisesti hyväksytyn diskurssin kanssa. Pinnan alla on kuitenkin tulkittavissa kritiikkiä.

5.3 Ruotsin kielen rakkaat

Tässä luvussa käsittelen Jaakkolaisen suhtautumista ”herroihin” eli ylempisäätyisiin, Suomen Kirjallisuuden seuraan, ruotsalaisiin ja ruotsin kieleen. Taustoitan analyysiä katsauksella ruotsin kielen asemaan ja yhteiskuntajärjestykseen Suomessa aineiston ajankohtana.

5.3.1 Ruotsin kieli Suomessa

Suomen alue oli ollut ennen autonomian aikaa Ruotsin hallinnan alla lähes 500 vuoden ajan. Tänä aikana sinne kehittyi vahvasti ruotsinkielinen hallinto ja virkamiehistö. Myös ylemmät säädöt olivat ruotsinkielisiä, mutta ruotsia puhuttiin toki myös talonpoikien ja säätyjen ulkopuolisten parissa erityisesti rannikkoseuduilla Länsi- ja Etelä-Suomessa. Ruotsi oli myös koulukieli sekä yliopiston ja tieteen kieli latinan ja saksan ohella. (Ks. esim. Engman 2009: 230–231.) Kun romantiikan myötä 1800-luvun alkupuolella Suomessakin alettiin innostua kansankielestä eli suomesta kansan identiteetin rakentajana, innokkaimmat ”fennofiilit” ns. Turun romantiikan piirissä 1820-luvulla olivat juuri ruotsinkielistä sivistyneistöä, jotka eivät välttämättä osanneet juurikaan suomea, vaan kiinnostus oli luonteeltaan akateemista ja esteettistä (R. Pulkinen 2003: 108). Yksi poikkeus oli Gottlund itse, joka oppi suomen nuorena ja toteutti romantiikan ihanteita käytännössä: hän oli esimerkiksi ensimmäisiä, jotka keräsivät systemaattisesti suomalaista kansanrunoutta (mts. 54–55).

Suomea puhuivat siis alemmat säädöt eli talonpojat ja maattomat, jotka muodostivat valtaosan väestöstä. Kirjoitus- ja lukutaito suomeksi oli hyvin harvinaista

vielä 1800-luvun alkupuolella. Raamattu oli suomennettu jo 1600-luvulla, ja joitain uskonnollisia ja hallinnollisia tekstejä ilmestyi suomeksi sen jälkeenkin. Ruotsiksi taas julkaistiin ja myytiin 1800-luvun alussa monenlaista kirjallisuutta. Suomessa vallitsi siis tilanne, jota voi kutsua diglossiaksi: suuri osa väestöstä puhui vain yhtä kieltä, joka oli joko suomi tai ruotsi, ja kielirajan mukana kulki yleensä myös säätyraja. Diglossian määritelmän mukaisesti toinen kieli on prestiisiasemassa toiseen nähden ja kielten käyttök kontekstit ovat erilaiset (McColl Millar 2005: 2–4). Diglossiassa voi olla kyse yhden kielen kahden eri varieteetin keskinäisestä asemasta tai kahden eri kielen keskinäisestä asemasta (*broad diglossia*; mts. 6–7). Jälkimmäinen tilanne vallitsi Suomessa, jossa prestiisikieli ja kansankieli olivat kaksi eri kieltä. Lisäksi on otettava huomioon suomen kielen sisäiset variantit. Nordlund (2007: 235) kutsuukin Suomen 1800-luvun ensimmäisen puoliskon tilannetta kaksinkertaiseksi diglossiaksi: paitsi että suomen kieli oli alisteinen ruotsiin nähden, myös suomen kielessä oli prestiisivariantti (vanha kirja-suomi), jolle taas kansanmurteet olivat alisteisia.

Stark (2006: 76) toteaa, että erityisesti käräjäoikeudenkäynneissä talonpojat kokivat voimakkaasti herrojen ja ruotsin kielen yliotteen: kielen ja juridisen sanaston osaamattomuus estivät puolustamasta itseään vääriäkään syytöksiä vastaan. Jos siis suomenkielinen torppari halusi hoitaa virallisia asioita, esimerkiksi käydä oikeutta, kaikki hänen kohtaamansa korkeammat virkamiehet ja allekirjoitettavat paperit olivat ruotsinkielisiä. Lukutaidostakaan hänelle ei ollut hyötyä, jos ei osannut ruotsia. Kartanonomistaja, joka hänenkin torppansa omisti ja häntä hallitsi, oli myös ruotsinkielinen. Tilanteen voi kuvitella olevan omiaan herättämään katkeruutta. Kun ylempisäätyiset eli ”herrat” olivat ruotsinkielisiä, saattoi myös itse kieleen syntyä negatiivinen assosiaatio. Ruotsinkielisyyden siis voi ajatella toimivan indeksinä negatiivisesta ”herra”-merkityksestä, johon liittyy ajatus epätasa-arvosta, alistamisesta ja vallankäytöstä.

Seuraavassa luvussa käsittelen Jaakkolaisen suhtautumista herroihin, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan (SKS) ja ruotsin kieleen yleensä. Jonkinasteinen katkeruus ja herraviha kuultaa läpi aina ruotsin kielestä puhuttaessa, kuten käsitellyistä esimerkeistä voi huomata.

5.3.2 Jaakkolainen, ruotsin kieli ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Jaakkolainen oli innokkaana suomen kielen harrastajana liittynyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseneksi jo vuonna 1835, vain neljä vuotta sen perustamisen jälkeen. Kiintoisaa on, että SKS:ssa oli käytössä kutsujäsenyys, eli jokainen jäsen saattoi ehdottaa uusia jäseniä mistä tahansa säädystä. Alemman yhteiskuntaluokkien edustajien, kuten talonpoikien, määrä oli kuitenkin vähäinen. (Keravuori 1999: tietokanta SKS:n jäsenistä, esittely.)

Ei ole tietoa, kuka Jaakkolaisen kutsumista seuraan oli esittänyt. Jaakkolainen oli todennäköisesti ensimmäisiä talonpoikaissäätymiä seuran jäseniä. Ensimmäisessä vaiheessa jäseneksi kutsuttiin suomenmielistä sivistyneistöä lähinnä yliopiston piiristä, vähän myöhemmin myös maaseudun papistoa ja läntisten naapurimaiden vaikuttajia. Ensimmäisenä vuosikymmenenä seurassa oli vain viisi jäsentä, joiden kotipaikaksi oli merkitty Hämeen lääni, joten paikallisesta innostuksestaan ei välttämättä ollut kyse. (Sulkunen 2004a: 43–51.)

Kuten luvussa 3.2 todettiin, Jaakkolaisella oli vaikutusvaltaa ja mainetta paikkakunnallaan ja laajemminkin pellavakaupan ja kirjojen myynnin kautta sekä seurakunnan luottamustehtävissä. Hän myös tilasi ja osti laajasti suomalaisia sanomalehtiä ja kirjallisuutta aikana, jolloin niiden kysyntä mitattiin vain kymmenissä tai sadoissa. Siten hänen nimensä on saattanutkin tulla kirjoja ja lehtiä kustantavien suomalaisuusmiesten tietoisuuteen.

Jaakkolaisen suhtautumista seuraan voi jäsenyydestä huolimatta kuvailla kriittiseksi. Seuraavassa esimerkissä tulee selkeästi esille Jaakkolaisen mielipide ruotsin kielen ja ”Helsingin herrojen” suhteen:

21. jokohan Se Suomen Kirjallisuuden Seura on hävinnyt, Kun ei minunkan vuosi maksojan ole hajettu, joita en aivo ennen lähettä, kun waaditaan, silloin aivon myös jotakin sanoo. En minä muista nähneen Aviisiloissa, mitään tilijäkän heijän toimistaan, ja enkä luuliskan Ruottin Kielel niitä Kehdattavan tehtääkkän: **Waikka Ruottin Kielellä siellä toimitettiin, Kaikki puheetkin Seuran pää Kokouksessa, Maalis Kuusa, jonka minä julistin oliwan häpiän, pää tarkoituksellen, ja ajattelin itteksen. Herrat hyvät Helsingissä, syövät kyllä Suomen leivän, Ruottin Kielell Kavalalla.** Ajavatten ahavalla, Walakoilla Walkijoilla, aurinkollen armahaallen, Kunnijaksi Kuulusaksi: mutt on ===== keksitynnä, piilotanneen povehensa terva potin taskuhunsa. jos vaan aika myöden antas,

sillä sutis sukkelasti, Aurinkoisen Armahaisen, säkenitä suloisita, ettei Koittais Kuumotaise, Suloisesti Suomen maallen: vaan en tohtinut hiiskua ajatustan. (kirje10)

Katkelmasta tulee ilmi negatiivinen arvostelma Suomalaisen kirjallisuuden seuraa kohtaan: Jaakkolainen ilmaisee sen, että puheet seuran kokouksessa pidettiin ruotsiksi, olevan *häpiän, pää tarkoituksellen*. Hän ilmaisee arvostelman lainaamalla itseään: *minä julistin*. Verbi *julistaa* viestii Jaakkolaisen sitoutumisesta omaan arvostelmaansa: kyse on dialogisesta supistamisesta, joka sulkee ulos muut äänet, kun oma mielipide sanotaan totuutena tai varmana tietona (*proclaim*). Katkelman runollisesta loppuosuudesta voi tulkita Jaakkolaisen pitävän ruotsin kielen käyttöä suorastaan petoksena suomen asiaa kohtaan: *herrat hyvät Helsingissä* ovat ajavinaan suomen kielen asiaa valkeilla ratsuilla kuin ritarit konsanaan: *Ajavatten ahavalla, Walakoilla Walkijoilla, aurinkollen armahaallen, Kunnijaksi Kuulusaksi*, mutta piilottaneet taskuunsa *terva potin*, jolla ajan tulen voi mustata auringon paistamasta Suomen maalle, eli estää suomen kielen ”aamunkoiton”. Jaakkolaisen tapana onkin ilmaista kärkevimmit mielipiteensä runomuodossa tai muuten kryptisellä metaforisella kielellä, kuten toin esiin edellisessä alaluvussa tsaarin kritisoimisen yhteydessä.

Samalla katkelma viestii lähtöoletuksena negatiivista asennoitumista ruotsin kieltä ja sen käyttöä kohtaan: *syövät kyllä Suomen leivän, Ruottin Kielell Kavalalla*. Suomen kieli esitetään uhrina ruotsin kielen suhteen. Tämänäyttypinen inhimillisen toiminnan arvostelma kumpuaa siis ideologiasta: sama toiminta, eli ruotsin kielen käyttö, ei toisenlaisen ideologian piirissä herättäisi samanlaista suhtautumista (White 2015). Vaikka SKS:n päätarkoitus oli suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin edistäminen, Jaakkolaisen näkökulmasta ruotsin kielellä ei voitu saada aikaan mitään hyvää suomen kielen asian edistämiseksi: ruotsin kielen käyttö siis teki tyhjäksi kaiken, mitä SKS pyrki toimittamaan.

Tunnettua on, että myös Gottlund suhtautui nuivasti SKS:aan ja SKS häneen, mikä varmasti osaltaan vaikutti Jaakkolaisen kantaan. SKS perustettiin vuonna 1831, jolloin Gottlund yhä oleskeli Ruotsissa saamatta edes passia Suomeen muuttamista varten (R. Pulkkinen 2003: 162). Gottlundin päästessä muuttamaan Suomeen 1834 häntä ei alkuun edes kutsuttu seuran jäseneksi, vaikka Sulkusen (2004a) mukaan hänen siihenastiset kirjalliset saavutuksensa olisivat siihen antaneet painavaakin aihetta.

Myöhemminkin suhde oli kaunainen ja Gottlund arvosteli SKS:aa ja sen jäseniä julkisesti, kuten myös he häntä. (Sulkunen 2004a: 66–74.) Gottlundin suhde SKS:aan ja takkuileva ura lienee ollut puheenaiheena hänen kirjeissäänkin, sillä Jaakkolainen vastaa hänelle vuonna 1842:

22. Niistä toimista, ja asioista, joita se Kaivattu Kirjanne puhuu, en taida muuta Kun Sydämelliisesti iloita, että se Korkein wiisauus (teissä) vielä puolta mejän Kieltämme, **näyttä Kyllä niin että Suomen Kielen puoltajat, tekee palkattomia päivä töitä**, jo siitt laulaa Lapsetkin Lammil **Ruottalainen Ruuneperi, Ruostuneista sanoistansa, kiitetähän korkijasti** === Suomen kielen soittawainen, näänytetään näljän kansa === vaan kaikkina aikona on sorretutkin ansionsa voittannut, ehkä kyllä myöhän, mutta ijäiksen! jota ei enää kateuskan kalva – (kirje8)

Ruottalainen Ruuneperi, Ruostuneista sanoistansa, kiitetähän korkijasti viittaa siis Runebergiin, joka oli jo aikanaan yleisesti arvostettu ja palkittu kansallisromanttinen runoilija ja kirjoitti ruotsiksi. Häinkin oli SKS:n jäsen, joskaan ei aktiivisesti mukana toiminnassa (Sulkunen 2004a: 19). *Suomen kielen soittawainen, näänytetään näljän kansa* viittaa tässä yhteydessä Gottlundin, joka julkaisi suomeksi runomuotoistakin kirjallisuutta⁴ ja koki urallaan vakavien rahavaikeuksien lisäksi kiittämättömyyttä, jota hän ei epäröinyt moittia ääneen. Gottlund lienee pyytänyt Jaakkolaista lähettämään myös ruokatarvikeita itselleen ja monilapsiselle perheelleen vaikeaa tilannetta helpottamaan, koska Jaakkolainen vastaa samassa kirjeessä: *Rukiin jauhoja ei taida sopia lähettä, Koska ei ole ittelläni waroja siihen (---) huomena minä lähen Kylillen, jos saan woita niin lähetän tämän Kirjan tuojan Kans --*. Nälkään nääntyminen ei siis ilmeisesti ollut kovin kaukaa haettu vertaus Gottlundin tilanteesta. Vertauksessa asetetaan jälleen vastakkain ja valtasuhteeseen ruotsin ja suomen kielet ja niiden puhujat ilmauksilla *Ruottalainen Ruuneperi* ja *Suomen kielen soittawainen*, joista jälkimmäiseen viitataan sorrettuna: *vaan kaikkina aikona on sorretutkin ansionsa voittannut*. Ruotsinkielisiin runoihin taas viitataan ”ruostuneina”. Jaakkolainen suhtautui tässäkin penseästi Runebergiin,

⁴ Muun muassa eeposmuotoinen, huonon vastaanoton saanut *Runola* (1840), jonka ensimmäiset säkeet kuuluvat: *Yksin laulon, yksin soitin / Runoja jo ruostunneita, / Lauhuja lakastunneita. / Ei mua Suomi soittatane, / Omat lapset laulattane,*

joka ruotsinkielisillä runoillaan oli saavuttanut suurta suosiota. Itse asiassa kirjeenvaihdon alkusysäys oli siinä, että Runebergille oli lyötetty kultainen kunniaraha, mistä joukko hämäläisiä talonpoikia (Jaakkolainen mukaan lukien) suuttui ja halusi lyöttää vastaavan rahan suomen kielen todellisina sankareina pitämilleen Gottlundille, Lönnrotille ja Reinhold von Beckerille. Gottlundin kertoman mukaan yksi talonpojista, kirjeisäkin mainittu Pamppalainen, kävi esittämässä asian Gottlundille, joka kieltäytyi kunnia-asta. Tämän jälkeen Jaakkolainen kirjoitti Gottlundille ja kutsui hänet käymään Jaakkolassa. (Suomalainen 1846, numerot 6–11.)

Ilmauksella ”herrat” Jaakkolainen viittaa kontekstisidonnaisesti ylempisäätyisiin vastakohtana talonpojille ja maattomille: *Tätä ei ainuastan kysy talonpojan sääty vaan en vielä kuullut monta Herraakan sitä tietävän* (kirje15). Ylempisäätyisyyden lisäksi ”herruuteen” assosioituu ruotsinkielisyys, mikä ei luvun alussa esitellyn Suomen kielelliseen tilanteen huomioon ottaen ole ihme. Kuten edellä tuli ilmi, myös SKS edusti Jaakkolaiselle tarkoituksestaan huolimatta ruotsinkielisiä herroja.

23. Herrame, joita ruokime pohjaisessa povessame, eivät osa sanoa Lijan Leipänsä nimeä kyntäjän kielellä; ja sen tähän täyty heijän pitää Ruottin kielen puolta. Minä olen Todistanu valan päällen Tuomarillen, joka otti on eiksi, ja nähnyt olen miesten lukevan sormiansa, henkein kirjoittajallen, joka ei muutoin saanut suomalaiselta väjen ylös pannaessa tieto kunka monta henkee piti ~~piti~~ kirjoitta henki kirjaan – niin totta semonenkin sanoo vastaan suomen kieltä. hee tuli tänne syömään häpeemätä suomen mustaa leipää, mutt eivät tahdo tukea suomen valkieta kieltä – (kirje7)

Tämä tunteellinen, jopa paatoksellinen katkelma on yksi kantaaottavimmista aineistossa. Jaakkolainen tuo esimerkkitarinoiden kautta esille suomen kielen sorrettua asemaa. Tuomari otti *on eiksi* – kyse voi olla siitä, että tuomari ei ole ymmärtänyt tai halunnut ymmärtää suomenkielistä todistuslausuntoa. Henkikirjoittajalle on täytynyt väestönlaskussa näyttää sormilla, kuinka monta henkeä talouteen kuului. Herrat esitetään vertauskuvallisesti riistäjinä: heitä ruokitaan Suomen leivällä, mutta he eivät osaa edes nimetä ruokaansa suomeksi. Viimeisessä lauseella vastakohtaisuutta korostetaan vielä värimetaforan avulla: *hee tuli tänne syömään häpeemätä suomen **mustaa** leipää, mutt eivät tahdo tukea suomen **valkieta** kieltä*. Ruokkiminen ja leivän syöminen viittaa säätyjakoon: suomea puhuvat olivat talonpoikia, kyntäjiä, joiden harteilla oli ruoantuotanto,

ja ruotsinkieliset olivat ylempisäätyisiä ja aatelisia, joilla oli varaa kuluttaa ruokaan ja jotka usein torpparijärjestelmän kautta myös hallitsivat maanviljelijöitä. Kieliero siis samastetaan säätyeroon ja sen kautta koettuun epäoikeudenmukaisuuteen. Tämä on sikäli mielenkiintoista, että myös Gottlund oli talonpoikaissäädyn yläpuolella ja itse asiassa puhui ”raa’asta kansasta” hieman väheksyvästi, vaikka arvosti valistuneita kansalaisia, kuten Jaakkolaista (R. Pulkkinen 2003: 201)⁵. Kieli- ja säätyraja ei tietysti myöskään ollut niin yksioikoinen, vaan ruotsinkielisissä oli myös paljon talonpoikia ja maattomia – joskaan ei juurikaan Hämeessä.

5.4 Sanomalehdet keskustelufoorumina

Jaakkolainen ottaa kirjeissään usein kantaa lukemiensa sanomalehtien sisältöön. Gottlund oli itsekin sanomalehtimies ja kirjoitteli paljon eri lehtiin, niin artikkeleita ja muita kirjoituksia kuin myös sapekkaita vastineita arvostelijoilleen. Sanomalehdissä käytiin paljon keskustelua suomen kielestä ja sen sisällöllisestä ja poliittisesta kehittämisestä. Lehtien kautta kielimiesten mietteet tulivat tutuksi myös kansalle, joka pääsi siten osallistumaan kirjakielen kehittämisprosessiin. (Nordlund 2004: 286–290.)

5.4.1 Suomalaisen sanomalehdistön nousu

Ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti oli kirkkoherra, kielimies Anders Lizeliuksen julkaisema *Suomenkieliset Tieto-Sanomat*, joka ilmestyi vuosina 1775–1776. Valistushenkinen lehti oli suunnattu nimenomaan tavalliselle kansalle, ja sellaisena se oli ensimmäinen koko Ruotsi-Suomessa. Se sisälsi mm. maataloutta ja kotitaloutta käsittelevien ohjekirjoitusten lisäksi kotimaan ja ulkomaan uutisia. Lehti lopetettiin tilaajien puutteessa vain vuoden ilmestymisen jälkeen, ja suomenkielinen sanomalehdistö sai odottaa kukoistuskauttaan vielä puolisen vuosisataa. (Tommila, Landgren & Leino-

⁵ Esimerkiksi Jaakkolaiselle osoitetussa kirjekonseptissaan (1842) hän ehdottaa, että talonpojat veisivät tsaarille ehdotuksen käytännön toimista suomen kielen aseman parantamiseksi, jonka sisällön hän luonnostelee kirjeessä ja kirjoittaa perään: *Olisipa vielä muutaik sanomista, mutta minä varon että tuosta jo tuntisivat tätä ei lähteneen Talonpojan peästä.*

Kaukiainen 1988: 54–58.)

Suomenkielisten sanomalehtien aika alkaakin toden teolla Reinhold von Beckerin toimittamasta *Turun Wiikko-Sanomista*, joka alkoi ilmestyä vuonna 1820. Sitä seurasivat *Oulun Wiikko-Sanomia* 1829 ja *Sanan Saattaja Wiipurista* 1833. Lehtien ilmestyminen oli kuitenkin katkonaista ja kärsi sekä toimittajien että tilaajien puutteesta. Suomenkielistä lukijakuntaa oli vielä 1820–30-luvuilla vähän. Ensimmäiset suomenkieliset lehdet oli osoitettu tavalliselle kansalle, mutta käytännössä tilaajakunnan muodostivat lähinnä papit ja opettajat. (Tommila ym. 1988: 87–129.) Adam Jaakkolainen oli yksi poikkeuksellisista valistuneista talonpojista: hän tilasi kaikki suomenkieliset lehdet aina *Turun Wiikko-Sanomista* alkaen ja luki niitä innokkaasti (Kuuliala 1939).

Kirjeenvaihdon ajankohtana 1840–50-luvuilla ilmestyneitä suomenkielisiä sanomalehtiä olivat Pietari Hannikaisen *Kanava*, August Ahlqvistin ja Antero Wareliuksen ym. *Suometar*, J. V. Snellmanin aloittama *Maamiehen Ystävä* ja Gottlundin omat *Suomalainen* ja *Suomi*. Jaakkolainen mainitsee kaikki nämä lehdet kirjeissään.

4.4.2 Jaakkolaisen kannanottoja julkiseen keskusteluun

Valtaosa viittauksista sanomalehtiin on sävyltään negatiivisia, moittivia. Joitakin niitä on tosin pehmennetty: *Muutoin ei me Kanavaakaan ole moittinnut, onhan sillä lähin ollut hyvä tarkoitus* – (kirje13). Gottlundin sanomalehteen *Suomalaiseen* tosin viitataan positiivisesti, mutta siihenkin sisältyy moite Gottlundin toimintaa kohtaan:

24. **Tieto lehdestä Suomalaisesta pidämme paljon**, ja eikä kukaan ole kuulunut siitä muuta moitivan, kun sitä että **kehuttin meittä. En minäkän olis suonnut vielä siitä virkaavanne** ennen kun toisena vuona, että olisimme saanut myökin täällä puhuva suullisesti Teidän töistä ja toimistanne, ettei olis luultu meijän puhuvan kostoksi, teijän kehumiisestanne. (kirje13)

Gottlund oli julkaissut artikkelisarjan otsikolla ”On niitä miehiä Hämeessä, muutamia muuallakin” (*Suomalainen* 1846, numerot 6–11), joka kertoi Gottlundin vierailusta Jaakkolaan ja Jaakkolaisen sekä hänen lähipiirinsä hyvästä vaikutuksesta lammilaisten

moraaliin ja sivistykseen (ks. esim. 2 s. 22). Tätä Jaakkolainen perisuomalaisen vaatimattomasti moittii ja perustelelee, että nyt he eivät voi kehua Gottlundia ilman, että muut luulevat sen olevan vain vastinetta Jaakkolaisen kehumisesta. Alun arvostelma *Tieto lehdestä Suomalaisesta pidämme paljon* on enemmänkin johdannonomainen myönnitys ennen moittivan asenteen ilmaisua. Katkelma alkaa monikon ensimmäisessä persoonassa ja siirtyy yksikön ensimmäiseen: *En minäkän olis suonnut vielä siitä virkaavanne*. Jaakkolainen tuo siis ensin esiin toisena äänenä yleisen mielipiteen, johon sitten omalla äänellään yhtyy eli kannattaa (*endorse*): on kuultu moittittavan sitä, että Jaakkolaista kehuittiin, ja hänkään ei olisi suonut sitä (vielä) tapahtuvan.

Seuraavassa esimerkissä Jaakkolainen esittää kannanoton suomalaisten lehtien toiminnasta.

25. Mielestäme ei olis Soveljas Suomalaisten aviisijien moittija olenkan toinen toisensa Kielen Käytäntöä: minä olen Kuullut Ruottin Kielen rakkaitten siitä hyvin iloittevan, ja Koko Suomenkielen sentähden Kelvottomaksi sanovan, eihän tuolla mahdais olla suurta, eroitusta jos sen sanan toinen sanos u(--)
toiselakin Tavall Kun vaan selvä ääni on – (kirje13)

Jaakkolaisen paheksuma toiminta on toisten lehtien kielenkäytön moittiminen: *Mielestäme ei olis Soveljas Suomalaisten aviisijien moittija olenkan toinen toisensa Kielen Käytäntöä*. Katkelman edellä Jaakkolainen mainitsee *Kanava*-lehden arvostelleen Gottlundin almanakkasuomennoksen kieliasua, ja tähän hän kohdistaa kritiikkinsä. Inhimillisen toiminnan arvottamisen kannalta Jaakkolainen vetoaa asiallisuuteen/säädyllisyyteen (*propriety*) sanalla *soveljas* (po. *sovelias*). *Sovelias* on Kielitoimiston sanakirjan mukaan “hyvien tapojen, yleisen mielipiteen tms. kannalta hyväksyttävä, oikea, sopiva, korrekti” (KS 2017: s.v. *sovelias*). Jaakkolainen vetoaa siis yhteisössä hyväksytyihin sosiaalisiin normeihin, ja ilmaisee lehden toimittajien toiminnan olevan niiden kannalta epätoivottavaa. Viesti vahvistuu myös käyttämällä monikon 1. persoonaa: *mielestäme*. Jaakkolainen perustelelee arvostelmaa sanomalla, että lehtien toiminnan seurauksena ruotsinkieliset voivat pitää suomen kieltä huonompana tai kelvottomana. Se taas ei ollut toivottavaa, koska Jaakkolainen ja muut suomenmieliset pyrkivät saamaan suomen kielen aseman ja arvostuksen samalle tasolle ruotsin kanssa. Normi, jonka perusteella Jaakkolainen esittää arvostelmansa, pätee siis hänen näkökulmastaan suomalaisten tai suomen kielen edistämiseen pyrkivien keskuudessa, mikä on tekstiin kirjoittuva kohderyhmä.

Jaakkolainen oli kuitenkin mielipiteineen vähemmistössä fennomaanien piirissä. Suomenkielisten julkaisujen kielenkäytön arvostelu oli tuolloin sanomalehdissä hyvin tavallista: normikeskustelu oli osa kielen standardisaatioprosessia. Gottlund oli aina kaikenlaista ulkopuolista säätelyä ja ohjausta vastaan ja vastusti kirjakielen yhtenäistämistä, joka oli siinä vaiheessa vallitseva tavoite kielimiesten piirissä (R. Pulkkinen 2003: 230; Sulkunen 2004a: 68).

Jaakkolainen oli sopuisa mies⁶ (toisin kuin Gottlund) ja ei pitänyt aggressiivisesta kielenkäytöstä ylipäättään, mikä saattoi olla yksi syy siihen, että hän vastusti lehtien kieliriitelyä. Siitä kertoo myös Gottlundin *Suomi*-lehdessä julkaistavaksi tarkoitettu vastinekirjoitus *Suometar*-lehdelle Jaakkolaisen kirjeessä: *Tämä Suomettaren wiha, kohden Her Lec Gottlundi, on meillen varsin tarpetoin tietä. Sillä Herran Gottluntin mielen ja kielen, työt ja teot sekä wirheissään, että oikijassa hyvydessään olemme jo, kuka ties ennen tuntennut, kun Suomettar syntykän, jonka tähden näitä purevia vihoja emme ollenkan toivos tietäksemme, jotka ei liikuta muita [kuin] sen kirjoitajia. (---) niin hyvät Suomettaren toimittajat, jättäkää nuo torat pois Suomettaren nimee häväisemästä* (kirje15). Samalla Jaakkolainen toki aina puolusti sanomalehtikiistoissa Gottlundia ja hänen julkaisujaan. Gottlund itse ei jäänyt sanomalehtipolemiikeissa suinkaan sannattomaksi, vaan arvosteli kärkevin sanoin kaikkia häntä käsitteleviä negatiivisia kirjoituksia. Hänen maineensa riidanhaastajana ja kiistakirjoittelijana on jäänytkin elämään. (R. Pulkkinen 2003: 195–202.) Jaakkolainen varovasti hieman näpättääkin Gottlundin tapaa vastata kärkkäästi arvosteluihin: *Tässä mejän mainitussa Kanavassa oli se Allakan suomennuksen m[oi]te varsin outo ja mitätöin, ettemme mee olis luullut teijän siehen vastavan, niin mitään, sillä, mejän puolen Kanavan, lukijat sen kyllä jo lukeis- saan tarpeeks vastasivat* (kirje12).

Jaakkolainen arvosteli lehtiä myös yleisesti sisällön kannalta: niissä ei kerrottu ajankohtaisia uutisia tai tiedotettu tarpeellisista asioista.

26. No jokohan tulevana vuona saadaan Herrani aviisiä Suomen kielellä,

⁶ Gottlund itse mainitsee ikään kuin ihmetellen Jaakkolaisen sopuisuudesta tämän muistokirjoituksessa (*Suometar* no 11, 18.3.1859): *Eikä tarvitakkaan sen suurempata to'istusta tämän miehen tasaisesta ja wakaisesta mielen-luonnosta, kuin että hään kaiken elinaikanansak eli ei ainoastaan tämän sisärensäk, mutta myöski molemman veljensä, ja kaiken noapurinsakki kanssa, semmoisessa hywässä sowinnossa ja mieli-suosiossa, ettei niin milloinkaan mikään paha sana kulunut, eikä waihtunut, heijän wälillänsäk.*

joita ei nyt enään muut viitti kirjoittaa. Se on kyllä tosi, että niillä suomalaisilla aviisiloilla, joita nyt viimiseksi oli ei ollut ottajaita, mutta eihän ne ollutkan justiin kiitettävät ottakan. Tarpeelliset asijat ei niissä ilmoitettu, Ulkomaan sanomija ei/ myös rasittu niihin panta. jos ~~yksi~~ olis edes antanut niissä, ulos tulleet asetukset, Talon pojillen tietä, edes ne jotka niihin olis mahtunut, ja monta muuta tarpeelliista tiettävää, ja Ulkomaan tielot/ olis tehnyt pikkuherraisillen hupasiksi, (---) ja muutenkin pitää ruottalaiset suomalaisis aviisis olevia tietoja vähän arvoisina. Mutta en saata sanoa olevan ilman syytä; sillä eihän niissä suomalaisis aviisis ollutkan uusia tietoja koskaan. Ainahan ne oli jo parin viikko ennen ruottalaisis aviisisa olluna ennen kunne suomalaisiin pantiin– (kirje 11)

Jaakkolainen käyttää eksplisiittisen evaluoivaa kieltä: ***eihän** ne ollutkan justiin **kiitettävät** ottakan.* Hän myös argumentoi, että ruotsalaiset eivät arvosta suomalaisten lehtien uutissisältöä ja yhtyy itse mielipiteeseen: *ja muutenkin pitää ruottalaiset suomalaisis aviisis olevia tietoja vähän arvoisina. Mutta en saata sanoa olevan ilman syytä; sillä eihän niissä suomalaisis aviisis ollutkan uusia tietoja koskaan.* Hän siis asettuu linjaan vastustajiensa mielipiteen kanssa, minkä hän itsekin ilmaisee epäodotuksenmukaiseksi *mutta*-sanalla.

Valtaosa sanomalehtiin kohdistuvista arvostelmista on monikon 1. persoonassa. Sen käyttö voi viitata siihen, että tekstiä on kirjoitettu yhdessä muiden kanssa tai se perustuu yhteiseen mielipiteeseen. Sanomalehtien lukeminenkin oli varmasti kollektiivista: kaikilla ei ollut varaa tilata lehtiä tai lukutaitoa, joten kokoontuminen yhteen lehtien ääneen lukemista ja kommentointia varten oli luontevaa. *Me* voi edustaa Jaakkolaisen ystäviä, ainakin Kustaa Paturia, joka hänen laillaan oli innokas kirjoittaja ja suomenmielinen. Myös Jaakkolaisen veljet olivat kiinteä osa hänen välitöntä sosiaalista verkostoaan ja mukana kylän valistuspyrkimyksissä, kuten Gottlund *Suomalaisessa* (9/1846) kirjoittaa: *Toki ei ollut Jaakkolainen varsin yksinään näissä toimeissa; hänen molemmat jo ennen mainitut veljensä, kumpaisetkin oivat ja rehelliset miehet, rupeisivat heti hänen parahaiksi puollustajoiksi.*

5.5 Kylän tukipylväs ja papisto

Vauraana talollisena Jaakkolainen oli paljon tekemisissä Lammin papiston kanssa.

Klinge (2006: 387–391) laskee Jaakkolaisen mainittavimpiin paikallisiin henkilöihin kartanonomistaja, protokollasihteeri von Platenin ohella. Kirjeissään Jaakkolainen puhuu paljon Lammin papeista: kappalaisista ja kirkkoherrasta. Tässä luvussa analysoin hänen suhtautumistaan heihin.

Kappalaiset olivat seurakunnan arvojärjestyksessä kirkkoherran alapuolella, ja hoitivat papin tehtäviä seurakunnan eri osissa tai kappeliseurakunnissa. Kappalaiset olivat siten lähempänä seurakuntalaisia ja heidän elämäänsä. Heidän palkkansa oli vain kolmasosa tai viidesosa kirkkoherran palkasta, eli he olivat taloudellisesti huomattavasti heikommassa asemassa. Kirkkoherra puolestaan oli tuohon aikaan paitsi kirkollinen, myös paikallishallinnollinen johtaja – usein pitäjän vaikutusvaltaisin mies. Kirkkoherran johtama kirkonkokous päätti myös monista maallisista pitäjän asioista ja hoiti yhteiskunnallisia tehtäviä. (Murtorinne 1992: 37–38.)

Jaakkolainen nimitettiin kuudennusmieheksi 30-vuotiaana vuonna 1820 (Kuuliala 1947: 300). Kuudennusmies oli seurakunnan luottamustehtävä, johon sisältyi monenlaisia tehtäviä aina kymmenysten keräämisestä seurakuntalaisten yleisen moraalin valvontaan. Luottamusmiesten arvojärjestyksessä kuudennusmiehet olivat kirkonisännän alapuolella. Kirkonisännäksi Jaakkolainen nimitettiin vuonna 1850 tai 1851 (Kuuliala 1952: 264). Kirjeessään 12.7.1851 hän kirjoittaa: *Waan monen laisia vaivaloisia huolettavia toimituksia on pantu päälleni, jotka kuitinkin on palkattomia päivä töitä* – Tämä viittaa todennäköisesti kirkonisännän luottamustehtävään. Murtorinne (1992) kertoo teoksessaan *Suomen kirkon historia 3*, että kirkonisäntä oli seurakunnan merkittävin luottamusmies: hänen tehtävänä oli huolehtia kirkon omaisuudesta, kirkonkassoista ja kirkon saatavien kokoamisesta. Kirkonisäntänä toimi useimmiten paikallinen säätyläinen tai vaikutusvaltainen talonpoika. Murtorinne huomauttaa, että kirkonisännän toimen haltijalta edellytettiin taloudellisen vastuun vuoksi luku- ja kirjoitustaitoa, ja kirkon taloudenhoito edellytti läheistä yhteistyötä kirkonisännän ja kirkkoherran välillä. Ennen 1860-luvun kuntalakia seurakunnan papisto ja luottamusmiehet huolehtivat pitkälti myös maallisen hallinnon asioista, kuten köyhäinhoidosta ja koulutuksesta kinkerien muodossa. Tästä saa hyvän kuvan siitä, miten merkittävässä asemassa Jaakkolainen oli seurakunnassa ja sitä kautta koko paikkakunnan hallinnossa. (Murtorinne 1992: 78–79.)

5.5.1 Jaakkolainen ja kappalaiset

Seuraavassa katkelmassa Jaakkolainen kertoilee Gottlundille pitäjän kappalaisista. Inhimillisen toiminnan arviointia vahvimmin osoittavat kielenaineokset on lihavoitu ja niiden perässä on hakasulkeissa vastaava inhimillisen toiminnan arvioinnin resurssi. En ole tarkemmin eritellyt resurssin sisältämää ominaisuutta, koska se tulee tekstissä hyvin ilmi. Arvioinnin positiivisuus tai negatiivisuus on ilmaistu plus- tai miinusmerkillä.

27. Kappalain pitäis vasta vuen päästä tulla. Se **kehutaan kelpo mieheksi** [+asiallisuus/säädyllyisyys], ja oli se minun tykönän tervehtämäs, ja kiitämäs kutsumuksen edestä, ja julisti oikein olevansa kiitollinen seurakunnalle, siitä että häntä aivan yksi mielisesti kuttuttiin Lammillen –

Kappalaisen wiran toimittaja, Cederblad, on **hyvän luontonen mies, Kaikillen aivan nöyrä** [+asiallisuus/säädyllyisyys], ja **tekee työtäänsä, ja virkaan uskollisesti**, [+määrätietoisuus] mutta on **varsin lyhy mielinen**, ja toisinaan näyttäs olevan **warsin wajaan Sielunsa woi-mista** [-kyvykkyys]: mee saamme häpiällä, usein Kuulla Jumalan! palvelusta toimitettavan Kirkossamme –

Kappalain Kappelissa Winter, on **erin Kummanen mies** [normaalius: outous] hän Käyttä itten parempain ja huompain tykönä oman päänsä jälkeen Kaikki Seurakunta on suuressa tuskassa hänen Kansansa, kaikki **hänen Elämänsä näyttä, ettei hän ole Siveyden Koulua käynnytkän** [-asiallisuus, säädyllyisyys].

Mutta minulen osoittaa **totisen ystävyiden**, [+uskottavuus] vaikka olen usein häntä Kahen Kesken hyvinkin **torunut, hänen Siivottomuudestaan** – [-asiallisuus/säädyllyisyys] (kirje10)

Jaakkolainen esittää jokaisesta kappalaisesta ensin luonnehdinnan jollakin adjektiivilla ja predikatiivilauseella (lihavoinnit) ja sen jälkeen perustelee luonnehdintaansa joko henkilön toiminnalla tai sillä, miten yhteisö tai hän itse on sen kokenut.

Ensimmäisessä kappaleessa Jaakkolainen ensin ilmaisee passiivilla *kehutaan* tulevan kappalaisen olevan kelpo mies. Passiivi tuo mukaan toisen äänen: joku tai jotkut ovat kehuneet kappalaista. Konjunktioilla *ja* hän lisää heti perään kappalaisen käyneen hänen luonaan. Tämän voi katsoa olevan jatkoa kehulle: tuonnempana samassa kirjeessä Jaakkolainen pitää negatiivisena sitä, ettei uusi kirkkoherra Lagus ole käynyt hänen luonaan vierailemassa (ks. esimerkki 29). Tämä kappalainen kuitenkin tuli vierailulle: sen osoittaa kohosteiseksi tai vastakkaiseksi Laguksen toiminnalle myös käänteinen sanajärjestys: *oli se minun tykönän tervehtämäs*. Jaakkolainen siis ensin siteeraa toista ääntä

(*kehutaan kelpo mieheksi*) ja sitten itse kannattaa (*endorse*) toisen äänen myönteistä asennoitumista kertomalla kappalaisen toiminnasta myönteiseen sävyyn.

Suhtautuminen virkaatekevään kappalaiseen, Cederbladiin, on kaksijakoista: ensin Jaakkolainen ilmaisee myönteisen arvostelman tämän työteliäisyydestä ja nöyryydestä, mutta sen jälkeen lisää kielteisen arvostelman kyvykkyydestä: *on varsin lyhy miehen, ja toisinaan näyttäs olevan warsin wajaan Sielunsa woimista*. Suhtautumisen intensiteettiä on sentään pehmennetty: *varsin, toisinaan*. Seuraavassa lauseessa hän vielä kuitenkin vahvistaa ja perustelee kielteistä suhtautumista puhumalla monikon ensimmäisessä persoonassa koko seurakunnan äänellä: *mee saamme häpiällä, usein Kuulla Jumalan! palvellusta toimitettavan Kirkossamme*–. Suhtautumisen painopiste siirtyy tässä lauseessa inhimillisen toiminnan arvostelusta seurakunnan affektiin eli häpeään.

Kappeliseurakunnan kappalainen Winteristä Jaakkolaisella on myös kaksijakoinen näkemys: ensin hän kertoo tämän olevan *erin kummanen mies*, koska *hän Käyttä itten parempain ja huompain tykönä oman päänsä jälkeen*: tämä taas viitanee siihen, kenen luona kappalainen on vieraillut. Jaakkolainen ei ilmeisesti ollut tyytyväinen siihen, miten vierailut jakautuvat parempi- ja huonompisäätysten välillä. Hän kuvaa taas seurakunnan affektia, jota kappalaisen siveetön käytös herättää: *suuressa tuskassa hänen Kansansa*. Kontrastoivalla konjunktioilla *mutta* Jaakkolainen lisää myönnetyksenä, että häntä kohtaan kappalainen Winter on ystävällinen. Hän kertoo toruneensa kappalainen Winteriä kahden kesken, mutta tämän osoittavan silti ystävällisyyttä. Jaakkolainen on siis siinä asemassa, että voi kahden kesken torua pappia sopimattomasta elämästä.

Viimeisen kerran Jaakkolainen puhuu papeista viimeisessä kirjeessään Gottlundille vuonna 1857:

28. Kuitenkin olisivat kaikki pantavat paperillen! olevaisten ja tulevaisten miedittäväks- mutta nyt ne jäävät minulta tänne jättämätä, minä wien hämäärän ajan asiat muassan: meidän seurakunnas olen minä nyt wanhin niistä miehistä, jotka jotain tietää, ja jotka joitain tahtos tietää. Täällä ei ole ollut edes yhtä Pappia, koko minun ikäni aikana, joka jostain wanhuuksista olis tahtonnut wähääkän tietää. Nykyiset kirkon herrat owat olleet warsin huolettomat, nykysistäkin== Wielä sallimattomatkin== niistäkin asijoista joita heidän olis pitänyt oikein kehoittaa: edes antamaan niin onhan meilläkin sielujen palka Paimenia aina ollut ja nyt on warsin hyvä – (kirje29)

Hän kertoo kirjeessä haluavansa kirjoittaa pitäjän kirkkohistorian, koska hän on seurakunnassa ainoita, *jotka jotain tietää, ja jotka joitain tahtos tietää*. Tähän liittyen hän kritisoi pappeja siitä, ettei heitä kiinnosta ”wanhuudet” eli historia. Samalla hän moittii nykyisiä pappeja välinpitämättömyydestä nykypäivänkin asioita kohtaan: *Nykyiset kirkon herrat owat olleet warsin huolettomat, nykysistäkin*. Arvottava ilmaus on myös viimeisen lauseen *sielujen palka Paimenia*. Palkkapaimenella eli ns. leipäpapilla Jaakkolainen viittaa siihen, että papit eivät hänestä ole vilpittömästi uskovia, vaan tekevät työtään palkan vuoksi. Tämä on yksi ainoista kohdista, jossa Jaakkolainen arvostelee pappeja teologisesta näkökulmasta: muut arvostelmat koskivat enemmän pappien käytöstä sekä yleisesti että erityisesti häntä itseään kohtaan.

5.5.2 Jaakkolainen ja kirkkoherra Lagus

Lammin uudeksi kirkkoherraksi nimitettiin vuoden 1842 kesäkuussa iisalmelainen, Viipurissa, Moskovassa ja Turussa opiskellut Johan Lorenz Lagus. Jaakkolainen mainitsee Laguksen kirjeissään useaan kertaan, ensimmäisen kerran vuoden 1843 helmikuussa, kun Lagus oli aloittelemassa virkaansa.

29. Jo mejän pitäjään sanotaan Uuden Kirkoherrankin vähän muutelevan kalujaan. Kummonen herra tuosta nyt saatane, ei tiejä vielä. Muistan Herrani muinen häntä vähän kehuneen, silloin kun se täällä oli ittejänsä näyttämässä vaan minä en ole vielä herra Laakusta puhutellut, enkä sitä likempää nähnyt, kun saarnassa seisojessa. On hän täällä käynnyt muutamia tervehtämäs vaan ei meillä – (kirje10)

Katkelmasta käy ilmi epäluuloinen suhtautuminen tulevaan kirkkoherraan: *Kummonen herra tuosta nyt saatane, ei tiejä vielä*. Adjektiivi *kummonen* tarkoittaa samaa kuin *milainen, minkälainen*, mutta kieltosanaan yhdistettynä ilmaisee väheksyntää: *ei kummonen* = *ei häävi, mitätön*. Jälkimmäinen merkitys saattaa tosin olla uudempaa kieltä. (Suomen murteiden sanakirja, s.v. *kummoinen*.) Potentiaalimuotoisella verbillä *saatane* Jaakkolainen ilmaisee episteemistä epävarmuutta, samoin kuin sivulauseella *ei tiejä vielä*. Jaakkolainen siis positioi itsensä tietämättömäksi: hänellä ei vielä ole tietoa, jonka perusteella arvioida objektia eli tässä tapauksessa kirkkoherraa. Kirkkoherra on siis

vielä tuntematon, mikä on itsessään negatiivinen arvio inhimillisen toiminnan arvottamisen normaalin resurssissa, vastakohtana tutulle (Martin & White 2005: 53). Seuraavassa lauseessa Jaakkolainen ottaa mukaan toisen äänen (dialoginen laajentaminen) laa-
naamalla Gottlundia: *Muistan Herrani muinen häntä vähän kehuneen*. Hän ilmaisee Gottlundin myönteisen arvion Laguksesta (verbi *kehua*), tosin kuvaa arvion astetta sanalla *vähän*.

Sitten hän kuitenkin irtisanoutuu Gottlundin arviosta aloittamalla sivulauseen konjunktioilla *vaan*, joka *mutta*-sanalla tapaamaan ilmaisee vastakohtaisuutta tai varausta ensin esitettyyn väittämään (*Kielitoimiston sanakirja*, s.v. *vaan*, *mutta*): *vaan minä en ole vielä herra Laakusta puhutellut, enkä sitä likempää nähnyt, kun saarnassa seisojessa*. Syntyy kuva, että Jaakkolainen jo odottaa Lagusta vierailulle: *On hän täällä käynnyt muutamia tervehtämäs vaan ei meillä*. Pitäjän merkkihenkilönä hän toki odottaakin tustuvansa kirkkoherraan.

Seuraavassa kirjeessä Jaakkolainen jo varovasti ilmaisee mielipiteensä Laguksesta:

30. Jo me oleme nyt saanut Kirkkoherrankin uuden itte piispa oli sitä täällä vihkimässä – näyttäis tämä Herra olevan Jumalaa! pelkäävä mies, ja soveljaan näkönen luonostaan, jos ei han [voeta] muutu – (kirje 11)

Tässä katkelmassa Jaakkolainen luonnehtii Lagusta kahdella eksplisiittisellä ilmaisulla: *Jumalaa! pelkäävä mies* ja *soveljaan näkönen luonostaan*. Molemmat ilmaisevat sosiaalisen hyväksynnän resurssin mukaista positiivista asiallisuutta/säädylisyyttä (*propriety*). Nämäkin kuitenkin asetetaan varaukselliseksi episteemisellä verbirakenteella *näyttäis -- olevan* sekä sivulauseella: *jos ei han [voeta] muutu*. Jaakkolainen ei siis ole täysin vakuuttunut Laguksen hyväksyttävyydestä, vaan ilmaisee, että tilanne voi myös muuttua: hän ei siis pidä Lagusta täysin luotettavana myös tulevaisuudessa (*tenacity*). Samassa kirjeessä hän kertoo väitelleensä suomen kielestä ja suomalaisesta kirjallisuudesta Laguksen kanssa tavattuaan tämän veljentyttärensä ristiäisissä:

31. Siellä weljin tykönä Ristijäisis oli meillä paljon pakinaa Suomen Kielestä, ja niiten Kirjoitajaista ja Kirjoista, tämän meijan uuden Kirkkoherame Kans mutta se on niin Ruottalainen ettei se oikeen ollut monet Kerratt ilossa Kampaukses Suomalaisten Kirjan tekijöistä, ja niiten Kirjoista,

mutta aina oleme luullut häpiän herraisillen antaneenneme (kirje11)

Jaakkolainen kuvaa Lagusta ilmaisulla *niin Ruottalainen*, mikä on tulkittavissa negatiiviseksi arvostelmaksi, kun ottaa huomioon Jaakkolaisen poliittisen kannan. Ilmausta seuraavan lauseen merkitys on hivenen epäselvä: *ettei se oikeen ollut monet Kerratt ilossa Kampaukses Suomalaisten Kirjan tekijöistä*. Siitä kuitenkin ilmenee, että he kiistelivät tai väittelivät (olivat kamppauksessa: *Suomen murteiden sanakirja*, s.v. kamppaus) suomalaisista kirjoista. Kamppailun lopputuloksesta Jaakkolainen sanoo: *aina oleme luullut häpiän herraisillen antaneenneme*. Hän siis ilmaisee arvelevansa voittaneensa väittelyn vastapuolen joutuessa häpeämään. Samassa lauseessa hän ryhmittää Laguksen ”herraisiksi”. Jälleen Jaakkolaisen tuntien tämä ei ollut positiivinen luokittelu.

Klingen mukaan Lagus ei suinkaan ollut suoranaisesti ruotsalaismielinen, vaan suhtautui myönteisesti suomen kieleen ja edusti ns. valtavirtaista, SKS:n henkistä kansallisuusaatetta, vastakohtana Gottlundin ja Jaakkolaisen ”vallankumouksellisuudelle”. Gottlund oli tuossa vaiheessa jo syrjäytetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toiminnasta. Klingen mukaan näkyvä syy oli hänen ”omituisuutensa”, mutta todellinen syy oli poliittinen epäluotettavuus hallituksen silmissä: Gottlund oli aikaisemmin karkotettu Ruotsista, kun hänen työnsä Värmlannin metsäsuomalaisten aseman parantamiseksi oli tulkittu kapinan yllyttämiseksi. Lagus oli siis Jaakkolaisen silmissä liian maltillinen, ja Jaakkolaisen esittämä esivallan kritiikki ei liene ollut Laguksen silmissä hyväksyttävää jo virkansasakaan puolesta. (Klinge 2006: 385, 390.)

Vuonna 1854 Jaakkolainen vielä kirjoittaa Laguksesta:

32. Ei ole meijän pitäjäs enään entinen laulunkan henki eleillä, eikä ole nousevasta nuorisostakan oikein toimen miehen toivoia. Mutta meijän hyvä Kirkko herra kontrahti Rovasti Lagus, ei justiin tahdokkan= hän on, warsinkin talon pojan säädyltä Rakastettu. nimittäin niiltä jotka ei tointa, järjestykseen rakasta – herrat toivoovat oikein sillen Idensalmen saantia – jota myös Idensalmen herratkin kuulu toivovan, joka olis aivan lysti asia kun waan saivat: (kirje25)

”Laulun hengellä” Jaakkolainen viitanee kansallisuusaatteeseen. Yksi sen tavoitteista oli nostaa suomalaiset kansanlaulut ja runot arvoonsa, mistä Jaakkolainenkin puhuu kirjeissään. Jaakkolaisen mielestä aate ei siis Lammilla enää ole arvossaan, *eikä ole nousevasta nuorisostakan oikein toimen miehen toivoia*. Sitten hän vihjaa, että kirkkoherraa

tämä asiointi ei haittaa: *Mutta --- Lagus ei justiin tahdokkaan = hän on, warsinkin talon pojan säädyttä Rakastettu. nimittäin niiltä jotka ei tointa, järjestykseen rakasta.* Jaakkolaisen mukaan siis Laguksesta pitävät erityisesti ne talonpojat, jotka eivät rakasta tointa ja järjestystä, siis ei toimen miehet eli suomalaisuusaatteen edistäjät. Klinge huomauttaa samaisesta kirjeestä, että siitä ”heijastuu jonkinlainen kauna Lagusta ja hänen nauttimaansa arvostusta kohtaan”. Jaakkolainen kuitenkin sanoo, että Laguksen pääseminen Iisalmen kirkkoherranvirkaan olisi *aivan lysti asia*, minkä voi tulkita kahdella tavalla: joko Jaakkolainen ilahtuisi päästessään Laguksesta eroon, tai hän vilpittömästi iloitsisi Laguksen etenemisestä urallaan. Lagus asetettiin seuraavana vuonna (1855) Iisalmen kirkkoherraksi, eikä Jaakkolainen puhu hänestä kirjeissään sen enempää.

On vaikea sanoa, mikä on Jaakkolaisen lopullinen kanta Lagusta kohtaan. Kaikista katkelmista heijastuu tietynlainen epäluuloisuus, vaikka Jaakkolainen häntä pitääkin soveliaana ja Jumalaa pelkäävänä. Lagus oli kuitenkin kirkkoherrana osa niitä ”herroja”, joista Jaakkolainen usein puhuu negatiiviseen sävyyn. Klingen (2006: 389–391) mukaan Jaakkolainen oli Laguksen kanssa erimielinen ja kriittinen tätä kohtaan, ja tämä luenta saa jonkin verran tukea asennoitumisen analyysistä, vaikka Jaakkolaisella on Laguksesta hyvääkin sanottavaa. On tosin vaikea yhtyä Klingen näkemykseen siitä, että erimielisyydet olisivat johtuneet Jaakkolaisen ”vallankumouksellisuudesta”.

6 Yhteenvetoa ja pohdintaa

Jaakkolaisen kieli-ideologioita tarkastellessa voi erotella kielten välisen ja kielen sisäisen ideologian. Kielen sisäisenä ideologiana esiin nousee nk. kansankielisyyskanta. Jaakkolainen asettuu linjaan Gottlundin kanssa siirtymällä kirjeenvaihdon aikana käyttämään yhtä oman murteensa leimallisimmista piirteistä, *l*-varianttia yleiskielen *d*:n vastineena. Hänen murteen käyttönsä on siten (ainakin osittain) tietoista ja indeksoi halua mukautua vastaanottajan näkemyksiin ja sitä kautta laajempaan kansankielen arvostamisen ideologiaan. Hän alkaa myös kirjoittaa etunimensä ilman *d*-kirjainta (*Adam Fredrik* > *Aatu Reito* ym.) Tämä kertoo suvaitsevasta suhtautumisesta variaatioon ja oman murteen käyttöön. Toisaalta etunimen suomalaistaminen on myös puristisen ideologian muukaista: *d*:tä pidettiin vierasperäisenä ja suomen kieleen sopimattomana. Jaakkolainen kertoo myös eksplisiittisesti olevansa kirjakielen variaation hyväksymisen kannalla: *ei-hän tuolla mahdais olla suurta, eroitusta jos sen sanan toinen sanos u[--] toiselakin Tavall Kun vaan selvä ääni on --*. Jaakkolaiselle on tärkeää suomen kielen poliittinen asema eli statussuunnittelu, josta hän puhuu enemmän eksplisiittisesti kuin korpusuunnittelusta. Korpusuunnittelun kannalta hän on jälleen samoilla linjoilla Gottlundin kanssa, jonka mukaan kieli kehittyy parhaiten itseksensä, kun sitä saa käyttää vapaasti.

Jaakkolaisen kieltenvälisessä ideologiassa vastakkain ovat suomi ja ruotsi, vaikka venäjän kielikin oli konkreettinen uhka suomen kielen asemalle. Kuten tsaarin ihailusta huomaa, Jaakkolainen ei kokenut Venäjää ja siten venäjän kieltäkään niin negatiivisena ja välittömänä uhkana kuin ruotsalaisia herroja, jotka olivat lähempänä hänen päivittäistä kokemuspiiriään. Hän siis samaistaa ideologiassaan ruotsin kielen herroihin, jotka hänen näkökulmastaan sortivat suomen kieleen samaistettavaa tavallista kansaa. Huolimatta asenteestaan ruotsin kieltä kohtaan Jaakkolainen käyttää sitä muutama otteeseen kirjeiden konventionaalisissa kohdissa, kuten osoitteessa ja päiväyksessä.

Jaakkolaisen suhtautuminen kirjeiden vastaanottajaan Gottlundin on odotuksenmukaisesti myönteistä. Suhtautumisen painopiste on affektisuudessa, josta nousevat sanaston tasolla esiin kiitollisuus, ilo, rakkaus ja muut Martinin ja Whiten ”sydämen tunteiksi” (*”affairs of the heart”*) kutsumat affektit. Inhimillisen toiminnan arvottaminen

kulkee koko ajan affektisuuden rinnalla keskittyen lähinnä Gottlundin toimintaan suomen kielen edistämiseksi. Jaakkolaisen ja Gottlundin välille syntyy kirjeenvaihdon loppupuolella erimielisyys myydyistä kirjoista: Gottlund muistelee lähettäneensä Jaakkolaiselle kirjoja myytäväksi ja pyytää niistä saatuja rahoja, mutta Jaakkolainen kiistää saaneensa lainkaan kirjoja. Jaakkolainen rakentaa suhtautumisensa erilinjaiseksi Gottlundin kanssa, mutta pyrkien suostuttelemaan tätä yhteisymmärrykseen. Konfliktin sovittelu onnistuukin kirjojen löytyessä muualta, ja kirjeenvaihto jatkuu hyvässä hengessä.

Tsaariin Jaakkolainen kohdistaa vuonna 1842 kirjoitetussa kirjeessä naiivin kuningasuskon myytin mukaista ihailua. Hän uskoo, että tsaari auttaisi suomalaisia ja suomen kieltä, jos suomalaiset vain anoisivat häneltä apua. Esteenä on hänen mukaansa vain suomalaisten oma pelko, välinpitämättömyys ja kielimuuri. Hallitukseen hän taas suhtautuu myöhemmin negatiivisemmin ja puhuu ”vääristä hallituksista”. Syynä tähän on erityisesti vuoden 1850 kieliasetus, joka tuntuu romahduttavan hänen uskonsa Venäjän hyvántahtoisuuteen. Tsaaria hän ei kuitenkaan tässäkään yhteydessä kritisoi ainaakaan suoraan. Gottlundin kirjeenvaihtoa tiittävästi valvottiin, mutta sensuuri tuskin oli ainoa syy myönteisyydelle, vaan se saattoi olla aivan aitoa. Gottlund oli vilpittömästi tsaarin ja hallituksen auktoriteetin kannattaja eikä siinä mielessä lainkaan vallankumouksellinen (R. Pulkkinen 2003: 263). Myöskään Jaakkolainen ei ollut erityisen kapi-nahenkinen tai radikaali, toisin kuin Klinge (2006: 388–390) väittää.

Ruotsinkielisiin ”herroihin” Jaakkolainen suhtautuu lähtökohtaisesti negatiivisesti: *herrat hyvät Helsingissä, syövät kyllä Suomen leivän, Ruottin Kielell Kavalalla*. Suomen kieli esitetään uhrina ruotsin kielen suhteen. Sama negatiivisuus yltää Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan, jonka pitkäaikainen jäsen Jaakkolainen oli. Jaakkolaisen näkökulmasta ruotsin kielen käyttö esimerkiksi seuran kokouksissa teki tyhjäksi SKS:n päätarkoituksen eli suomen kielen, suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin edistämisen.

Jaakkolainen oli ahkera suomalaisten sanomalehtien tilaaja ja lukija. Hän ruoti lukemaansa enimmäkseen negatiiviseen sävyyn, etenkin silloin, kun sanomalehdet kritisoivat Gottlundia tai hänen töitään. Tästä näkyy hänen halunsa asettua linjaan Gottlundin kanssa ja puolustaa häntä niin yksityisestikin kuin julkisestikin (julkaistu vastine esim. *Suometar* 1847, nro 40). Se, että hän kuitenkin pysyi lehtien tilaajana ja luki niitä tarkasti, kertoo hänen arvostuksestaan niitä kohtaan. Hän piti tärkeänä, että suomalaiset

lehdet olisivat ainakin samaa tasoa kuin ruotsinkieliset ja monet moitteista voi ymmärtää myös kehitysehdotuksiksi.

Jaakkolaisen suhtautuminen pappeihin ja kirkkoherraan kertoo hänen asemastaan kyläyhteisössä. Hän arvotti pappeja omista lähtökohdistaan käsin: hän piti myönteisenä sitä, että pappi oli hänelle ystävällinen tai vieraili hänen luonaan, vaikka pappia olisi muuten seurakunnassa moitittu. Kuudennusmiehenä ja myöhemmin kirkonisäntänä hän kuitenkin puhui oikeutetusti seurakunnan suulla kertoessaan sen tuntemuksista pappeja kohtaan. Kirkkoherra Lagus oli korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa, minkä Jaakkolainen eksplisiittisesti osoittaa nimittämällä tätä ”ruottalaiseksi” ja samastamalla herroihin. Huolimatta epäluulostaan herroja kohtaan hänellä on Laguksesta hyvääkin sanottavaa, kenties siksi, että hän muisti Gottlundin Lagusta joskus kehuneen.

Suhtautumisen osa-alueista affektiivisuutta ilmaistaan adjektiivien lisäksi erilaisilla metaforilla ja poeettisella ilmaisutavalla. Inhimillisen toiminnan arvottamisen kielellisiin keinoihin kuuluvat arvottavat adjektiivit ja myös episteeminen modalisuus eri ilmaisutapoihin, jolla kehystetään arvostelun kohde epäilyttäväksi. Arvottaminen on myös implisiittistä: Jaakkolainen kertoo kohteen toiminnasta ilman eksplisiittistä arvioivaa kieltä, mutta konteksti osoittaa tarkoituksen olevan arvostella toimintaa.

Tutkimukseni elämäkerrallinen tieto Jaakkolaisesta nojaa pitkälti Kuulialan (1939, 1952) elämäkertoihin, jotka ovat varsin romanttisesti värittyneitä ja nojaavat puolestaan pääasiassa aineistona oleviin kirjeisiin ja Gottlundin lehtikirjoituksiin Jaakkolaisesta. Olisi mielenkiintoista saada lisätietoa Jaakkolaisen taustasta, mutta kuten tavallisia ihmisiä tutkittaessa usein käy, arkistotietoa ei ole juuri syntynyt eikä säilytetty. Enemmän tietoa löytyy kirjeiden vastaanottaja Gottlundista, joka on itsessään kiistelty hahmo, jota ei ole fennistiikassa vielä perusteellisesti tutkittu. Tällaiselle tutkimukselle olisi ehdottomasti tarvetta: kenties on aika tarkastella vastakarvaan fennomanian alun historiaa, joka on tähän asti keskittynyt suuriin nimiin, kuten Lönnrotiin ja Snellmaniin, ja jättänyt Gottlundille kurioositeetin roolin.

Tutkimukseni tuo lisätietoa kansankirjoittajien tai itseoppineiden kirjoittajien tutkimukseen myös muistuttamalla, että kansankirjoittaja ei ole homogeeninen käsite. Monet aiemmin tutkitut kansankirjoittajat olivat Jaakkolaista huonommassa yhteiskunnallisessa asemassa. Adam Jaakkolainen oli vauras talollinen ja kauppiaskin, toimi paik-

kakunnan luottamustehtävissä ja hänet kutsuttiin myös SKS:n jäseneksi jo hyvin varhain. Hänellä oli varaa ja aikaa kerätä laaja kirjasto ja tilata lukuisia sanomalehtiä. Silti hän identifioi itsensä ehdottomasti kansaan kuuluvaksi eikä (tietävästi) koskaan saanut muodollista koulusivistystä. Voisikin miettiä, missä määrin käsite itseoppinut kirjoittaja yhdistää näitä 1800-luvun suomenkielisiä kirjoittajia. Jos kirjoittamaan halusi oppia, se käytännössä täytyi tehdä itse, koska ennen 1800-luvun puoltaväliä suomenkielistä kirjoitusopetusta ei juurikaan ollut tarjolla. Myös esimerkiksi Gottlundin voisi siinä mielessä määritellä itseoppineeksi kirjoittajaksi – suomen kielellä. Hän sai koulusivistyksensä ruotsiksi ja latinaksi, ja hänen varhaisissa suomeksi kirjoitetuissa teksteissään näkyy ruotsin oikeinkirjoituksen vaikutus (Laitinen 2018). Hän toki oli oppinut kirjoittamaan koulussa ruotsia, mutta suomea hän kirjoitti alkuun korvakuulolta. Itseoppinut kirjoittaja toki yleisesti määritellään käytännössä kouluja käymättömäksi ja myös alempisäätyiseksi eli kansankirjoittaja ei ollut pappi, porvari tai aatelinen – eikä myöskään ruotsinkielinen. Yhtä kaikki he olivat poikkeusyksilöitä aikana, jolloin vain muutama prosentti kansasta oppi kirjoittamaan.

Jaakkolainen oli joka tapauksessa valistunut talonpoika, jonka Gottlund todennäköisesti näki toteuttavan *Kultalan* tutuksi tekemää valistuneen kansanmiehen myyttiä: kuten Gottlund *Suomalaisessa* kirjoittaa, hän levitti lukuharrastusta, raittiuden aatetta ja yleistä sopua omaan kyläänsä ja myös ympäröiviin pitäjiin. Gottlundin näkemyksen mukaan sivistys ja valistus levisi parhaiten kansan keskuuteen juuri kansan valistuneen kerroksen kautta. *Kultalan* myytissä on perääkin: edistykselliset talonpojat yhdessä pap-pien ja kirkkoherrojen kanssa olivat maaseudulla usein merkittävässä roolissa esimerkiksi pitäjänkoulujen ja kirjastojen perustamisessa (Nordlund 2012a: 44). Jotkut valistuneet kansanmiehet, kuten esimerkiksi Pekka Kumpulainen ja Pietari Päivärinta, kohosivat vanhemmalla iällä jopa talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajiksi. Jaakkolaista voikin verrata Kumpulaiseen, joka myös opiskeli itse luku- ja kirjoitustaidon sekä ruotsin kielen ja toimi yhteisössään kirjurina. Iisalmelaisen Kumpulaisen merkittävä tukija ja yhteistyökumppani oli Lammilta Iisalmeen muuttanut kirkkoherra J.L. Lagus. Kumpulainen siis ilmeisesti tuli Laguksen kanssa toimeen paremmin kuin Jaakkolainen. (Nordlund 2012a: 44–45; Ahola 2000.)

Tutkielmassani olen luonut katsauksen Adam Jaakkolaisen kielellisiin valintoihin, suhtautumiseen valtainstansseihin ja sitä kautta hänen ideologiaansa. Tutkimukseni

on yksi esimerkki siitä, miten monin tavoin ja monesta näkökulmasta kansankirjoittajien tekstejä voidaan tutkia. Diskurssianalyttinen lähestymistapa voikin olla monessa suhteessa hedelmällisempi kuin esimerkiksi murrepiirteiden tutkiminen, joka on aiemmin ollut yleinen tendenssi kansankirjoittajien tutkimuksessa (Nordlund 2007: 236). Murrepiirteiden tutkimisenkin kautta voi päästä kuitenkin käsiksi laajempiin kysymyksiin, kuten osoitin soveltamalla murrepiirteiden variaationalyysiin keskittyneen kandidaatintutkielmani tuloksia Jaakkolaisen kielellisten valintojen indeksisyyden ja sitä kautta kieli-ideologian pohdintaan. Erityisesti kieli-ideologioita tutkittaessa eri näkökulmat täydentävätkin toisiaan, koska ideologia ilmenee monilla kielen tasoilla aina pienimmistä äänne- ja muototason valinnoista tekstinulkoiseen, yhteiskunnalliseen kontekstiin asti.

Aineistolähteet

Adam Fredrik Jaakkolan (Jaakkolaisen) kirjeet 1841–1857. COLL 59.6: C. A. Gottlundille saapuneita kirjeitä. Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkisto.

Jankkolainen (Jaakkolainen) 1842. COLL 59.12: C. A. Gottlundin suomenkieliset kirjekonseptit. Kansalliskirjaston käsikirjoitusarkisto.

Lähdekirjallisuus

AHOLA, SUVI: Päivärinta, Pietari. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2842>. Viitattu 5.12.2019.

- BLOMMAERT, JAN 2005: *Discourse: a critical introduction*. New York: Cambridge university press.
- 2008: *Grassroots literacy: writing, identity and voice in central Africa*. London: Routledge.
- DU BOIS, JOHN W. 2007: Stance triangle. Teoksessa Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in Discourse* s. 139–182. Amsterdam: John Benjamins.
- ENGMAN, MAX 2009: *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. Helsinki: WSOY.
- 2018: *Kielikysymys. Suomenruotsalaisuuden synty 1812–1922*. Kääntänyt Kari Koski. Alkuperäisteos 2016: *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- HAKAPÄÄ, JYRKI 2004: Kirjojen välittäminen lukijoille 1800-luvun alun Suomessa. Teoksessa Katja Huomo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä* s. 18–40. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HOOD, SUSAN 2019: Appraisal. Teoksessa Geoff Thompson, Wendy L. Bowcher, Lise Fontaine & David Schöenthal (toim.), *The Cambridge Handbook of Systemic Functional Linguistics* s. 382–409. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUOMO, KATJA – LEA LAITINEN – OUTI PALOPOSKI (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HYMES, DELL 1996: *Ethnography, linguistics, narrative inequality: Toward an understanding of voice*. London: Taylor & Francis.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJARIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUVONEN, RIITTA 2007: Suhtautumisen systematiikkaa. – *Virittäjä* 3/2007 s. 431–435.
- KASKI, SANNA 2017: *"Julia on todellinen kaunotar": Asennoituminen muihin ihmisiin Alzheimerin tautiin sairastuneen henkilön päiväkirjateksteissä*. Suomen kielen pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- KAUNISTO [SEPPÄLÄ], ANNI 2016: *Suurimassa Nöyrylessä kiitän wiimesen Seuran elest. Murrepiirteiden analysointia Adam Jaakkolaisen kirjeissä Carl Axel Gottlundille*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- KAURANEN, KAISA 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 19–54. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- KERAVUORI, KIRSI 1999: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet 1831–1892. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/jasenet>. Viitattu 30.10.2019.
- Kielitoimiston sanakirja 2018. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>. Viitattu 1.1.2020.
- KLINGE, MATTI 2006: *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projektin sukuverkostojen periferiassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOLLI, HANNA 2018: *Totta ja tarua: Moniääniset lasten tietokirjat*. Suomen kielen gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- KUULIALA, VILJO-KUSTAA 1939: *Toimellinen talonpoika. Kotiseutukuvaus*. Jyväskylä: Gummerus.
- 1947: Adam Fredrik Jaakkola. Teoksessa Jaakko Haavio, Olavi Kares & Viljo-Kustaa Kuuliala (toim.), *Mikael Agricolaista E.W. Pakkalaan: Suomen kirkon paimenien elämäkerrasto* s. 296–305. Porvoo: WSOY.
 - 1952: Adam Fredrik Jaakkola 1795–1859. Teoksessa Esko Aaltonen ym. (toim.), *Suomen talonpoikia Lallista Kyösti Kallioon* s. 260–266. Porvoo: WSOY.
- LAITINEN, LEA 2013: Näytelmät. Näyttämölle kirjoitettu dialogi. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 257–298. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2018: Kymmenen kohtaa aiheesta Carl Axel Gottlund ja kieli. <https://www.ju-vankulttuurisivut.fi/carl-axel-gottlund-ja-kieli/>. Viitattu 9.9.2019.
- LAITINEN, LEA – TARU NORDLUND 2012: Performing identities and interaction through epistolary writing. Teoksessa Marina Dossena & Gabriella Del Lungo Camiciotti (toim.), *Letter writing in late modern Europe* s. 65–88. Amsterdam: John Benjamins.
- 2013: Language from below? Indexing identities in the writings of common people in 19th-century Finland. Teoksessa Anna Kuismin & M. J. Driscoll (toim.), *White field, black seeds: Nordic literary practices in the long nineteenth century* s. 169–189. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA – KATI MIKKOLA 2013: Mielen ja kielen muutoksia. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 413–463. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa Katja Huomo, Lea Laitinen &

- Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä* s. 136–176. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHIKONEN, LAILA – SILVA KIURU 1989: *Kirjasuomen kehitys*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LESKINEN, HEIKKI 1979: *Suomen murteiden historiaa I*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 21. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LINDÉN, EEVA 1942: *Kaakkois-Suomen murteiden äännehistoria I: Konsonantisto*. Helsingin yliopisto.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – JORMA REKUNEN – JAAKKO YLI-PAAVOLA (toim.) 2013: *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MARQUILHAS, RITA 2012: A historical digital archive of Portuguese letters. Teoksessa Marina Dossena & Gabriella Del Lungo Camiciotti (toim.), *Letter Writing in Late Modern Europe* s. 31–43. Amsterdam: John Benjamins.
- MARTIN, J.R. – P.R.R. WHITE 2005: *The language of evaluation. Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.
- MCCOLL MILLAR, ROBERT 2005: *Language, nation and power. An introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- MIKKOLA, KATI – LEA LAITINEN 2013: Mielen ja kielen muutoksia. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 413–463. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIKKONEN, INKA 2010: *”Olen sitä mieltä, että...” Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MORGAN, CARRIE ANN 2017: Post-socialist language ideologies in action: Linking interview context and language ideology through stance. – *Journal of Sociolinguistics* 21/1: s. 34–63.
- MURTORINNE, EINO 1992: *Suomen kirkon historia 3: Autonomian kausi 1809–1899*. Porvoo: WSOY.
- MÄNTYNEN, ANNE – MIA HALONEN – SARI PIETIKÄINEN – ANNA SOLIN 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 3/2012 s. 325–348.
- NEVALAINEN, TERTTU – HELENA RAUMOLIN-BRUNBERG 2000: Sosiolingvistiikan haaste kielihistoriassa. Teoksessa Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 39–66. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- NEVALAINEN, TERTTU 2004: Letter writing. – *Journal of Historical Pragmatics* 5:2 s. 181–191.

- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. Teoksessa Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä* s. 286–322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa? Teoksessa Sirpa Huttunen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta* s. 51–79. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
 - 2007: Double diglossia – lower class writing in 19th-century Finland. – *Multilingua* 26 s. 229–246.
 - 2012a: 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. – *Virittäjä* 1/2012 s. 33–66. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4930/4589>.
 - 2012b: Standardization of Finnish orthography: From reformists to national awakeners. Teoksessa Susan Baddeley & Anja Voeste (toim.), *Orthographies in Early Modern Europe* s. 351–372. De Gruyter.
 - 2013a: Kirjeet: Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 107–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
 - 2013b: Letter-writing as a communicative practice – polyphony in Finnish emigrant letters in the 19th century. – *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 49, 3 s. 381–398.
- NORDLUND, TARU – RITVA PALLASKALLIO 2017: Competing norms and standards: Methodological triangulation in the study of language planning in nineteenth-century Finland. Teoksessa Tanja Säily, Arja Nurmi, Minna Palander-Collin & Anita Auer (toim.), *Exploring future paths in historical sociolinguistics* s. 131–156. Amsterdam: John Benjamins.
- PAIKKALA, SIRKKA 2004: Kotoista vai kansainvälistä? Keskustelu ulkomaisista nimistä 1800-luvun lehdistössä. Teoksessa Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä* s. 73–135. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALLASKALLIO, RITVA – TARU NORDLUND 2018: Maaseutukirjeestä uutistekstiksi. Teoksessa Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen (toim.), *Kirjoitettu vuorovaikutus* s. 217–248. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1993: Suomen mieli – oikea kieli. – *Virittäjä* 1993/1 s. 81–88. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38557>.
- 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nykysuomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjalliseen sekä tekstinäytteitä*. Tietolipas 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PULKKINEN, RISTO 2003: *Vastavirtaan. C.A. Gottlund 1800-luvun suomalaisena toisinajattelijana: psykobiografinen tutkimus*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 2004: Gottlund, Carl Axel (1796–1875). Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2817>. Viitattu 9.9.2019.
- RAPOLA, MARTTI 1990 [1961]: *Johdatus suomen murteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROUHIKOSKI, ANU 2012: Asenteesta ja asennoitumisesta sosiolingvistiikassa. – *Virittäjä* 3/2012 s. 470–478. <https://journal.fi/virittaja/article/view/6784>
- SALOKANTO, SALLA 2017: *Kommentoijien suhtautuminen blogien lukijapaikkoihin*. Suomen kielen pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- SEPPÄLÄ, FELIX 1952: Kustaa Paturi 1812–1868. Teoksessa Esko Aaltonen ym. (toim.), *Suomen talonpoikia Lallista Kyösti Kallioon* s. 329–340. Porvoo: WSOY.
- SEUTU, KATJA 2013: Novellit. Kirjallistumisen merkit kansankirjoittajien novelleissa. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 257–298. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – HEINI LEHTONEN – ANU ROUHIKOSKI 2015: Helsinki, kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit liikkeessä. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 9–31. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STARK, LAURA 2006: Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960* s. 47–109. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013: Sanomalehtien maaseutukirjeet. Itseilmaisun into ja lehdistön portinvartijat. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät* s. 145–177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SULKUNEN, IRMA 2004a: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004b: *Kultala*, Keckman ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Esipuhe teoksessa Heinrich Zschokke: *Kultala* (Das Goldmacherdorf), 1834. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SUODENJOKI, SAMI 2014: Whistleblowing from below. Finnish rural inhabitants' letters to the Imperial power at the turn of the twentieth century. Teoksessa Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen (toim.), *Vernacular literacies: past, present and future*. *Vardagligt skriftbruk* 3 s. 279–293. Umeå: Umeå University and the Royal Skyttean Society.
- Suomalainen* 1846, numerot 6–11. Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles/1457-4624?year=1846>. Viitattu 1.1.2020.
- Suometar* nro 35 (31.8.1847), nro 40 (5.10.1847), nro 25 (26.6.1857), nro 11 (18.3.1859). Kansalliskirjaston Digitaaliset Aineistot. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/titles/1457-4705?display=THUMB&year=1847>. Viitattu 1.1. 2020.
- Suomen murteiden sanakirja* 2019. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 22.5.2019. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://kaino.kotus.fi/sms/>. Viitattu 1.1.2020.
- SÄILY, TANJA – ARJA NURMI – MINNA PALANDER-COLLIN – ANITA AUER 2017: The future of historical sociolinguistics? Teoksessa Tanja Säily, Arja Nurmi, Minna Palander-Collin & Anita Auer (toim.), *Exploring future paths for historical sociolinguistics* s. 1–19. Amsterdam: John Benjamins.
- TOMMILA, PÄIVIÖ – LARS-FOLKE LANDGRÉN – PIIRKKO LEINO-KAUKIAINEN 1988: *Suomen lehdistön historia: 1, Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila.
- VANDENBUSCHE, WIM 2004: Triglossia and pragmatic variety choice in nineteenth-century Bruges. A case study in historical sociolinguistics. – *Journal of Historical Pragmatics* 5:1 s. 27–47.
- WESTERLUND, SAKARI 1883: Lammin-Kosken kappelin puheenparresta. – *Virittäjä* I s. 189–215.
- WHITE, P.R.R. 2003: Beyond modality and hedging: A dialogic view of the language of intersubjective stance. – *Text & Talk - Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse* 23 (2) s. 259–284.
- 2015: An introductory course in appraisal analysis. <https://www.grammar-tics.com/appraisal/appraisalguide/framed/frame.htm>. Viitattu 23.10.2019.

